

**T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**SOSYAL DIŞLANMA VE KADIN YOKSULLUĞU
ARASINDAKİ İLİŞKİ: ROMAN KADINLAR ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

BÜŞRA SAĞLIK

KASIM – 2019

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SOSYAL DIŞLANMA VE KADIN YOKSULLUĞU
ARASINDAKİ İLİŞKİ: ROMAN KADINLAR ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

BÜŞRA SAĞLIK

TEZ DANIŞMANI:
DOÇ.DR. BORA YENİHAN

KIRKLARELİ-2019

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı “öğrencisi Büşra SAĞLIK’ın “Sosyal Dışlanma ve Kadın Yoksulluğu Arasındaki İlişki: Roman Kadınlar Üzerine Bir Araştırma” başlıklı tezi 18/11/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca değerlendirilerek, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun .../.../20... tarih ve .../.... sayılı kararı ile kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Yasin ÇAKIREL
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimi ve Yüksek Lisans/Doktora derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Bora YENİHAN
Tez Danışmanı

Bu tezi okuyarak içerik ve nitelik açısından incelediğimizi ve Yüksek Lisans/Doktora derecesi almak için yeterli olduğunu onaylıyoruz.

Jüri Üyeleri:

Unvan ve İsim	Bağlı Olduğu Kurum	İmza
1. Doç. Dr. Bora YENİHAN	Kocaeli Üniversitesi	
2. Dr. Öğr. Üyesi Yasemin BİLİR	Kırklareli Üniversitesi	
3. Doç. Dr. Özgür TOPKAYA	Onsekiz Mart Üniversitesi	

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Büşra SAĞLIK

18/11/2019

ÖZ

SOSYAL DIŞLANMA VE KADIN YOKSULLUĞU ARASINDAKİ İLİŞKİ: ROMAN KADINLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Sağlık, Büşra

Yüksek Lisans, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Bora Yenihan

Kasım 2019

Sosyal dışlanma, genel bir biçimde bireylerin toplumla olan ilişkilerinin zayıflık veya yokluk hali olarak ifade edilebilirken, detayları incelendiğinde tanımlanması oldukça zor, çok boyutlu, ilişkisel, göreceli ve dinamik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Yoksulluk ise, hem sosyal dışlanma gibi çok boyutlu, hem de sosyal dışlanmanın bir parçası olan küresel bir sorundur. Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramlarının küresel dönüşümler sonucunda birlikte incelenmesi söz konusu olmaktadır. Gerek sosyal dışlanma gerekse yoksulluk kadınları erkeklere oranla daha fazla etkilediği için “kadın yoksulluğu” olgusu öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda kadın yoksulluğu yalnızca maddi bir eksiklik sonucu ortaya çıkmamaktadır. Kadınların yaşadıkları sosyal, kültürel, siyasal alanlardaki imkânlardan mahrum kalması da kadın yoksulluğu ile doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla, kadın yoksulluğu ve sosyal dışlanma birlikte açıklanarak çalışmaya konu olmaktadır.

Bu çalışmada sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğu olgularının her ikisini de birlikte temsil eden gruplardan biri olan Roman kadınlar ele alınmaktadır. Roman kadınların sosyal yaşamları, çalışma ve eğitim durumları bir bütün olarak incelenerek sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğu arasında bir ilişkinin olup olmadığı, varsa ne tür bir ilişki olduğunu ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Dışlanma, Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu, Roman Kadınlar

ABSTRACT

THE RELATION BETWEEN SOCIAL EXCLUSION AND WOMEN POVERTY: A RESEARCH ON ROMA WOMEN

Sađlık, Bůşra

Master Degree, Labour Economy and Industrial Relations

Supervisor: Doç. Dr. Bora Yenihan

November 2019

Social exclusion is generally defined as the weakness or absence of individuals' relations with society. On the other hand social exclusion is a multidimensional, relative, dynamic and complex concept. Because of this structure of social exclusion it is really hard to define it. Poverty is a multidimensional problem that is both social exclusion and a global problem which is a part of social exclusion. Social exclusion and poverty should be examined together as a result of global transformations. Since social exclusion and poverty affects women more than men, female poverty is important.

In this context, women's poverty is not only a budget problem. The deprivation of women's opportunities in the social, cultural and political spheres they live in is also directly related to women's poverty. Therefore, this study examines women's poverty and social exclusion together.

In this study are discussed Roma women who are most exposed to social exclusion and female poverty. The aim of the study is to examine the social life of Roma women, their working and educational conditions and to determine whether there is a connection between social exclusion and female poverty.

Keywords: Social Exclusion, Poverty, Female Poverty, Roma Women

ÖNSÖZ

Sosyal dışlanma ve yoksulluk geçmişten bugüne kadar var olan ve her zaman kadınları erkeklerden çok daha fazla etkileyen iç içe geçmiş iki kavramdır. Ancak bu iki kavramdan eskiden beri en çok etkilenenlerin kadınlar olmasına rağmen, sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğunun akademik çalışmalarda birlikte yer alması yeni sayılabilmektedir. Sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğu arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla hem sosyal dışlanmayı hem de kadın yoksulluğunu birlikte temsil eden güçlü bir grup olan Roman kadınların yaşamlarından yola çıkarak hazırlamış olduğum çalışmamın alana katkı sağlamasını umuyorum.

Bu çalışmanın tamamlanmasında pek çok değerli insanın katkısı oldu. Öncelikle ilkokuldan bugüne kadar her zaman eğitimime destek olan, yüksek lisans eğitimim boyunca zorlu süreçlerimin her anına şahit olan, çalışmamla ilgili beni yüreklendiren ve yardımlarını esirgemeyen annem Nilgün SAĞLIK ve babam İsmail SAĞLIK' a, yaşamımın her alanında maddi-manevi destekleri ile her zaman yanımda olan, çalışmam boyunca verdikleri güç ve ümit ile beni motive eden ablalarım Zeyneb SAĞLIK ZOBU ve Zehra SAĞLIK' a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmanın her aşamasında eleştirileri, önerileri ve yapıcı değerlendirmeleri ile çalışmanın yürütülmesinde bana katkılarını sunan, birlikte çalışma onuruna erişebildiğim değerli danışmanım Doç. Dr. Bora YENİHAN' a ve yüksek lisans eğitimim süresince yetişmemde önemli katkıları olan Kırklareli Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümü hocalarına teşekkürlerimi saygıyla sunarım.

Son olarak, en özel teşekkürlerimi beni geri çevirmeyip kendileri ile görüşme yapmama müsaade eden sevgili kadınlarımıza sunmak isterim. Doğduğum topraklarda yıllarca iç içe yaşadığım ancak çalışmamla birlikte daha yakından tanıma fırsatı yakalayabildiğim bu güzel kadınlara teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

BEYAN	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
TABLolar.....	xi
GİRİŞ.....	1

1.BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMI VE TARİHÇESİ	5
1.1. Sosyal Dışlanma Kavramı	5
1.2. Sosyal Dışlanma Kavramının Tarihçesi ve Ortaya Çıkışı	8
1.3. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri	11
1.3.1. Emek Piyasasındaki Değişimler	12
1.3.2. Adaletsiz Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Eşitsizlik	14
1.3.3. Yetersiz Sosyal Koruma	19
1.3.4. Göç	22
1.3.5. Kamusal Alanın İşlevsizliği	25
1.4. Sosyal Dışlanmanın Boyutları	26
1.4.1. Ekonomik Boyutu.....	27
1.4.2. Mekânsal Boyutu.....	30
1.4.3. Siyasal Boyutu.....	31
1.4.4. Kültürel Boyutu	33
1.5. Sosyal Dışlanma İle Mücadele Yöntemleri: Sosyal İçerme	34
1.5.1. Sosyal Dışlanmanın Önlenmesi.....	35
1.5.2. Sosyal Dışlanmış Kişilerin Toplumla Yeniden Bütünleştirilmesi.....	36

1.5.3. Temel Hakların Geliştirilmesi	38
--	----

2.BÖLÜM

YOKSULLUK KAVRAMI VE KADIN YOKSULLUĞU 39

2.1. Yoksulluk Kavramı.....	39
2.2. Yoksulluğun Nedenleri	41
2.3. Yoksulluk Türleri	43
2.3.1. Mutlak Yoksulluk-Görelî Yoksulluk.....	44
2.3.2. Objektif Yoksulluk-Sübjektif Yoksulluk	46
2.3.3. Gelir Yoksulluğu-İnsani Yoksulluk	47
2.3.4. Kırsal Yoksulluk-Kentsel Yoksulluk	48
2.3.5. Diğer Yoksulluk Türleri	49
2.3.5.1. Geçici ve kronik yoksulluk.....	49
2.3.5.2. Kapasite yoksunluğu	50
2.3.5.3. Çalışan Yoksullar.....	51
2.3.5.4. Çocuk Yoksulluğu	52
2.3.5.5. Dip sınıf (sınıf-altı, underclass)	53
2.3.5.6. Derin yoksulluk	55
2.4. Kadın Yoksulluğu.....	56
2.5. Kadın Yoksulluğunun Ayırt Edici Özellikleri.....	58
2.6. Kadın Yoksulluğunun Nedenleri	61
2.6.1. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği.....	61
2.6.2. Hane İçi Eşitsizlikler	62
2.6.3. Kadın İstihdamı İle İlgili Sorunlar	64
2.6.4. Eğitim Yoksunluğu.....	66
2.6.5. Sosyal Koruma Yoksunluğu ve Sağlığa Eşitsiz Erişim.....	67
2.6.6. Yapabilirlikten Yoksunluk	69
2.7. Kadın Yoksulluğu İle Mücadele.....	71
2.7.1. Dolaylı Yaklaşım.....	72
2.7.2. Dolaysız Yaklaşım.....	74

3. BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA VE KADIN YOKSULLUĞU ARASINDAKİ İLİŞKİ: ROMAN KADINLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA 77

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi.....	77
3.2. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi	78
3.3. Çalışmanın Sınırlılıkları	78
3.4. Çalışmanın Yöntemi	79
3.5. Bulgular	81
3.5.1. Toplumun Roman Kadınlara Bakış Açısı ve Dışlanma	82
3.5.2. Çalışma Hayatındaki Sorunlar.....	87
3.5.3. Aile İçindeki Konum	95
3.5.4. Roman Kadınlarda Eğitim ve Kadın Yoksulluğu.....	99

SONUÇ 111

KAYNAKÇA 117

EKLER 133

EK1: Yarı Yapılandırılmış Mülakat Formu..... 133

EK2: Mülakat Çözümleme Anahtarı 135

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
çev	: Çeviren
der	: Derleyen
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EAPN	: Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı
EUROFOUND	: Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
MUD	: Ahlaki Sınıf-altı Söylem
RED	: Yeniden Dağıtımcılık Söylem
S	: Sayı
SID	: Sosyal Entegrasyonist Sistem
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
ss	: Sayfadan Sayfaya
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
vb.	: Ve Benzeri
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

TABLOLAR

Tablo 1 : Katılımcıların Toplumun Kendilerine Olan Bakış Açısı Değerlendirmesinde Etnik Kimlik ve Dış Görünüş Vurgusu	82
Tablo 2 : Toplumun Kendilerine Olan Bakış Açısı Değerlendirmesinde Etnik Kimlik ve Dış Görünüş İle İlgili Mülakat Verileri.....	81
Tablo 3 : Katılımcıların Günlük Yaşamlarında Maruz Kaldıkları Sorunlara Kamusal Alan Vurgusu	83
Tablo 4 : Günlük Yaşamda Maruz Kalınan Sorunlar Değerlendirmesinde Kamusal Alan İle İlgili Mülakat Verileri	84
Tablo 5 : Katılımcıların Çalışma Hayatındaki Sorunlarına Meslek Vurgusu	86
Tablo 6 : Çalışma Hayatındaki Meslek Sorunu İle İlgili Mülakat Verileri	86
Tablo 7 : Katılımcıların Çalışma Hayatındaki Sorunlara Romanlık Vurgusu.....	88
Tablo 8 : Çalışma Hayatındaki Romanlık Sorunu İle İlgili Mülakat Verileri	88
Tablo 9 : Katılımcıların Çalışma Hayatındaki Sorunlara Eğitim Vurgusu	88
Tablo 10 : Çalışma Hayatındaki Eğitim Sorunu İle İlgili Mülakat Verileri	91
Tablo 11 : Katılımcıların Aile İçindeki Konum Belirlemede Hane İçi Eşitsizlik Vurgusu	93
Tablo 12 : Hane İçindeki Eşitsizlik Sorunu İle İlgili Mülakat Verileri.....	93
Tablo 13 : Katılımcıların Sosyal dışlanma ve Kadın Yoksulluğu Değerlendirmesinde Eğitim Durumu Vurgusu	98
Tablo 14 : Katılımcıların Eğitim Durumu İle İlgili Mülakat Verileri	98
Tablo 15 : Katılımcıların Okulda Maruz Kaldığı Ayrımcılık ve Dışlanma Vurgusu.....	96

Tablo 16 : Katılımcıların Kendilerinin ve Çocuklarının Maruz Kaldıkları Dışlanma ve Ayrımcılıkla İlgili Mülakat Verileri.....	100
Tablo 17 : Görüşme Yapılan Mahallede Yaşayan Roman Bir Vatandaşın Okulun Ayrışması Hakkındaki Düşünceleri	100
Tablo 18 : Mülakat Sonuçlarına Göre Roman Kadınların Yaşama Memnuniyetleri	102
Tablo 19 : Katılımcıların Yaşamlarında Roman Bir Kadın Olma Değerlendirmesinde Toplumdan ve Gelecekte Beklenti Vurgusu.....	103
Tablo 20 : Roman Kadınların Toplumdan ve Gelecekte Beklentileri İle İlgili Mülakat Verileri	105

GİRİŞ

Sosyal dışlanma ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde kavramla ilgili pek çok farklı tanımın olduğu dikkat çekmektedir. Kavram üzerine yapılan tanımlamaların çeşitliliği sosyal dışlanma olgusunun çok boyutlu, ilişkisel, göreceli ve dinamik bir süreci ifade ediyor olmasından kaynaklanmaktadır. Literatürde ortak bir tanım olmamasına karşın genel bir ifadeyle sosyal dışlanma, kişilerin toplumsal yaşamlarında ulaşmak istediklerine erişimlerinin engellenmesi sonucu sosyal entegrasyonun sağlanamaması olarak tanımlanabilir.

Sosyal dışlanma geçmişten bu yana güncelliğini koruyan fakat küreselleşmenin etkisiyle dönüşen bir kavramdır. Geçmişte daha çok ekonomik boyutuyla ön plana çıkan sosyal dışlanma, günümüzde çok daha karmaşık iç içe geçmiş yeni sorunlarla bir araya gelerek daha da hissedilir olmuş ve etkisi altına aldığı grupların çeşitliliği artmıştır. Bu nedenle sosyal dışlanma ekonomik, mekânsal, siyasal ve kültürel boyutta görülebilmekte ve sosyal dışlanmanın yaşandığı gruplar arasında genel olarak, işsizler, yoksullar, yaşlılar, engelliler, etnik gruplar, azınlıklar (özellikle Çingene/Romanlar), eşcinseller ve toplumsal cinsiyet baskısı altında olan kadınlar yer almaktadır.

Yoksulluk ise sosyal dışlanma ile çok yakın ilişki içerisinde olan ve ona benzer bir biçimde tanımlanması güç, çok boyutlu bir kavramdır. Yoksulluğu yalnızca ekonomik göstergelerle değerlendirmek mümkün olmamakta, sosyal göstergeleri de değerlendirmeye katmak yoksulluk tanımlarını daha anlaşılır kılabilmektedir. Ayrıca yoksulluğu ekonomik ve sosyal göstergelerle birlikte ele almak yoksulluk sorununun çözümü açısından da daha etkili olmaktadır.

Yoksulluk olgusu, insanlık tarihinin en eski, en önemli sorunları arasında “aç olma hali” olarak ortaya çıkarken, günümüzde “eğitime ulaşamamak”, “sağlıklı olamamak”, “umutsuz olmak”, “eşitsizliğe maruz kalmak”, siyasal yaşama katılamamak” gibi sosyal dışlanma, ayrımcılık, işsizlik vb. olguları da ifade eden çok daha çeşitli küresel bir görünüme bürünmüştür. Yoksulluk kavramının bu değişkenliğine karşın literatürde ortak net tanımlar da

bulunmaktadır. Genel ifadeyle yoksulluk, kişiler için hayati önem arz eden ihtiyaçlardan yoksun olma durumu olarak tanımlanabilmektedir.

Yoksulluk günümüzde sosyal dışlanma, ayrımcılık, işsizlik gibi olgularla birlikte incelenmeye başlanmış ancak yoksulluk ile ilgili çalışmalarda kadın yoksulluğuna yönelik farkındalığın oluşması ise çok da eskiye dayanmayan bir süreçte şekillenmiştir. Yoksulluk çeken bireyler arasında kadınların oranının erkeklerin oranından fazla olduğu akademik çalışmalarda öne çıkmıştır. Kadın yoksulluğunu da tıpkı genel yoksulluk gibi yalnızca ekonomik bir boyutta yani gelir eksikliği olarak değerlendirmek doğru olmamakta, yoksulluk çeken kadınlar ekonomik bir yokluğun yanında sosyal, kültürel, siyasal yokluğu ve aynı zamanda sosyal dışlanmayı da birlikte yaşamaktadır. Yaşanılan bu sosyal dışlanma ise kadınların yoksulluğunu derinleştirerek kronikleştirmektedir.

Kadın yoksulluğunun en temel nedenlerinden biri genellikle ataerkil toplumlarda var olan toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Kadınlar toplumsal cinsiyet baskısı sonucunda özellikle eğitim ve çalışma hayatında olmak üzere yaşamlarının her alanında eşitsizliklerle karşılaşmakta ve yaşadıkları bu eşitsizlikler kadınların toplumsal yaşamın her alanında yoksulluk çekmesine neden olmaktadır.

Çalışmada sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğu arasındaki ilişki, her iki bileşeni de temsil edebilme gücü yüksek bir grup olan Roman¹ kadınlar

¹ Çingene/Roman toplulukları için ne dünyada ne de Türkiye’de üzerinde anlaşılmiş ortak bir isim yoktur. Dünya vatandaşları olarak adlandırılan bu topluluk, daha çok içinde yaşadığı toplumun dil yapısına göre değişik isimler almıştır. Kökenlerine ilişkin kesin bilgilerin bulunmadığı bu topluluk için kullanılan isimlerde de bir köken arayışının izleri görülür. Çingene/Roman halkının dünyada en bilinen ismi *Gypsy* ile Mısır’dan geldiklerine dair bir gönderme yapılırken, *Ungern, Kıpti, Zingari, Gitane, Sinti, Calo* gibi daha pek çok farklı isimle anıldıkları bilinmektedir. Çingene/Roman topluluklarına verilen isimler konusunda dünyada görülen çeşitlilik Türkiye’ye de yansımış, Türkiye’de Çingene/Roman topluluklarına yirmiden fazla isimle hitap edildiği belirlenmiştir. Bunlardan “Çingene”, “Kıpti”, “Poşa” ve “Roman” en bilinenleridir. Türkiye’nin hemen her bölgesinde yaşayan Çingeneleri/Romanları tanımlamak için kullanılan ifadeler yöreye göre değişir. Türkiye’ye Yugoslavya, Yunanistan, Bulgaristan gibi Avrupa ülkelerinden gelerek Trakya yöresine yerleşen Çingenelere/Romanlara, uluslararası kullanımından bağımsız olarak “Roman” denir. Bugün artık Uluslararası Çingene Birliği de “Gypsy” (Çingene) adı yerine “Roma” (bizdeki karşılığı Roman) adının kullanılmasını önermektedir. Ayrıca Çingene/Roman topluluğu ile ilgili olarak resmi dilde kullanılacak ismin topluluğun tanınmak istediği isim dikkate alınarak kararlaştırılması gerektiği yönünde görüşler bulunmaktadır (Koptekin, 2017: 40-44). Dolayısıyla bu çalışmada hem araştırmamanın Trakya yöresinde yürütülmesi hem de görüşmecilerin tanınmak istediği isim göz önünde bulundurularak “Roman” ismi kullanılmıştır.

özelinde ele alınmıştır. Roman kadınlar geçmişten bu yana etnik kimlikleri nedeniyle toplumsal yaşamın her alanında dışlayıcı ve ayrımcı davranışlara maruz kalırken aynı zamanda toplumda kadın olmanın zorluklarını da göğüslemeye çalışmaktadır. Dolayısıyla bu çifte dezavantajlılık toplumsal yaşamda Roman kadınları hem erkeklerden hem de Roman olmayan diğer kadınlardan daha fazla yoksulluk içine çekmektedir. Bu nedenle çalışmada yer alan Roman kadınların günlük yaşam pratiklerinden, çalışma hayatlarından, kendilerinin ve çocuklarının eğitim süreçlerinden yola çıkarak herhangi bir dışlanma yaşayıp yaşamadıkları, tespit edilen bir dışlanma varsa bunun kadınların yoksulluklarıyla bir ilişkisi olup olmadığı eğer bu iki olgu arasında bir ilişki bulunursa ne tür bir ilişki olduğu incelenmeye çalışılmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde sosyal dışlanma kavramının tanımı, tarihçesi ve ortaya çıkışı, kavramın ortaya çıkmasının nedenleri ve kendini gösterdiği alanlar ele alınmıştır. Bununla birlikte sosyal dışlanma olgusunun önüne geçebilmek için mücadele yöntemlerine yer verilmiştir.

Yoksulluk kavramı ve kadın yoksulluğu başlığını taşıyan ikinci bölümde ise yoksulluk kavramının tanımı, nedenleri ve geçmişten günümüze kadar geçen süreçte ortaya çıkan çeşitli yoksulluk türlerine değinilmiş, çalışmanın önemli bir kısmını oluşturan kadın yoksulluğunun tanımı, nedenleri ve ayırt edici yönleri ve kadın yoksulluğu ile mücadele yöntemleri yine bu bölümde detaylıca incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın odak noktası olan, literatüre katkı sağlaması beklenen ve çalışma ile aynı başlığı taşıyan “Sosyal Dışlanma ve Kadın Yoksulluğu Arasındaki İlişki: Roman Kadınlar Üzerine Bir Araştırma” başlıklı son bölümde ise araştırmanın amaç ve önemine, evren ve örnekleme, sınırlılıklarına, yöntemine ve araştırma sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

1. BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA KAVRAMI VE TARİHÇESİ

1.1. Sosyal Dışlanma Kavramı

Sosyal dışlanma konusunda dünyanın farklı kesimlerinde birbirinden farklı adlandırmaların yapıldığı görülmektedir. Bu kavramın farklılığı, olgunun farklı coğrafyalardaki görüntülerinden, farklı teori ve politika önerileri barındırmasından kaynaklandığı belirtilmektedir (Arslan, 2013: 5). Yapılan adlandırmaların arasında özellikle şu üç kavramın dikkat çektiği görülmektedir: Sosyal dışlanma (social exclusion), alt-sınıf (underclass), kenardalık (marginality). *Kenardalık*, özünde sisteme entegre olmamışlığı belirtirken, daha çok Latin Amerika kapsamında kullanılmaktadır. Bu kavram sistemden hiçbir şey beklemeden “kenarda” kalanların kendi kendilerini ekonomik, siyasi ve kültürel alanlardan izole eden çözümler üretmeleri olarak ifade edilebilmektedir. *Alt-sınıf*, kavramının ise daha çok ABD’de kullanıldığı görülmekte ve sistemin içinde önceleri belirli olanaklara sahip olan birtakım insanların daha sonra sistemin dönüşmesiyle birlikte artık aynı olanaklara sahip olamadıkları, başta ırk olmak üzere sosyal özellikleri nedeniyle de artık toplumsal bir sınıf olarak görülmeyip, sınıflar altı bir tabaka olarak görüldükleri ifade edilmektedir (Buğra & Keyder, 2003: 20). Dolayısıyla da sistemin bu insanlara ihtiyacı kalmadığı gibi insanların da sistemle bütünleşme gibi talepleri kalmamıştır ve genellikle kendi yerleşim yerlerinde çoğunlukla da yasal olmayan bir dünya kurduklarını söylemek mümkün olabilmektedir. Sosyal içerme politikaları aracılığıyla çözüme kavuşturulması hedeflenen belirgin bir sorun olan Sosyal Dışlanma kavramı ise, daha çok AB ülkelerinde kullanılmaktadır (Arslan, 2013: 5). Burada gerçekleşmesi istenilen, toplumsal bütünleşmeyi elde edebilmektir ve bu nedenle de dışlanma tedavisi gerekli bir “sosyal hastalık” olarak görülmektedir (Sapancalı, 2005: 53).

Sosyal dışlanma kavramının adlandırılması konusunda genel kabul gören bir görüşün olmaması, kavramın açıklanması konusunda da ortaya çıkmaktadır. Tanımın ülkelere, zamana, bireylere ve uluslararası örgütlere

göre değişiklik göstermesi tanımın çeşitliliğini etkilemiş, dolayısıyla birbirine benzer veya farklı olarak birçok tanım geliştirilmiştir (Arslan, 2013: 7; Tokol, 2015: 40). Sosyal dışlanma tanımlarında en çok vurgu, ekonomik boyutuna yapılmaktadır ancak kavramın sosyal, siyasal ve kültürel boyutta da ele alındığı görülmektedir (Şahin, 2009: 22). Sapançalı (2005: 53), sosyal dışlanmanın odak noktasının, toplumda yer alan belirli grupların bir bütün olan toplumun ve sermaye birikim sürecinin dışında kalarak, ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan eşit bir biçimde yararlanamaması olduğunu vurgulamaktadır. Arjan de Haan (2001: 26) ise sosyal dışlanmayı “yoksunluk” ile ilişkisine değinerek, bireylerin veya grupların ekonomik, sosyal ve siyasal alandaki imkanlara erişiminden yoksun bırakılma ilişkisi ve süreci olarak ifade etmektedir. Değişiklik gösteren tanımlar arasında diğerlerine göre daha yaygın olarak kullanılan tanım Alan Walker ve Carol Walker tarafından yapılmıştır. Alan ve Carol, sosyal bütünleşmenin karşıtı olarak ele aldıkları sosyal dışlanmayı, bazı kişi veya grupların kısmen veya tamamen dışlanarak/yoksun bırakılarak bireyin toplumla bütünleşme aracı olan siyasal, sosyal, ekonomik ve sivil haklara ulaşmasının engellendiği dinamik bir süreç olarak tanımlamaktadır (Walker ve Walker 1997: 8’ den aktaran Şahin, 2009: 23).

Sosyal dışlanma ile ilgili literatürde birçok farklı tanımın bulunmasının yanında genel kabul gören görüşe göre; sosyal dışlanmanın, çok boyutlu, ilişkisel, göreceli ve dinamik bir süreç odaklı oluşu gibi bazı temel unsurları üzerinde özellikle durulmaktadır (Saith, 2001: 10-13; Sapançalı, 2005: 54).

Bireyler çeşitli nedenlerle ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal dediğimiz geçim kaynaklarından, istihdamdan, konuttan, eğitim fırsatlarından ve bilgiye erişimden, refah devletinden vb. yoksun bırakılmış olabilirler. Bu süreçte *çok boyutluluk* unsuru, dışlanmışlığın veya yoksunluğun ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal süreçlerle ilişkili olarak ortaya çıkmasıdır (Çetin, 2017: 87; Doğan, 2014: 132-133). *İlişkisel* olma unsuru, bireylerin ve grupların içinde yaşadıkları topluluk ile arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Burada sosyal dışlanma, sadece bireyin kendi kaynaklarına değil aynı zamanda aile ve devlet gibi üyesi oldukları topluluğun kaynaklarına da bağlıdır (Saith, 2001: 11). Sosyal dışlanma

kavramının her bir kişiye değişen anlamlar çağrıştırmaması, kavramın *göreceli* olma unsurunu ortaya koymaktadır. Bu da kavramın içerik ve kapsamının belirlenmesinde zorlaştırıcı nedenlerden biri olarak görülmektedir. *Dinamik bir süreç* olma unsuruyla ise sosyal dışlanmanın, bireyin temel ihtiyaçlarını karşılayamaması haliyle başlayan ve giderek toplumla olan bağlarının zayıflayarak kopması ifade edilmektedir (Sapancalı, 2005: 54).

Literatürde sosyal dışlanma kavramını açıklamaya yönelik Hillary Silver tarafından geliştirilen üç farklı dışlanma paradigması konunun ne kadar karmaşık olduğunun da bir göstergesidir. Bu paradigmlar; “dayanışma paradigması”, “uzmanlaşma paradigması” ve “tekelci paradigma”dır (Tartanoğlu, 2011: 3). Dayanışma paradigmasına göre; dışlanmanın nedeni toplumla birey arasındaki bağın gevşemesine bağlanmaktadır. Dolayısıyla burada sosyal politikacıların asıl amacı dışlananlar ile toplumun geri kalanı arasındaki engelleri ortadan kaldırarak sosyal içermeyi sağlamaktır. Uzmanlaşma paradigmasına göre; dışlanma sosyal alanlar arasındaki serbest geçiş engellendiği zaman ortaya çıkar. Burada sosyal dışlanma çoğunluk ile azınlık arasındaki bir mesele değil, toplumsal hayatın farklı alanlarında özelleşmiş grupların birbirini dışlamaları sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle sosyal politikanın amacı grupların kaynaşmasını sağlamak değil gruplar arasında geçiş imkânı sağlamaktır. Tekelci paradigma ise; toplumsal yapıdaki baskı ve hiyerarşik güce dikkat çekerek, sosyal dışlanmanın sınıf, statü ve siyasi gücün etkileşimi sonucu ortaya çıktığını ve dışlanmışlara karşı içerdekilerin kendilerini koruduklarını vurgulamaktadır (Balaban, 2014: 8-9; Silver, 1994: 541-543; Sunal, 2006: 3; Tartanoğlu, 2011: 3-4; Tokol, 2017: 288-289).

Sosyal dışlanma açıklanmaya çalışılırken literatürde önemli bir yeri olan Ruth Levitas’ dan da bahsetmek gerekmektedir. Levitas sosyal dışlanma kavramını üç farklı bakış açısıyla ifade etmektedir. Birinci söylemi olan **Redistributionist Discourse (RED)**’ e göre sosyal dışlanmanın nedeni yoksulluk ve eşitsizlik olarak görülüp, bireylerin gelir kaynakları belirli bir seviyenin altına düştüğünde toplumun normal faaliyetlerinden dışlandıkları ele alınmaktadır (Levitas, 2005’ den aktaran Tartanoğlu, 2011: 5; Gordon, 2007: 14). Böyle bir sorunun çözümünün kaynakların yeniden dağıtılması

olduğu belirtilmektedir. İkinci söylem ise **MUD**² dur. Bu söyleme göre sosyal dışlanma asıl olarak bireylerin ahlaki ve davranışsal özelliklerinden dolayı gerçekleşmektedir (Gordon, 2007: 15). **SID**³ ise üçüncü söylemdir. Bu söylemde sosyal dışlanmanın nedeni bireylerin emek piyasasından dışlanmalarıdır. Burada sadece ücretli emek ele alınarak sosyal dışlanmanın nedeni daraltılmaktadır Levitas, 2005’ den aktaran Tartanoğlu, 2001: 5).

Bu noktada birçok değişik tanımlama ile açıklanmaya çalışılan sosyal dışlanma kavramı olduğu görülmektedir. Kavram tanımı hakkında her ne kadar görüş birliği bulunamasa da özellikle dünyada yaşanan küreselleşme süreciyle birlikte sosyal dışlanmanın daha da hissedilir olduğu ve hissedildiği grupların çeşitlendiği görülmektedir (Sapancalı, 2005: 52). Sosyal dışlanma genel olarak işsizler (özellikle uzun dönem işsizler), etnik gruplar, azınlıklar (özellikle Çingene/Romanlar), siyasi ve ekonomik alanda farklı düşünenler, tek ebeveynli aileler, yaşlılar (özellikle yalnız yaşayan ve kadın olanlar), çocuk sayısı fazla veya bakıma muhtaç yaşlısı olan aileler, yoksul olan ve sokaklarda büyüyen çocuklar, göç edenler, engelliler, evsizler, insan ticaretine konu olanlar, bakım evlerinde yaşayan kişiler, geçimlik tarım yapan aileler, eşcinseller, ve toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıkla karşı karşıya kalan kadınlar yer almaktadır (Hekimler, 2012: 8).

1.2. Sosyal Dışlanma Kavramının Tarihçesi ve Ortaya Çıkışı

Sosyal dışlanma kavramının geçmişine baktığımızda görece yeni bir kavram olduğu görülmektedir. “Dışlama” 1960’lı yıllarda Fransa’da politikacılar, aktivistler gazeteciler ve akademisyenler tarafından üstü kapalı ve ideolojik bir biçimde *yoksulluları* ifade etmek için kullanılmıştır (Silver, 1994: 532). 1950’li ve 1960’lı yıllarda “dışlanma/dışlama” kavramının popüler olarak kullanılmamasının nedeni, dönemin ekonomik gelişmesi içinde sağlanan koşullara bağlanmaktadır. 1970’li yıllara gelindiğinde bu sorun, ekonomik kriz ve gerileme ile birlikte dünyada tüm ülkelerin konusu haline gelmeye başlamıştır (Çakır, 2002: 84). Ancak gerçek anlamda sosyal dışlanma kavramının gündeme gelmesi 1965 yılında Fransız sosyolog Jean

² Moral Underclass Discourse.

³ Social Integrationist Discourse.

Klanfer' in yoksulluğun antropolojisi olarak tanımladığı “Sosyal Dışlanma: Batı Toplumlarında Marjinalleşme” isimli kitabının yayımlanmasından sonraki yıllara denk gelmektedir. Klanfer kitabında, toplumun kişisel sorumluluğu sosyal içermeyele ödüllendirdiğini ve kişisel sorumsuzluğu da dışlama şeklinde cezalandırdığını yazmıştır (Topkaya ve Benli, 2018: 420). Bundan yaklaşık 10 yıl sonra ise 1974 yılında Fransa'nın Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı Rene Lenoir tarafından hazırlanan “Dışlanmışlar: On Fransız'dan Biri” adlı kitapta ilk kez “Sosyal Dışlanma” kavramına açıkça yer verilmiştir (Tokol, 2017: 287). Kitapta toplumdaki dışlananların yalnızca yoksullar olmadığı, dışlanma kapsamına giren, ekonomik büyümenin sonuçlarından yararlanamayan daha geniş bir kitlenin varlığından söz edilmektedir. Aynı zamanda kitapta dışlanmış olan bu grupların, zihinsel ve fiziksel engelliler, suçlular, hasta ve bakıma muhtaç yaşlılar, istismar edilen çocuklar, uyuşturucu madde bağımlıları, intihara eğilimli bireyler, yalnız ebeveynler, problemlili aileler, marjinal kişiler, asosyal kişiler ve diğer sosyal uyumsuzluk içinde olan kişiler belirtilmiştir (Silver, 1994: 532).

1970'li yıllarda Fransa'da, ekonomik büyümenin yavaşlaması, refah devleti uygulamalarının çeşitli toplumsal grupların sosyal ve ekonomik sorunlarının çözümlenmesinde yetersiz kalması sosyal dışlanmayı bir sorun olarak gündeme getirmiştir (Tokol, 2015: 41). Demografik yapıdaki değişim, geleneksel aile yapısının bozulması, göç eden sorunları, istihdamdaki daralmalar bu döneme yönelik sosyal politikaların sorgulanmasına neden olmuş, var olan kavramlar yeni sosyal sorunları açıklamada yetersiz kalmıştır. 1970'li yılların sonunda küreselleşmenin emek piyasasını değiştirip dönüştürmesi yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur (Tokol, 2017: 288).

1980'lere geldiğimizde refah devletinin krize girmesi ile birlikte farklı sosyal ve siyasal sorunlar ortaya çıkmış, kavram toplumun sadece dışında kalanlar için değil, toplumun tümünü ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır. Dönemin içinde gerçekleşen yeni sosyal sorunlar toplumsal bütünleşmeyi tehdit eder duruma gelmiştir. Bu tehditlin tüm Avrupa'yı etkilemesi kavramın diğer ülkelerde de hızla yayılmasına neden olmuştur (Arslan, 2013: 7; Hekimler, 2012: 7)

Avrupa’da özellikle 1980’lerin sonu 1990’ların başından itibaren kavramın adlandırılmasında “yoksulluk” teriminden “sosyal dışlanma” terimine bir geçiş söz konusu olmuştur. Kavramın Avrupa’da gördüğü bu ilgi 1997 yılında İngiltere’de Sosyal Dışlanma Birimi’nin kurulması ihtiyacını doğurmuş, sosyal dışlanma İngiltere’deki en önemli sosyal konulardan biri haline gelmiştir (Arslan, 2013: 7). Sosyal dışlanma kavramının kullanımı ABD’de ise geniş bir kullanım alanı olarak benimsenememiştir. Bunun yerine yasa dışılık, evlilik dışı çocuklar, uyuşturucu kullananlar ve okul başarısızlığı olan kişiler sınıfı kavramı ile belirtilmiştir. ABD gibi gelişmekte olan Asya ve Afrika ülkelerinde sosyal dışlanma kavramı kısıtlı olarak kullanılmış, kavram daha çok yoksullukla eş tutulmuştur. Arap ülkelerinde ise marjinalite olarak görülen sosyal dışlanmanın sorumluları kişilerin kendileri olarak görülmüştür (Tokol, 2015: 41).

Konuya uluslararası örgütler açısından bakıldığında Uluslararası Çalışma Örgütü’ nün (ILO) sosyal dışlanma ile ilgili çeşitli ülke ve literatür çalışmalarının bulunması sosyal dışlanma kavramının örgüt olarak benimsendiğini göstermektedir (Sapancalı, 2005: 22’ den akataran Tokol, 2015: 41). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) konuyla ilgili birçok çalışma yürütmektedirler (Tokol, 2015: 41).

Sosyal dışlanma ve yoksulluk kavramı ilişkisinde, yoksulluk kavramı İngiltere kökenli olup, kaynakların yetersizliği ile ilgilenecek bölüşüm sorunu merkezlidir. Sosyal dışlanma kavramı ise Kıta Avrupa’sı özellikle Fransız kökenli olup, bölüşüm sorununun yanında yetersiz sosyal katılım, sosyal bütünleşmenin yokluğu ve güç yoksunluğu gibi sosyal ilişkiler merkezlidir (Şahin, 2009: 85; Tokol, 2017: 290). Kavramların kökenleri itibariyle birbirlerinden farklı olduğu görülmekle birlikte literatürde aradaki ayrımın yalnızca yeni bir adlandırmadan ibaret mi yoksa gerçekten dezavantajlara ve sosyal politikaya güncel bakış açıları getirecek yenilikler mi içerdiği konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır (Şahin, 2009: 81). Literatürdeki örneklerine baktığımızda; sosyal dışlanmanın yeni bir olgu olmadığını ileri süren Kilmurray’ a göre, sosyal dışlanma zaten var olan bir olgu olan yoksulluğun yeniden adlandırılmasıdır (Kilmurray, 1995: 32-34). Atkinson’a

göre, sosyal dışlanma yalnızca kavramsal bir ifade değişikliğidir, esas olarak yoksullukla aynı şeylerdir. Sosyal dışlanmanın ifade şeklini genişleten temel unsurları ise sosyal ilişkiler ve dinamik bir süreç oluşudur (Atkinson, 1998: 9-11). Abrahamson' a göre ise yoksulluk sanayileşme döneminde burjuvazi tarafından sömürülen işçi sınıfının karşı karşıya kaldığı zenginlik karşıtı bir olgudur. Sosyal dışlanma ise bütünleşme karşıtı postmodern bir olgudur. Yoksulluk ve sosyal dışlanmayı birbirinden ayıran temel farkın nedeni de farklı zamanlarda ortaya çıkmış olmalarıdır (Abrahamson, 1995: 121). Bunun yanında bazı görüşlere göre sosyal dışlanma yoksulluğu da kapsayan geniş bir kavram, bir diğer görüşüne göre yoksulluğun sonucu ve nedenidir. Daha geniş kapsam olmasının sebebi dışlanmış olan kişilerin her zaman yoksul olmamasıdır. Çünkü yoksul olmayan kişiler de başka bir nedenle (yaş, cinsiyet, ırk, dil vb.) toplumdan dışlanabilmekte veya kendilerini dışlanmış hissedebilmektedirler. Ayrıca yoksul kişiler de her zaman toplumda dışlanmayabilmektedirler (Şahin, 2010: 75).

1.3. Sosyal Dışlanmanın Nedenleri

Ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, davranışsal, coğrafi ve kişisel birçok faktör sosyal dışlanmaya yol açabilmekle birlikte nedenlerin kişilerin konuya bakış açısına ve ülkelerin sosyal dışlanmayı algılayış biçimlerine göre değiştiği görülmektedir. Bu nedenle sosyal dışlanma nedenlerinin kesin bir sınır dahilinde ifade edilmesinin oldukça zor olduğu belirtilmektedir. Aynı ülke içinde bireylerin yaş, cinsiyet, ırk, dil, medeni durum gibi sahip oldukları farklılıklar sosyal dışlanmanın nedenlerini değiştirebilmektedir. (Tokol, 2015: 43).

Küreselleşme tüm toplumlarda sosyo-ekonomik, demografik ve kültürel alanda birçok eşitsizliğe neden olarak toplumsal barışa ve adalete zarar veren değişimleri beraberinde getirmiş, içinde yaşadığımız yüzyıl "*dışlanma çağı*" olarak adlandırılarak sosyal dışlanma sorununu açıkça gözler önüne sermiştir (Küçükşen, 2017: 2400).

Sosyal dışlanmaya yol açan faktörler arasında, küresel düzeyde gerçekleşen ekonomik değişikliklerin, artan rekabet koşullarının, üretim sürecindeki dönüşümün, yeni-liberal politikaların, toplumsal ve siyasal

kurumların yeniden organizasyon süreçlerinin, göç hareketlerinin ve eşitsizliklerin, ulusal ve yerel düzeyde işgücü piyasaları üzerinde yarattığı sonuçlar söz konusu olmaktadır (Sapançalı, 2006: 4). Ancak sosyal dışlanmanın temel nedenleri arasında; emek piyasasındaki değişimler, adaletsiz gelir dağılımı, yoksulluk ve eşitsizlik, sosyal hizmetlerin yetersizliği, göç ve kamusal alanın işlevsizliği yer almaktadır (Tokol, 2017: 292).

1.3.1. Emek Piyasasındaki Değişimler

1960'lı yıllarda, neredeyse tüm gelişmiş ülke ekonomilerinde Keynesyen ekonomi politikalarının denge anlayışına göre düzenlenen piyasalarında tam istihdama ulaşıldığı görülmektedir. 1973' teki ilk petrol şokunun ardından Keynesyen politikaların ekonomiyi iyileştirmede başarılı olamaması, bu süreçte işsizliğin giderek artması, ekonomide yeni bir düzenleme ihtiyacını doğurmuş ve işgücü piyasasında belirgin bir dönüşüm yaşanmıştır (Metin & Özaydın, 2016: 84; Şahin, 2009: 60). 1990' lı yılların ortalarından beri gündemde olan bu gelişmenin, günümüzde de işgücü piyasalarının ve ekonomik sistemin en önemli sorunlarından biri olması istihdamın sürekliliği ve iş güvencesi konularına yapılan vurgunun artmasına yol açmıştır (Şahin, 2009: 60). İşgücü piyasasında değişimi ortaya çıkaran temel unsurları; üretimin temel yapısının değişmesi ve uluslararası bütünleşmesi, yeni liberal ekonomi politikaları doğrultusunda ticaretin serbestleşip etkisinin artması, teknolojik gelişmeler, esneklik ve kuralsızlaştırma olarak belirtilmektedir (Çakır, 2002: 89).

Talep farklılaşmasının ürün piyasasına etkisinin ve artan rekabetin çalışma şekillerinde yarattığı değişimin bir sonucu olarak esnek çalışma türlerinin geliştiği görülmüştür. Standart çalışma ilişkilerinin temeli olan "tam zamanlı" ve "belirsiz süreli" çalışma şekillerinin yerine "belirli süreli", "dönemsel", "geçici" çalışma ilişkilerinin tercih edildiği gözlemlenmektedir. Atipik çalışma olarak da kavramsallaştırılan bu çalışma biçimleri part-time çalışma, taşeron çalışması, tele çalışma ve ödünç iş ilişkisi gibi çalışma türlerini kapsamaktadır (Dereli, 2005: 7). İşgücü piyasalarında meydana gelen esneklik uygulamalarının ve kuralsızlaştırmanın özellikle taşeron ve

ödünç iş ilişkisinin, geçici çalışmanın enformel ekonomi ile yakın bir ilişkisi olduğu görülmektedir (Çakır, 2002: 90). Ayrıca şirketlerin piyasadaki ve teknolojiadaki değişikliklere entegre olmaları amacıyla ortaya çıkan esneklik uygulamaları, geleneksel çalışma ilişkilerinin değiştirmiş, çalışma hayatını düzenleyen kuralları olduğundan daha karmaşık bir hale getirmiştir (Dereli, 2005: 7).

Teknolojide yaşanan değişim ve gelişimin sanayi üretiminde yaygın olarak kullanılması maliyetleri büyük ölçüde düşürmüş, üretim teknolojisinde esnekliğin sağlanmasına imkân vermiştir. Mal ve hizmet çeşitliliğinin artması ile aynı oranda gerçekleşen teknolojik gelişme, daha iyi eğitilmiş ve yeni üretim yöntemlerini kullanabilen personele olan ihtiyacı arttırmıştır (Kurtulmuş, 1996: 179-180). İşgücünün büyük bir kısmı bu becerilere ve özelliklere sahip olmadığından dışarıda kalmıştır (Çakır, 2002: 89). Bu nedenle endüstriyel sektörde yaşanan kayıplar asıl olarak geleneksel üretim yöntemlerini ve vasıfsız işçileri etkilemiştir (Kurtulmuş, 1996: 179-180).

Küreselleşmenin ve teknoloji üretiminin ortaya çıkardığı ticaret ve sermaye hareketliliği uluslararası bütünleşmeyi sağlayan çok uluslu şirketlerin önem kazanmasını beraberinde getirmiştir. Çok uluslu şirketler tarafından teknoloji ve sermaye dünya çapında yayılarak, uluslararası ticareti geliştirmiş, üretim ücretlerin düşük olduğu yerlere kaydırılmıştır. Bu da ücretlerin ortalama düzeylerini düşürmüş, diğer üretim faktörlerinin gelirini küresel ölçekte arttırmıştır. (Parlak, 2000: 666; Şahin, 2009: 61).

Tüm bu yaşanan değişim işgücü piyasasına artan işsizlik ve işgücü piyasasında bölünme olarak yansımıştır. Bunun yanında uygulanan esneklik yeni çalışma biçimlerini ortaya çıkarırken maliyetlerden tasarruf, işçi sayısının azaltılması, sosyal yardımların azaltılması gibi düşük ücret stratejilerinin benimsenmesini içeren sonuçları da gündeme getirmiştir (Çakır, 2002; 89; Sapançalı, 2006: 5).

İşgücü piyasasında oluşan bölünmenin, çalışanların ücretleri ve sosyal hakları yönünde farklılık yaratabileceği ve bu farklılığın dışlanmayı tetikleyebileceği hususunda ifadeler bulunmaktadır (Şahin, 2009: 62). Aynı zamanda işgücü piyasasına yansıyan ve giderek artan işsizlik enformel ekonominin gelişmesine de neden olmaktadır. Kayıt dışı, güvencesiz, geçici

işlerde çalışma olarak da tanımlanan enformel çalışma, işsizlik tarafından sürekli beslenmektedir. Enformel ekonomide, ekonomik, sosyal ve kurumsal dışlanmanın tamamının yaşandığı görülebilmektedir. Dolayısıyla enformel istihdamın kaynaklarından biri olan işsizlik sorunu daha çok eğitilmiş gençleri, okulu bırakan çocukları ve kadınları etkilemektedir (Çakır, 2002: 90).

Sosyal dışlanma sorunuyla en çok karşı karşıya kalan grubu işsizler oluşturmaktadır. Esneklik ve kuralsızlaştırma ile istihdam içindeki fırsatların kısıtlanması, emek piyasasında yeni işsizlerin ortaya çıkmasına neden olduğu gibi bir süredir işsizlikle mücadele edenlerin de iş bulma şanslarını ellerinden almaktadır (Çakır, 2002: 91).

1.3.2. Adaletsiz Gelir Dağılımı, Yoksulluk ve Eşitsizlik

Genellikle iktisadi bir sorun olarak ele alınan gelir dağılımı adaletsizliği, sosyal dışlanmanın ve yoksulluğun en önemli nedenlerinden biri olarak görülmektedir (Şahin, 2009: 63). Gelir dağılımı, bir ülkede belirli dönem içerisinde üretilen toplam gelirin bireyler, sosyal gruplar veya üretim faktörleri arasındaki bölüşümü olarak ifade edilmektedir. Gelir dağılımının türleri literatürde genellikle fonksiyonel, kişisel, sektörel ve bölgesel olarak ele alınmaktadır. Aynı zamanda; eğitim durumlarının, meslek gruplarının, sosyal grupların ve cinsiyetin de gelir dağılımını kategorize etmekte kullanıldığı görülmektedir (Üzümcü ve Korkat, 2014: 137).

Toplumdaki eşitlik ve adalet kavramlarından, toplumun sosyo-kültürel yapısından, nüfus artışından ve dağılımından da etkilenen gelir dağılımının yalnızca ekonomik bir sorun olmaktan çıkıp, politik ve sosyal bir sorun olarak da kabul görmesi 1980'li yıllardan sonra eşitsizliğin daha da artması sonucunda olmuştur (Çakır, 2002: 91; DPT, 2001: 2).

Gelirin dağılmasında adaletsizlik yaşanan bir ülkede, toplumsal huzursuzluk gündeme geleceği için, eşitsizlikleri azaltmak ve düşük gelire sahip kesimlerin gelirlerini ekonomik gelişmeyle aynı ölçüde arttırmak önem taşımaktadır (DPT, 2001: 2). Şahin (2009: 63), yaşanan adaletsizliğin yoksulluk sorununu ortaya çıkaracağını, yaşamsal, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamayan bireylerin; topluma katılmada problemler yaşayacaklarını ve toplumdan dışlandıkları hissine kapılacaklarını ifade

etmektedir. Aynı zamanda toplumda gelir dağılımının yüksek bir şekilde eşitsiz dağılmasının sosyal dışlanmanın boyutunun da yüksek olmasına neden olduğunu belirtmektedir.

Bu sorun son yıllarda birçok uluslararası kuruluşun dikkatini çekmekle birlikte, özellikle her yıl Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) kapsamında hazırlanan İnsani Gelişme Raporu ile ortaya konulmuştur. Ayrıca raporda gelir dağılımı adaletsizliğine bağlı olarak dünyada yoksulluğun hızla arttığı ve eğer önlem alınmaz ise dünyanın bir ucu “zenginler” diğer bir ucu “yoksullar” olan iki ayrı kutba ayrılacağı belirtilmektedir (Sapançalı, 2001: 129).

Son birkaç yüzyıldır varlığını daha da çok hissettiren gelirin adaletsiz dağılımı, günümüzde gerek ulusal ve bölgesel gerekse küresel düzeyde ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Bireylerin en temel ihtiyaçlarından bile yoksun kalması, ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içinde gelir uçurumunun oluşması, birçok ulusal ve uluslararası kuruluşların odaklarını bu konuya yöneltmelerini sağlamaktadır. Dolayısıyla ülkeler arasında oluşan gelir dağılımındaki adaletsizlik ilk sırada yoksulluk olmak üzere büyük ölçüde sorunların belirleyicisi olarak görülebilmektedir (Üzümcü ve Korkat, 2014: 138). Bu nedenle sosyal dışlanmanın açıklanmasında yoksulluk ve eşitsizlik kilit nokta olarak görülmektedir (Çakır, 2009: 92).

Yoksulluğun tanımı ve ölçütleri değerlendirilmeye alındığında, hane halkının veya bireyin sadece en temel gereksinimleri karşılamaya yönelik ihtiyaç duyulan asgari miktarın altında kalan gelir seviyesi ve yaşam düzeylerini ifade eden mutlak yoksulluk, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynakların yetersizliği nedeniyle belli bir oranda olan toplumun ortalama refah düzeyinin altında kalanların durumunu ifade eden göreceli yoksulluk ve bireylerin yoksul olmamak ya da iyi bir gelir düzeyine sahip olmak gibi bazı özel hedeflere ulaşabilmek için yeterli gördükleri gelir miktarı ile belirlenen öznel yoksulluk kavramları ortaya çıkmıştır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 62-63; Byrne, 2005: 78; Coşkun, 2005: 184; Gürsel ve öte., 2000: 97-98).

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösteren yoksulluk türleri gelişmekte olan ülkelerde daha çok mutlak yoksulluk olarak, gelişmiş

ülkelerde ise görelî yoksulluk olarak kullanılmaktadır. Ancak görelî yoksulluğun gelir dağılımı adaletsizliğini ölçmede daha doğru sonuçlar elde ettiği ifade edilmektedir. Birleşmiş Milletler, uluslararası karşılaştırmalarda, yoksulluk sınırını belirlerken bir insanın günde bir dolar kazanmasını baz almaktadır (Çakır, 2002: 92).

Dünya Bankasının yayınladığı rapora göre, dünya nüfusunun yaklaşık yarısının, günlük gelirin iki dolardan az, yaklaşık altıda birinin ise, günlük bir dolarlık gelire belirtilen mutlak yoksulluk sınırının altında yaşadığı belirtilmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 64).

Tüm bu göstergelerle dünya genelinde ortaya konulan gelir dağılımı adaletsizliğinin mevcut yoksullara ek olarak başka bir sorun olan “yeni yoksulları” gündeme getirdiği görülmektedir (Çakır, 2002: 92). 1990’lı yıllardan itibaren dünya ekonomisinde yaşanan küresel gelişmeler sayısını giderek artan iki tür yoksulluk ortaya çıkarmıştır: Bunlardan biri ile küresel dinamiklerin harekete geçmesiyle oluşan klasik mutlak yoksulluğun küresel düzeyde şekil alan görüntüsü, diğeri ile ise “yeni yoksulluk” olarak tanımlanan, küreselleşmenin dünyayı acı hale getirmesiyle, daha önceden yoksul değilken, oluşan yeni iktisadi ve sosyal yapılanmanın dışlaması sonrası standartlar ölçüsünde tüketim gerçekleştiremeyen yoksullar ifade edilmektedir (Çakır, 2002: 92; Karakaş, 2010: 7)

İnsel (2001: 63), ifade edilen bu ikinci tür yoksulluğun içinde, iktisadi dalgalanmalara bağlı olarak zaman zaman yoksulluk sınırının altına düşen bireylerin ya da eski sosyalist sistemlerde yaşanan emekli maaşlarının gözle görülür bir derecede düşmesiyle telafisi mümkün olmayacak şekilde yoksullaşanların yer aldığını belirtmektedir.

Bir birey veya ailenin sosyal dışlanma riski altında olup olmadığının belirlenmesinde yaşadığı yoksulluk sınırının mutlak mı, görelî mi ya da öznel mi gibi karşılaştırmalardan çok, toplumda asgari temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılayamamaları önemli görülmektedir. Yine ülke içinde yoksulluğun ölçülmesi konusunda dikkat edilmesi gereken konulardan birinin kentsel ve kırsal kesimler arasındaki ayırım olduğu belirtilmektedir (Ekin, 2000: 292). Kentsel ve kırsal kesimde yaşayanların temel ihtiyaçlarında fazla bir fark bulunmamak birlikte, ihtiyaçları karşılama açısından yardımlaşma unsuruna

kırsal kesimde daha fazla rastlanması özellikle gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun sosyal dışlanmaya neden olup olmamasında önemli etkenler olarak görülmektedir (Çakır, 2002: 93).

Sosyal dışlanma olgusunu açıklamada kullanılan yoksulluk ile ilgili araştırmalarında bugüne kadar genellikle insanların yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaçları olan parasal gelirden söz edilmiştir (Sapançalı, 2001: 127). Ancak yoksulluğu, parasal bir gelirle değerlendirmenin de ötesinde beslenme, sağlık, içme suyu, eğitim gibi değişik insani ihtiyaçların kriter olarak değerlendirilmesi daha açıklayıcı bulunmaktadır. Çünkü dünyanın pekçok yerinde yeterli gelire sahip bireylerin insani yaşam için gerekli şartlara ve imkanlara sahip olamayabildikleri saptanmıştır (Dansuk, 1997: 7). Bu noktada sosyal dışlanma olgusunu gelir yoksulluğunun yanında "insani yoksulluk" yaklaşımıyla açıklamak daha doğru bulunmaktadır. İnsanca yaşamak için gerekli olan imkanlardan yoksun olmayı ifade eden insani yoksulluk, yeterli beslenememe, evsizlik, sağlık ve eğitim imkanlarından yararlanamama, sağlıklı içme suyuna erişememe, okumayı ve düzgün biçimde konuşmayı bilememe, iş sahibi olamama, gelecek kaygısı içinde olma, güçsüz hissetme ve özgürlüğün kısıtlı oluşu anlamına gelmektedir (Sapançalı, 2001: 128).

Yoksulluk, bireylerin toplumsal yaşamda dengeli ve huzurlu bir biçimde hayatlarını devam ettirmeleri önünde ciddi bir engel olarak görülmektedir. Yoksullukla birlikte ülkeler ve bölgeler arasındaki eşitsizliğin boyutları da giderek artmaktadır (Çakır, 2002: 93). Toplum içinde eşitsizlik genelde gelir dağılımı ile belirlenen gelir eşitsizliği olarak ele alınmakta ancak eşitsizliğin, bazen gelir eşitsizliğinin bir uzantısı şeklinde ortaya çıkabildiği gibi bazen de politik ve sosyal uygulamalarının bir sonucu olarak görüldüğünden de söz etmek gerekmektedir. Bir toplumda eşitlik düşüncesinin işlerliğinden bahsedebilmek için hukuk sistemi kadar, politik, ekonomik, ahlak, kültür, eğitim ve toplumsal sistemlerinin tümünde eşitlik düşüncesinin hayata geçirilmesinin etkisi ve önemi bulunmaktadır (Doğan, 2000: 247).

Bir ülkede özellikle küreselleşme süreciyle birlikte arttığı gözlemlenen istihdam edilmede, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanmada, politik ve sosyal faaliyetlere katılmada eşitsizlik olabilmektedir (Tokol, 2015: 44).

Küreselleşme ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi çok uluslu şirketlerin etkisi günden güne artmıştır. Bu duruma bağlı olarak geçici ve güvencesiz işlerde istihdam edilen çok sayıda niteliksiz işçiye olan ihtiyacın azalması, analitik düşünce gerektiren, güvenli formel işlerde istihdam edilen işçilere olan ihtiyacın artması emek piyasında dengeleri değiştirmiştir. Böylece eşitsizliğe neden olan emek piyasasında istihdam şekillerinin çeşitliliğinden dolayı gerçekleşen birbirinden oldukça farklı gruplar ortaya çıkmıştır. Çünkü yaşanan değişim kayıt dışı sektörde istihdamı arttırarak burada istihdam olan bireylerin ücret ve diğer sosyal haklara ulaşmada eşitsizlikle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır (Şahin, 2009: 65).

Emek piyasasında yaşanan eşitsizliklerin ilk yansıması eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde ve sosyal güvenlik alanında görülmektedir. Burada istihdamda, eğitimde ve sağlıkta yaşanan eşitsizlikler birbirine bağlı olarak gelişmektedir. Eğitimde fırsat eşitliğine erişememiş bir birey, güvenceli ve yüksek ücretli bir işe sahip olamamakta, dolayısıyla yeterli düzeyde maddi imkanı olmayan bireyler sağlık hizmetlerine erişimde ve sosyal güvenlikte de sorunlarla karşılaşmaktadır (Bahar ve Aydoğdu, 2011: 132; Şahin, 2009: 65-66).

Eşitsizlik sonucu dışlanma yaş grupları arasında da yaşanmaktadır. Daha çok çocuklar, gençler ve yaşlılar eşitsizlik sonucu sosyal dışlanma ile karşılaşmaktadır (Şahin, 2009: 66). Aile ve eğitimin çocuk sorunları üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Eğitim maliyetinin yüksek olması, eğitim imkanlarına ulaşmanın zorluğu, aile fertlerinin eğitim seviyesi ve eğitimi algılama şekilleri çocukları doğrudan etkilemektedir (Tokol, 2017: 408). Gençler, özellikle çalışma hayatında karşılaştıkları işsizlik sorunu sonucunda ulaşabildikleri kısıtlı imkanlar nedeniyle sıkıntılar yaşamaktadırlar (Emirgil, 2017: 420; Şahin, 2009: 66). Yaşlı bireyler ise özellikle emeklilik sonrası yeterince aktif ve dinamik olmadıkları için ayrımcılıkla karşılaşarak dışlanmaktadır (Bağdoğan, 2017: 441-443).

Eşitsizlik sorununun görüldüğü bir diğer durum ise cinsiyet olarak belirtilmektedir. Cinsiyet eşitsizliği işlerin bölünmesi, ücret, çalışma süreleri ve istihdam biçimleri gibi çalışma hayatı konularında kadın ve erkek emeği arasında sıkça görülmektedir. Bu durumda kadınların daha çok istihdam

olduğu kayıtdışı sektörün kadının aile içi sorumluluklarına uyumlu olarak yapılanmış olması etkin görülmektedir. Tüm dünyada kadınların karşılaştıkları bu eşitsizlik sorunu, çalışan kadının örgütlenmesini, işte yükselmesini, çalışma hayatını devam ettirmesini ve eğitim almasını engelleyerek yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi bir çok sorunu da beraberinde getirmektedir (şahin, 2009: 65; Yılmazel, 2017: 321-326).

Toplumun herhangi bir alanında eşitsizlikle karşı karşıya kalan bireylerin, diğer alanlarda da zincirleme olarak eşitsizlikle karşılaşmasının muhtemel olduğu belirtilmektedir (şahin, 2009: 66). Aynı şekilde eşitsizlik sonucu bir alanda dışlanmaya maruz kalmış bireyler diğer alanlarda da dışlanmayla karşılabilmektedirler. Çoğunlukla ekonomik alandan dışlanmanın bireyin diğer alanlarda dışlanmasına neden olduğu bilinmekle birlikte birden fazla dışlanma biçiminin aynı anda yaşanması da mümkün görülmektedir (Yıldırımalp ve Yenihan, 2013). Dolayısıyla burada dışlanmanın bir nedeni olan eşitsizliğin de, tıpkı dışlanma gibi dinamik bir kavram olduğu görülmektedir (şahin, 2009: 66).

1.3.3. Yetersiz Sosyal Koruma

Günümüzde sosyal dışlanmanın başka bir nedenin de sosyal korumanın yetersizliğinden kaynaklandığı ifade edilmektedir (Aktaş, 2014: 20). Sosyal dışlanmanın ortaya çıktığı zamana denk düşen ve Avrupa'da refah devleti uygulamalarının ve etkinliğinin sorgulandığı dönemin iki önemli nedeni bulunmaktadır. Birincisi, artan yoksulluk ve sosyal sorunlara karşı mücadelede refah devletlerinin zorlanarak yetersiz kalması, ikincisi ise, sosyal harcamalara ayrılan payın yüksek olmasının ekonomik büyüme ve kalkınma önünde bir engel oluşturması olarak belirtilmektedir (Evans, 1998: 42). Küreselleşme sonucu piyasa ekonomisinde gerçekleşen uluslararasılaşma ile toplumda gelir düzeyi daha yüksek olan avantajlı kesimlerin yaptıkları destekte azalma gerçekleşmektedir. (Room, 1999: 166).

Sosyal güvenlik sistemleri, yeni ekonomik şartların getirdiği sorunlara karşı mücadelede yetersiz kalmış, işsizlik sigortası miktarları bireylerin ihtiyaçlarına yetmeyerek yoksulluğa düşmelerine neden olmuş ve diğer sosyal yardım programlarına yönelimlerini arttırmıştır. Ayrıca, eğitim

sistemleri bireylerin iş bulmasında destekleyici ve etkileyici olamayabilmekte, öğrencilerin ihtiyaçlarına yardımcı olma ve hizmet etme bakımından yetersiz kalabilmektedir (Şahin, 2009: 67).

Son yıllarda sosyal risk ve sosyal güvence kavramlarına ait tartışmalar sosyal koruma kavramını sık gündeme getirir olmuştur. Sosyal koruma kavramı literatürde kimi zaman sosyal güvenlik kavramı ile bir tutulmuş olmasına rağmen aslında farklılıkları olduğu görülmektedir. Kapar (2006: 2) sosyal korumayı, bireylerin yaşamlarını insan onuruna yakışır bir şekilde devam ettirebilmeleri için, gerekli olan gelir güvencelerini kaybettikleri durumda yaşam koşullarını geliştirmek ve yaşam kalitelerinin gerilemesini önlemek maksadıyla, kamusal alanda, bireylerin eşitliği ve sahip oldukları haklar gözetilerek, gelirin yeniden dağılımı ile sağlanan gelir ve hizmet desteklerinin tümü olarak ifade etmektedir.

Çeşitli ILO standartlarına da yansımış olan sosyal koruma kavramı, bir toplumun, üyelerine hastalık, analık, iş kazası, işsizlik, yaşlılık ve ölüm gibi beklenmedik çeşitli riskler sonucunda gelirin tamamının kaybedilmesine veya büyük bir kısmının azalmasına neden olan ekonomik ve sosyal sıkıntıya karşı kendilerini korumaları için sağlanan, sağlık hizmetleri almalarını ve çocuklu ailelere yardım edilmesini de öngören bir dizi kamu tedbiri olarak ifade edilmektedir (Garcia ve Gruat, 2003: 13).

Bireylere yalnızca gelir güvencesi ve koruma sağlamayı hedeflemeyen sosyal koruma, toplumsal barış ve bütünlüğe de katkı sağlamayı hedeflemektedir. Sosyal koruma açığı olarak da nitelendirilen sosyal korumanın gelir güvencesizliği karşısında sağlanamaması, toplumsal barış ve bütünlüğü tehdit etmektedir. Bu tehdit, tüm bunların yanında ekonomik gelişmeyi ve işgücü piyasasının işleyişini de engellemektedir. Sosyal korumanın yaygınlaştırılması hem ekonomik hem de toplumsal açıdan önemli bir unsur olarak görülmektedir (ILO, 2000: 230-231).

Gelir güvencesi, sağlık hizmetleri, eğitim yardımları gibi sosyal koruma uygulamaları bireylerin toplum içinde bir yer edinmelerini sağlayarak, sosyal dışlanmaya maruz kalmalarını önleyebilmektedir. Örneğin, bireylerin sağlık sorunları nedeniyle işe devam edememelerinden dolayı kaybettikleri gelirin karşılanarak, sağlık hizmetlerinin verilmesi kadar, yaşlılık ve işsizlik gibi

sosyal risklerden kaynaklanan sorunlarla başa çıkabilmeleri için gelir güvencesine sahip olmaları, söz konusu kişilerin toplumdan dışlanmalarını önleyebilmektedir. Yine yoksulluk sebebiyle okul yaşamını aksatmak veya sonlandırmak zorunda kalan çocukların okul masraflarının karşılanmasına yönelik sağlanacak sosyal destek, onların sosyal dışlanma riskini azaltmak için etkili bir yöntem olarak görülmektedir (Çakır, 2002: 93-94).

Küreselleşme sürecinde güvencesizlik, zayıflık, yoksulluk ve yoksunluk risklerinin artması, sosyal koruma gereksiniminin de artmasına neden olmuş, bu süreçte sosyal korumanın geliştirilmesi ve güçlendirilmesi gerektiği konusunda düşünce birliğinin oluşmasını sağlamıştır. Fakat devletlerin, aynı süreçte, sosyal koruma sistemlerinin yaygınlaştırılması yönünde gerçekleştirdikleri çalışmalar da sınırlanmaktadır (Barrientos ve Sherlock, 2003: 2). Bu noktada, ekonomik ve mali krizlerin, doğal afetlerin, silahlı çatışma ve savaşların sonuçlarına ek olarak, işgücü piyasasının gelişen esnekliği, finansal serbestleşme doğrultusunda uluslararası sermaye hareketlerinin artışıdaki hızlanma, yoksulluğun ve yoksunluğun vardığı son durum sosyal koruma sistemine olan ihtiyacı arttırmakta ve yaygınlaştırılmasını gerekli hale getirmektedir (Kapar, 2005: 221-223).

Görüldüğü gibi tüm bu sorunlara rağmen bugün hala gelişmiş ülkelerde ulaşılan sosyal koruma düzeyi sosyal dışlanmanın önüne geçemezken, gelişmekte olan ülkelerde ise epeyce yetersiz oluşunun yanı sıra varlığından bile kuşku duyulan sosyal korumaya yönelik faaliyetlerinin artırılması gerekmektedir (Çakır, 2002: 94).

Sosyal dışlanmaya maruz kalma riskine, sosyal destekten mahrum bireylerde daha sık rastlandığı söylenebilmektedir. Bireyin toplumla bütünleşmesine yardımcı olmak amacıyla gerçekleştirilen sosyal destek, aile, akrabalar, iş arkadaşları, okul arkadaşları gibi sosyal çevre dediğimizi enformel kaynaklarla sağlanabildiği gibi toplum adına çalışan kurum ve hizmet temin edicileri, sivil toplum örgütleri gibi formel kaynaklarla da sağlanmaktadır (Aktaş, 2014: 21).

Bireyin kendini en iyi ifade ettiği, en aktif olabildiği ortamın sosyal çevresi olduğu görülmektedir. Hizmetlerden yoksun kalan birey formel kaynağa erişimin mümkün olmadığı, hatta belki de erişimi mümkün olsa bile

ilk önce enformel kaynaklarına başvurmak istemektedir. Bu kaynaklardan yoksun kalan bireyin toplumla ilişkisi zayıflamıştır. Yalnız olduğu hissine kapılan birey sorunlarına çözüm bulamayacağını düşünmüştür. Dolayısıyla sosyal işlevselliği de zarar gören birey sosyal dışlanmaya sürüklenmiştir (Aktaş, 2014: 21).

1.3.4. Göç

Sosyal dışlanmaya yol açan en önemli nedenlerden bir diğerinin de göç olgusu olduğu görülmektedir. Göç edenler açısından sosyal dışlanma, Avrupa Birliği'nin tanımında, "bireylerin ya da grupların göç sonrasında, yaşadıkları toplumlara tam olarak ya da kısmi olarak entegrasyonunu engelleyen süreçler" olarak belirtilmektedir (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011: 19). Göç edenlerin maruz kaldıkları sosyal dışlanma ve eşitsizlik olasılığı kamuoyu ve medya tarafından haklarında oluşturulan olumsuz imajla desteklenerek artmaktadır (Şahin, 2009: 68; Şenkal, 2011: 373). Göç ettikleri yere henüz uyum bile sağlayamamışken hiçbir destekleri olmadan istihdamda da yer edinme çabaları önemli sorunları beraberinde getirmektedir (Şahin, 2009: 68).

Göç olgusu yeni yerleşim alanları açısından iç ve dış göç olarak ele alınmaktadır. İç göç; bir ülke içinde, bölge, kent, kasaba ve köy gibi herhangi bir yerleşme alanından bir diğer yerleşme alanına doğru yaşamak amacıyla yapılan nüfus hareketleri olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda, bireylerin veya toplulukların, en az bir yıllık süre ile, bir ülke sınırları içinde yerleşim yerlerini değiştirmelerine "iç göç" denilmektedir. İç göç, genellikle gelişmekte olan ülkelerde kırsal kesimden kentlere doğru gerçekleşmekle birlikte, kentlerden kırsal kesime doğru, kentlerden kentlere doğru ve hatta kırsaldan kırsal kesime doğru da gerçekleşmektedir. Dolayısıyla kentleşme hareketleri, temelinde kırsal nüfus hareketliliği barındırdığı için iç göçlerden sayılmaktadır. Uzun ya da kısa mesafeli olarak oluşan iç göçler, kadın işgücü bakımından kısa mesafeli olarak değerlendirilmektedir (Çakır ve Demirbilek, 2009: 103).

Gelişmekte olan ülkelerde sosyal dışlanma, ülke içi kırdan kente doğru yaşanan göç ile kendini daha fazla göstermektedir. Kırsal alandaki bireyler

kentin büyüklük, yoğunluk ve kültürel çeşitlilik özelliklerinin cazibesine kapılarak buldukları yerde “dışlandıkları” düşüncesine vararak geleceklerini kurmak için kente doğru göçü gerçekleştirmişlerdir. Ancak kırsal alandan kentlere gelmiş, kentte, alıştığı beklediği ortamı ve değerleri bulamamış bireylerin karşılaştıkları hayal kırıklığının yanında, kentlerdeki istihdam artışının daralması karşısında işsizlik, yoksulluk, enformel sektörün hızla genişlemesi kentlere göç eden bireylerin kural dışı davranışlarda bulunma eğilimini, dışlanmışlık hissini ve şiddet meyillini arttırmıştır (Erman, 2002: 193-194).

Göç eden nüfusun kentleşme ve kentlileşme beklentileri, kentle bütünleşme çabaları, kentsel yaşama uyum arzuları, kentliler ile göç edenler arasında bir çekişmenin de yaşanmasına neden olmaktadır. Kentliler için göç, genellikle tehlikeli bir olgu olarak değerlendirilmekte, bu nedenle göç ile yaşam alanlarına dahil olmaya çalışan kişilere karşı kaygı, kuşku ve biraz da korku içeren bir tutum sergilemektedirler. Şüphesiz ki, göç edenlere sergilenen bu tutum çok boyutlu bir “dışlamayı” da beraberinde getirmektedir. Bu süreçte kente göç ettikleri andan itibaren her alanda dışlanmaya maruz kalan göç edenler, gelecekteki kentsel şiddetin temel kaynağını oluşturmaya başlamaktadır. Dolayısıyla, tüm bu yaklaşımlar ekseninde yoksul, umutsuz ve dışlanmış olan kişiler yaşadıklarını öfke, isyan acımasızlık, hoyratlık biçiminde topluma yansıtmaktadır (Sapançalı, 2003: 105).

Dış göç; bir ülke sınırlarını içinden dışarıya veya dışında içine doğru yani her iki yönden aşarak uzun süreli olarak yaşamak, çalışmak veya yerleşmek amacıyla, yapılan nüfus hareketlerine “dış göç” denilmektedir. Burada yaşadıkları ortamı değiştirmek amacıyla bireylerin ya da toplulukların ülke sınırlarının dışında herhangi bir ülkeye olan küresel ve kitlesel hareketliliğinden de söz edilebilmektedir. Bu tür göçlere küresel ve kitlesel göç denilmektedir (Çakır ve Demirbilek, 2009: 103-104).

Küreselleşme sürecinin en dikkat çeken özelliklerinden birisinin bireylerin bölgeler, ülkeler ve kıtalar arasındaki hareketliliğindeki artışın olduğu belirtilmektedir. Burada, küreselleşme sürecinin yol açtığı yoksulluk ve sosyal dışlanma karşısında daha iyi ekonomik koşullara ve yaşam

fırsatlarına erişebilme arzusu en önemli etken olarak görülmektedir. Gerçekleşen artış göçlerin engellenmesi ya da azaltılması doğrultusundaki çabalara rağmen sürmektedir. Bu doğrultuda, tüm dünyada küresel ve kitlesel göçlerin temelinde ekonomik ve siyasi eksikliklerin yattığı ve sıklık derecesine göre birçok ülkede önemli bir sorun teşkil ettiği görülmektedir (Çakır ve Demirbilek, 2009: 104).

Küreselleşmenin etkisiyle artış gösteren emek hareketliliğine paralel olarak gerçekleşen dış göç oranlarının artışı, göç eden işçiler için pek olumlu sonuçlar meydana getirmemektedir. Üretimin, maliyetlerin düşük olduğu, ucuz işgücünün bulunduğu ülkelere kaydırılması, emek yoğun sektörlerde istihdam olan işçilerin, bu ülkelere göç ettiklerinde işgücü piyasasından ciddi bir şekilde dışlanmalarına neden olmuştur. Bu durumda göç eden işçiler genellikle hizmet sektöründeki taşeron işletmelerde ya da enformel alanlarda çalışmaya başlamışlardır. Üretimin ve işgücü piyasasının değişen yapısında kendilerine çevresel işgücü olarak istihdamda yer bulan göç eden işçilerin konumları bu çerçevede meşrulaştırılmaktadır. Yabancı göç eden işçilerin genellikle, merkez işgücünün çalışmaktan uzak durduğu, bireyi geliştirmeyen, standart ve hiçbir beceri gerektirmeyen, güvencesiz, yorucu ve pis iş diye nitelendirilen insan onuruna yakışmayan işlerde çalıştıkları görülmektedir. Diğer taraftan, göç eden işçilerin mesleklerinin gelişimi için gerekli olan eğitim fırsatını yakalayamamaları ve sosyalleşme olanaklarının kilitli tutulması büyük bir dışlanmışlık sorunu yaratmaktadır (Sapancalı, 2003: 101).

Göç eden işçilerin korunması için herhangi bir hukuki düzenlemenin olmaması, sürekli olarak artan rekabet ortamında işletmeler açısından çekici bir durum oluştururken, göç eden işçiler açısından istismar edilmeleri riskini güçlendirmektedir. Bununla birlikte, göç eden işçiler, insan hakları ve uygun iş (decent work) standartlarına uymaksızın, uygun olmayan çalışma koşullarında çalıştırılmaya zorlanmaktadır. Özellikle ülkeye girişleri yasadışı göç şeklinde gerçekleşen ve ülkede çalışma izni bulunmayan göç edenler yerli işçiler gibi yüksek ücret ve düzenli çalışma koşullarında çalıştırılmamaktadır. Göç eden işçilerin istihdamı daha çok asgari ücretin mevcut olduğu, iş sağlığı ve güvenliğinin olmadığı kayıtdışı sektörlerde

sağlanarak, sosyal dışlanmaya maruz kalmalarına neden olmaktadır (Taran ve Geronimi, 2002: 2-3).

Göç eden gruplar göç ettikleri yerlerde “istenmeyen yabancılar” olarak görüldükleri için sadece işgücü piyasasından değil siyasal, sosyal ve kültürel alanların tümünde sosyal dışlanmayla karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle göç ettikleri ülkelerde belirli kanuni statüye sahip olamadıkları için aktif sosyal dışlanmış gurup olarak görülmektedirler (Sapançalı, 2003: 103).

1.3.5. Kamusal Alanın İşlevsizliği

Sosyal politikada olduğu gibi sosyal dışlanmada da devletin rolünün önemli olduğu belirtilmektedir. Sosyal dışlanmaya maruz kalan bireylerin korunmasına yönelik devlet tarafından alınacak önlemler sosyal dışlanmanın boyutlarını büyük ölçüde etkilemektedir. 1945’li yıllardan sonraya bakıldığında devletlerin sosyal yardım hizmetlerinin sunulmasına yönelik önemli adımlar attığı dikkat çekmektedir. Ayrıca refah devletinin büyümesinin modeli, bunun, yirminci yüzyıl dünyasının en önemli sosyal dönüşümlerinden biri olduğu olgusunu gözler önüne sermektedir. Ancak küreselleşmenin etkisi ve neoliberal politikaların benimsenmesine bağlı olarak devletin sosyal alandaki düzenleyici rolünün azaltılması doğrultusundaki çalışmalar, sosyal dışlanmayla karşılaşan bireylerin sayısını arttırmanın yanında sosyal koruma tedbirlerinin azalmasına da yol açmaktadır (Sapançalı, 2003; 71). Oysaki neoliberal görüşlerin etkin olduğu dönemlerde bile temel anlayış, hükümetlerin sosyal yardım hizmetlerini sürdürmeleri gerektiği yönündedir ve bu anlayış çerçevesinde liberal veya kapitalist ekonominin hâkim olduğu bazı ülkelerde hükümetlerin sosyal ve ekonomik hayata müdahale ederek sosyal ve ekonomik alanlarda birtakım görevler edindiği görülmektedir (Şenkal, 2011; 361).

Bu noktada refah devleti uygulamalarının sınırlandığı, bireylerin siyasi, ekonomik ve sosyal haklarını kullanamaz duruma düştüğü, toplum ile bağlarının zayıfladığı ve sosyal dışlanma tehdidi ile karşı karşıya kaldığı durumlarda sosyal alanda gittikçe önem kazanan sivil toplum örgütlerinin (STK) rolü büyük önem taşımaktadır. Günümüzde hem Avrupa Birliği’nde hem de Türkiye’de hayırseverlik ilkesi doğrultusunda faaliyette bulunan

birçok sivil toplum örgütü, kadın, çocuk, yaşlı, engelli, göçmenler gibi sosyal dışlanma tehdidine maruz kalan grupların sosyal içermelerini sağlamaya yönelik çalışmalar yürütmek amacıyla sosyal hizmet ve sosyal yardım alanında faaliyet göstermektedirler. Bununla birlikte sivil toplum kuruluşları, sosyal devletin ekonomik imkansızlıklardan dolayı yetersiz kaldığı durumlarda özellikle yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele politikalarının oluşturulmasına yönelik alternatif kaynaklar ve yöntemler geliştirerek toplumsal bütünleşmeye destek olmaktadır. Sivil toplum kuruluşları sosyal devletin etkinliğini olabildiğince artırmaya çalıştığı bu doğrultuda, devletin sosyal politika oluşturma süreçlerine dahil olup vatandaşın hakkını esas alan yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadele politikaları geliştirmesine yardımcı olmaktadır (Bulut, Akın ve Kahraman: 2017: 28; Ekim, 2007: 81; Gündüz ve Kaya, 2014: 135).

Hizmet sunumuna dayalı olarak çalışan STK'lar toplum sorunlarının çözülmesine yönelik önemli faaliyetler gerçekleştirmelerine karşın daha çok kısa dönemli çözümlere ulaşabildikleri görülmektedir. Bu noktada uzun vadeli olarak sorunların çözümlerine model geliştirme ve politika önerme açısından etkili olamamaktadırlar. İhtiyaçlara ve koşullara hedeflenen süreçler oldukları için katılımcı bir tutum gösterememektedirler. Halbuki sosyal dışlanmanın uzun vadeli çözümlenebilmesi için STK'ların hükümet ve özel sektör dahil hükümet dışı örgütlerler birlikte çalışarak, kamusal gücün etki alanının artırılması gerekmektedir. Bunun yanında STK'ların, hak sahiplerinin haklarını talep etme çerçevesinde katılımcı bir tutum gösterebildikleri hak temelli yaklaşımı benimsemelerinin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Ayrıca STK'lar ayrımcılık yapmadan, adil olarak ve bu çerçevede en dışlanan bireylere en hassas şekilde yaklaşarak, insan hakları alanında görevli olan insanların sorumluluk düzeylerini attırmaya teşvik etmeleri gerekmektedir (Çiftçi, 2010-2012: 20-21).

1.4. Sosyal Dışlanmanın Boyutları

Sosyal dışlanmanın çok boyutlu oluşu, birçok araştırmacı tarafından altı çizilen bir konu olarak ifade edilmiştir. Ancak sosyal dışlanma bu çalışmada ekonomik, mekânsal, siyasal ve kültürel boyutlarıyla değerlendirilmiştir.

1.4.1. Ekonomik Boyutu

Sosyal dışlanmanın ekonomik boyutu tanımlanırken kişilerin emek piyasasının dışında tutulması ifadesine sıkça rastlandığı görülmektedir. Ancak ekonomik dışlanma tanımlanırken, en belirgin ve en fazla görüldüğü durumları olan “mal ve hizmet piyasalarından dışlanma” ve “işgücü piyasasının dışına itilme” şeklinde bir ayrımın kullanılmasının daha doğru olacağı düşünülmektedir (Taylan ve Barış, 2015: 36).

Sosyal dışlanmanın ekonomik boyutu birçok çalışmada doğrudan işgücü piyasası ile ilişkilendirilmiştir. Kişilerin işgücü piyasası içinde, istihdamda yer alıp almamaları ya da istihdamda yer alışı biçimleri sosyal dışlanmayı belirlemektedir. Bu nedenle sosyal dışlanma süreçlerinin anlaşılması için çoğunlukla işgücü yapısının anlaşılması önem taşımaktadır. Sosyal dışlanmanın işgücü piyasaları ile olan ilişkisinde iki nokta vurgulanmaktadır. Bunlar, istihdamdan dışlanma ve işgücü piyasası içinde ortaya çıkan sosyal dışlanmadır. İlkinde, özellikle uzun dönemli işsizler önemli bir dışlanmışlar grubunu temsil etmektedir. İkincisinde ise, kayıt dışı sektörlerde, sağlam olmayan, güvencesiz işlerde çalışanlar dikkat etmektedir (Yıldırım, 2017: 4).

Kişiler, emek piyasasına dahil olamadıkları için kısa ya da uzun dönemli işsizlik süreçleriyle karşılaşmakta, düzenli bir gelire sahip olamamalarının yanında kredi olanaklarından da yararlanamamakta ve bu nedenle yaşamlarını sürdürmek için ihtiyaçları olan paraya ulaşamamaktadırlar. Sosyal refah rejiminin sistemli çalıştığı ülkelerde düzenli gelirden mahrum kalan kişilere sunulan emeklilik, işsizlik sigortası ve/veya sosyal yardım hizmetlerinin çözümü sağlamak amacıyla araya girmesiyle ekonomik dışlanmanın önlenmesi mümkün olabilmektedir (Adaman ve Keyder, 2006: 10). Örneğin, buna uygun olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 55. Maddesinde; “Devlet çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır” denilmektedir (Taylan ve Barış, 2015: 36-37).

Sosyal dışlanmanın bireylere yansması ile uzun süreli işsizlik dönemlerinde daha çok karşılaşılsa da işsizlik oranlarının düşük olduğu dönemlerde, işgücü piyasası içerisinde de sıkça gündeme gelmektedir. Sosyal

dışlanmaya neden olan en önemli faktörler arasında uzun süreli işsizlik yer alırken, istihdamdaki eğretiliğin (precarious) ve çalışan yoksul (working poor) sayısının artması da sosyal dışlanma sürecinin merkezinde bulunmaktadır. Günümüz post-modern kültür etkisi altında olan, istihdamın daraldığı, işsizliğin arttığı toplumların tümünde işgücü piyasasının yapısında, ücretlerde ve istihdam biçimlerinde büyük değişiklikler meydana gelmiştir (Sapançalı, 2003: 149).

İşgücü piyasasının dışında kalarak kısa veya uzun dönemli işsizliğin yaşanması ekonomik dışlanmanın en belirgin görünüm biçimi olmasından dolayı, işsizlik kişide psikolojik olarak değersizlik duygusu uyandırdığı gibi, düzenli bir gelire sahip olamadığı için toplumla bütünleştirmesini zorlaştırmakta ve dışlanma riskini arttırmaktadır. Kişinin işsiz olmadığı halde düşük bir gelire sahip olması ve bu durumda yoksul olması da ekonomik dışlanma kapsamında değerlendirilmektedir (Yıldırım, 2017: 4).

1970'li yıllarda başlayan, bugün halen devam eden işgücü piyasalarında formel ve enformel ekonomi olmak üzere ikili bir tabakalaşmanın ortaya çıktığı, ücretlerin esnekleştirilerek düşürüldüğü, atipik olarak adlandırılan yeni istihdam biçimleri yaratılarak işgücünün kutuplaştığı yeni bir yapı söz konusu olmaktadır. Oluşan yeni yapı hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde sağlam olmayan, düşük ücretli, geçici, güvencesiz, eğreti bir istihdamın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, eğreti bir istihdamda yer alan, yeni tüketim toplumunun dayattığı ihtiyaçları karşılayabilecek düzeyde imkana sahip olamayan çalışan bireyler iş başında yoksullaşmış ve sosyal bütünleşmeden uzaklaşmışlardır (Sapançalı, 2003: 149-164).

Sosyal dışlanmanın ekonomik alanda görülen bir başka biçimi de mal ve hizmet piyasalarından dışlanma ile kendini göstermektedir. Yaşam seviyesini belirlemede ortaya çıkan mal ve hizmetlerden dışlanma, geçinme imkanlarından yoksunluk şeklinde gerçekleşmektedir. Özellikle beslenme gibi en yaşamsal düzeydeki temel ihtiyaçlardan yoksunluk şeklinde gerçekleşebileceği gibi, üretken mal ve varlıklardan dışlanma, eğitim, sağlık, konut, enerji, iletişim ve ulaşım gibi temel hizmetlerden mahrum olma biçiminde de gerçekleşebilmektedir. Dolayısıyla ekonomik boyut toplumsal

boyutla örtüşmekte, bireyler sosyal dışlanmışlığı değişik koşullar içinde ayrı anlamlar bütünlüğünde hissedebilmektedir (Yıldırım, 2017: 4).

Diğer taraftan bireyler, ekonomik bakımdan “tüketimden dışlanma” anlamına gelen, yeme-içme ve güvenli bir barınma ortamı gibi en temel ihtiyaçlarından yoksun olma durumunu ifade eden mal ve hizmet piyasasından dışlanmaya da maruz kalmaktadırlar. Tüketim, ihtiyaç ve isteklerin, minimum düzeyde belirli mal ve hizmetlerin kullanımı ile karşılanması anlamına gelmekte ve açıkça geleneksel yoksulluk ölçüleriyle ilişkili bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Bu açıdan dışlanan bireyler, sağlık açısından zararlı ve kötü yaşam şartlarında yeterli ve dengeli beslenememekte, hatta dünya nüfusunun büyük bir kısmı için, tüketimden dışlanma yaşamını sürdürmesini sağlayacak en temel gıda ürünlerine erişememe anlamına gelmektedir. Bunun yanında mal ve hizmet piyasasından dışlanma, çocuklu aileler için eğitim imkanlarına erişimde yaşanan zorluklar, yaşlılık evresinde bakıma muhtaç kalınması gibi sonuçları da doğurmaktadır (Sapancalı, 2003: 125; Taylan ve Barış, 2015: 36-37).

Kapitalist ekonominin uygulamaları, dünya nüfusunun büyük bir kısmına yoksulluğu dayatırken aynı oranda tüketime özendirerek mekanizmalar yaratmakta ve böylece yoksulluğun dışlayıcı etkisini daha da arttırıcı hale getirmektedir. İnsan varlığının ve üretimin tamamen değişim değeri üzerinden tanımlanması, bireylerin kimliklerinin önüne geçerek varlığını nesneleştirmiş, bu da dışlanma mekanizmalarını derinleştirerek daha da hissedilir duruma getirmiştir. Yeni-liberal uygulamalar, bireylere üretimden daha çok tüketimi hedefleterek toplumları birer “tüketim toplumu” haline dönüştürmüştür. Bu yeni kapitalist evrede, teknolojidaki gelişmelerin etkisiyle bireyin ihtiyaçları çeşitlenerek farklılaşmakta, mal ve hizmetlerin ömürleri kitlesel ölçekte kısalmaktadır. Ayrıca küreselleşmeyle birlikte tüketiciliğin de uluslararasılaşması mal ve hizmetlere erişimde yeterli alım gücüne sahip olamayan bireylerin dışlandıkları hissini arttırmaktadır (Sapancalı, 2003: 133-134).

1.4.2. Mekânsal Boyutu

Sosyal dışlanma kişisel faktörlerden olduğu kadar mekânsal faktörlerden de etkilenmektedir. Bu anlamda, mülkiyetten dışlanma özellikle geçim kaynağının büyük bir kısmını tarımın oluşturduğu gelişmekte olan ülkelerde önemle tartışmalara konu olmaktadır. Çünkü bu ülkelerde dar anlamıyla mülkiyet; üretim, gelir, barınma ve güvence kavramlarının tümünü ifade etmektedir. Kırsal kesimde mülkiyete sahip olamama büyük oranda bir yoksunluk anlamına gelmektedir. Bir ailenin arazisinin olmaması, ailenin ağır sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Geniş anlamda mülkiyet ise geçinmenin yanında sosyal bütünleşmenin de bir kaynağı olarak düşünüldüğü noktada yoksulluk ve güvencesizlikle örtüşmektedir (Sapançalı, 2003: 165-166).

Mülkiyetten dışlanma gelişmekte olan ülkelerde çoğunlukla kırsal yoksulluk anlamına gelmektedir. Kırsalda yaşanan mülksüzlük bireylerin kitleler halinde büyük kentlere göçünü beraberinde getirmektedir. Kırsaldan itilip büyük kentlere göç eden bu işgücü, aktif dayanışma ağları içinde enformel ekonomide, güvencesiz ve marjinal işlerde çalışmakta, kent merkezine uzak olumsuz barınma koşullarında yaşamaktadır. Kırsal alanda mülkiyetten dışlanan kesim, kentlerde yerleşik kesim tarafından istenmeyen tavırlarla karşılaşmış ve birçok yönden toplumsal düzenin dışında tutulmuştur (Sapançalı, 2003: 166-167).

Bir bireyin veya bir grubun belirli mekanlara ulaşım açısından ve o mekanların kullanımı ile mekanlardan yararlanmada çeşitli sorunlar yaşaması ve kişilerin mekâna ait faaliyetlerinde engellerle karşılaşması da dışlanmışlıklarının mekânsal boyutunu göstermektedir (Taylan ve Barış, 2015: 37). Adaman ve Keyder (2006: 10)' e göre; mekânsal dışlanmanın birbirinden bağımsız olarak düşünülemeyen iki büyük unsurunun olduğu; bunlardan birini toplumun büyük bir kısmının bireyi yaşadığı mekanı/coğrafyası sebebiyle dışlaması, küçümsemesi, ayrımcılığa maruz bırakması olarak değerlendirmekte; diğeri ise kişinin, bireysel/hanesel olarak ihtiyaç duyduğu maddi kaynaklara ulaşım imkanlarından bağımsız olarak, yaşadığı mekandaki kamusal hizmetlerin nitelik ve niceliksel düzeylerinin toplumsal hayata tam anlamıyla gereken biçimde dâhil olma noktasında

yetersiz kalması durumu olarak belirtilmektedir. İlk açıdan incelenecek olunursa; dışlanan bölgelerde yaşamlarını sürdüren kişiler önemsenmemekte ve hatta bireylerin varlıkları görmezden gelinmektedir (Adaman ve Keyder, 2006: 10). Ekim, Deniz ve Ertan (2011: 34) bu çalışmanın da araştırma kapsamı olan Roman vatandaşlarla ilgili yaptıkları çalışmada, Roman olmayan birçok kişi, Roman mahallelerini ‘yakından bile geçilmemesi gereken’ mahalleler olarak betimlemişler, o mahallelere gidilmemesi için Roman halkı tarafından saldırıya ve hakarete uğrayabileceklerine, paralarının çalınabileceğine ve bu nedenle romanlara güven olamayacağına dair tavsiyelerde bulunmuşlardır. İkinci açıdan bakıldığında ise bireyin sosyal içermesini sağlamakta önemli bir etkiye sahip olan devletin yoksulların yaşadığı bölgelere yeterli yatırımın yapılmasını teşvik etmediği üzerine bir eleştiri niteliğindedir (Taylan ve Barış, 2015: 37).

Dışlanmış mekanlar genel olarak marjinal, tehlikeli ve lekeli olarak görülmektedir. Kenar mahalle olarak tabir edilen bu mekanlar, marjinal yerler olarak büyük bir kültürel merkezin “öteki yüzü” ve hor görülen faaliyetlerin, suçun, kokuşmuşluğun ve akıl dışılığın merkezi olarak görülmektedir. Çünkü işsizliğin ve enformelliğin çok şiddetli yaşandığı böyle bir yerde kentsel bir tüketici olmak için yeterli gelire sahip olamamanın sonucunda bu bölge insanların tepkisel olarak suça yönelmesi çok daha olası bir durum olabilmektedir (Sapançalı, 2003: 173).

1.4.3. Siyasal Boyutu

Sosyal dışlanmanın siyasal boyutu, kişilerin sosyal, kültürel, siyasal veya ekonomik nedenlere bağlı olarak özellikle de hukuki hakları olmak üzere vatandaşlık haklarını yeterince kullanamamaları durumunda ya da siyasal yaşama katılmanın doğrudan veya dolaylı olarak engellenmesi halinde gerçekleşmektedir. Bu durum, genellikle düşük gelir grubuna dâhil ve/veya bireysel yetenekler konusunda yoksunlaşmış belirli kişi veya grupların kamusal anlamda toplum içerisindeki güvencelerini yitirmesi, temsil edilme haline yabancılaşması anlamına gelmektedir (Taylan ve Barış, 2015: 38).

Siyasal dışlanma, sözde bir demokrasi çatısı altında gerçekleşen bir süreci ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle siyasal dışlanma demokrasinin karşısında

yer alan bir duruş olarak tanımlanmaktadır. Çünkü siyasal anlamda değerlendirilecek olunursa demokrasinin iyi işlediği bir ülkede halk çeşitli yollardan siyasete en geniş biçimde katılabilmektedir. Demokrasi kavramının özünde herkesi bağlayan ve ilgilendiren karar süreçlerine tüm vatandaşın katılımı bulunmaktadır. Bir toplumda vatandaşlık, bireyin belirli hak ve ödevlere sahip olması ile oluşmaktadır. Siyasal dışlanma, nüfusun belli kesimine insani ve siyasi hakların verilmemesi üzerinden gündeme gelmektedir. Siyasal dışlanma konusunda haklar; kişisel güvenlik, hukuk kuralları önünde eşitlik, ifade özgürlüğü, siyasal katılım ve fırsat eşitliği olarak belirtilmiştir. Bu listeye, sendikal haklar da ilave edilerek genişletilmektedir (Sapancalı, 2003: 195).

Bu noktada, sosyal dışlanmanın siyasal alandaki yansımaları vatandaşlık hakları ile siyasal haklardan tam anlamıyla yararlanamamakla kendini göstermektedir. Vatandaşlık haklarının yetersizliği ve eksikliği, bu hakların devlet tarafından yeterli bir şekilde yararlanma imkânı sunmamasından dolayı olabileceği gibi bireylerin, grupların ve organizasyonların bu hakları savunmasındaki yetersizlikten dolayı da olabilir. Aynı zamanda, sosyal dışlanmanın, güvenlik ve adalet alanlarına yansıdığı da sıkça görülmektedir. Devlet bazen yandaşlık, oy-kollama ve etnik öncelikleri gözeterek belirli gruplara veya özel çıkarılara ayrıcalıklı davranarak hizmet edebilmek için, diğer grupları güvenlik ve adalete erişimden kendiliğinden dışlayabilmektedir (Sapancalı, 2003: 196).

Siyasal dışlanmışları toplumdaki konumlarına göre en az ya da en çok dışlanmış grup olarak ifade etmek de mümkün olabilmektedir. Buna göre, kadınların siyasal alanın oldukça dışına itildiği görülmektedir (Şahin, 2009: 77). Bugün hala birçok ülkede, siyasal alanda cinsiyete dayalı bir ayrımcılık alenen söz konusu olmasa da kadınların özellikle siyasi faaliyetlere katılmada dışarıda kaldıkları belirgin bir şekilde görülmektedir. Bunun yanında dikkat çeken bir diğer nokta ise günümüz ulus devletlerinin büyük bir çoğunluğunun göçmen, etnik, dini ve diğer tür azınlıkları dışlayabilmek adına vatandaşlığın sınırlarını keskin bir şekilde belirleyerek daraltma yanlısı oldukları görülmektedir (Sapancalı, 2003: 201-202).

Bireylerin kendi yaşamlarını ve benliklerini etkileyen kararlara katılma haklarından yoksun olmaları, toplumdan daha da uzaklaşarak dışarıda kalmaları sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca karar alma mekanizmalarından dışlanma ve siyasal sürece katılımın kısıtlı olması durumunun süreklilik göstermesi ile dışlanmışlığın da derinleşerek kronikleştiği söylenebilmektedir (Şahin, 2009: 77).

1.4.4. Kültürel Boyutu

Ekonomik nedenlerden ayrı olarak, bireylerin toplumsal ve kültürel hayata istedikleri gibi ve yeterince katılamama durumu dışlanmanın kültürel boyutunu ifade etmektedir. Bu durum yaşanan coğrafyadaki çoğunluk baz alınarak değerlendirildiğinde, farklı bir etnik kökenden/ırktan olmak ya da farklı bir mezhep/din mensubu olmak, çoğunluğun dilini rahat konuşamamak ya da aksanlı konuşmak, farklı giyim kuşam ya da cinsel tercihler gibi nedenlerden dolayı toplumsal yaşamın normal seyri içerisinde gerçekleşmekte olan etkinliklere istenilmeme, alınmama, sözlerle veya bakışlarla hor görülme gibi engellerin çıkartılması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Taylan ve Barış, 2015: 38). Özellikle göç edenler ve azınlıklar toplumsal dışlanmanın bu yönünden daha çok etkilenmektedir. Sosyal dışlanmışlar, aile, arkadaş gibi sosyal grupların mensubu olamamaktan olumsuz bir şekilde etkilenmekte ve zarar görmektedirler. Çünkü bu durum hem toplumda katılabildikleri normal faaliyetlerin sayısını azaltmakta hem de arkadaş çevreleri aracılığı ile ulaşabilecekleri iş imkanları gibi maddi ve manevi destekten mahrum ederek yaşadıkları dışlanmanın şiddetini arttırmaktadır (Şahin, 2009: 76).

Kültürel ve toplumsal dışlanmada çeşitli etkinliklerden ve eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi sosyal haklardan yararlanılamaması durumu söz konusu olmaktadır (Taylan ve Barış, 2015: 38). Bireylerin eşit bir şekilde kaliteli bir eğitime erişimleri hem toplumda iyi bir statüye sahip olmalarına hem de ebeveynleri ile birlikte çocukların da toplumsal bütünleşmesine faydalı olmaktadır. Aynı şekilde sağlık alanında yakalanan fırsat eşitliği bireylerin, psikolojik ve fiziksel açıdan sağlık bir şekilde topluma katılmalarını sağlamaktadır. Yine bireyin işsizlikle mücadele ettiği dönemlerde sağlanan sosyal refah hizmetleri ile işsizlik sigortası almaları, hastalık ve kaza gibi

durumlarda erken emekliye ayrılmaları düştükleri zor durumlarda karşılaştıkları sorunları hafifletmeye yardımcı olmaktadır (şahin, 2009: 76-77). Bireylerin veya grupların tüm bu haklardan uzak kalması durumunda toplumsal bütünleşmenin çıkmaza girmesi sosyal devletin ve sosyal kurumların güçsüzleşmesini ve sorgulanmasını gerektirmektedir. Toplumun yoksullara karşı sergilediği sosyal tepkiler, sosyal ve bireysel önyargı ve davranışlar devlet ve yoksullar arasındaki iletişimin yetersizliği ve politikalar ile uygulamaların toplumdaki dışlanmış kesim ve diğer kesimleri ayırır nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır. Sosyal hayatın içinde olan birçok kültürel faaliyetin ve aktivitenin, yaşam Şekillerinin ve geleneklerin dışında kalmak sosyal dışlanma anlamına gelmektedir (Taylan ve Barış, 2015: 38).

1.5. Sosyal Dışlanma İle Mücadele Yöntemleri: Sosyal İçerme

Sosyal dışlanma ile mücadelenin temelinde, herkesin sahip olduğu geçmiş tecrübelerinden ve fırsatlarından ayrı olarak belli bir yaşam seviyesine kavuşturulması amaçlanmaktadır (şahin, 2009: 97). Sosyal dışlanma ile mücadele birçok ulusal devletin ve uluslararası kuruluşun gündeminde yer almasına rağmen bu konuda henüz önemli bir gelişme sağlandığını söylemek mümkün olmamaktadır. Sosyal dışlanma ile mücadelede uygulanan yöntemler sosyal dışlanmanın biçimine göre farklılık gösterdiği gibi zaman ve mekân faktörlerine bağlı olarak da değişmektedir. Bu yöntemlerin bir kısmını yoksullukla mücadelede kullanılan araçlar, bir kısmını işgücü piyasasının düzenlenmesi ve istihdama yönelik yöntemler bir kısmını da eğitim ya da konuttan dışlanma gibi belli bir dışlanma alanına yönelik yöntemler oluşurmaktadır. Mücadele yöntemleri ülkelerin benimsedikleri sosyal modele göre de değişebilmektedir. Örneğin Anglo-Sakson ülkelerde mücadele özel sektör, İskandinav ülkelerinde devlet, gelenekçi Güney Avrupa ülkelerinde ise aile ön plana çıkabilmekte ancak her devletin yönetim biçimine göre kendi içinde de farklılıklar bulunabilmektedir (Tokol, 2015: 45).

Sosyal dışlanma farklı Şekillerde ortaya çıktığı için mücadele yöntemleri de farklılık göstermektedir. Ancak en genel Őekliyle ülkelerin sosyal dışlanma ile mücadelede kullandıkları yöntemler “sosyal dışlanmanın önlenmesi”,

“sosyal dışlanmış kişilerin toplumla yeniden bütünleştirilmesi” ve “temel hakların geliştirilmesi” şeklinde gruplandırılmaktadır (Şahin, 2009: 97).

1.5.1. Sosyal Dışlanmanın Önlenmesi

Sosyal dışlanmanın önlenmesine yönelik politikalar arasında en çok güvenceli asgari gelir ya da asgari gelir güvencesi dikkat çekmektedir (Sapançalı, 2003: 210). Genel olarak güvenceli asgari gelir, toplumdaki mevcut yaşam şekline dışlanmış ve yoksul kişileri asgari olarak geçim imkânlarına ulaştırmak ve toplumla olan bağlarını kuvvetlendirmek üzere devlet tarafından yapılan sosyal yardımlar şeklinde tanımlanmaktadır. Geçmişte Avrupa ülkelerinin bir kısmında II. Dünya Savaşı'na kadar uygulanan ancak sonrasında önemini yitiren bu kurum, 1970'li yıllarda tüm dünyada yaşanan değişim ve gelişim karşısında mevcut sosyal güvenlik sisteminin yetersiz kalması ile tekrardan gündeme gelmiştir. Her ülkenin hukuki düzenlemelerinde farklı şekillerde adlandırılan güvenceli asgari gelir, uygulama şekli açısından da her ülkede farklılaşmaktadır. Karşılıksız olarak ya da çalışma şartına bağlı olarak verilebilen güvenceli asgari gelir, diğer sosyal yardımlardan farklı olarak yaşlılık, sakatlık gibi belli bir neden aranmadan yoksulluk sınırının altında kalan tüm bireylere yapılan genel nitelikte sosyal yardımdır. Ayrıca bazı ülkelerde güvenceli asgari gelir, sosyal dışlanma ile mücadelede kullanılan ulusal asgari ücretten ayrı tutulmaktadır (Gökçeoğlu-Balcı, 2010: 34-36). Avrupa ülkelerinin büyük bir kısmında uygulanan sistem, bu ülkeler dışında Güney Afrika ve Brezilya gibi ülkelerde de uygulanmaya başlamıştır (Metin, 2012: 130).

Güvenceli asgari gelir diğer ülkelerden farklı olarak yalnızca Fransa'da sosyal dışlanmış gruplara yönelik uygulanmaktadır. Fransız hukukunda asgari tutunma geliri şeklinde somutlaşan karşılıksız olan güvenceli asgari gelir, 1988 yılında yürürlüğe giren bir kanunla düzenlenmiştir. Sonraki süreçlerde değişiklikler yapılan kanuna göre asgari tutunma gelirinden 25 yaşının üzerinde olan, kanunda öngörülen süre boyunca Fransa'da yaşayan ve belirli bir yoksulluk sınırının altında geliri bulunan kişiler karşılıksız olarak yararlanabilmektedir. Ayrıca kanun kişiye gelir desteğiyle birlikte dışlanmanın her çeşidine özellikle temel eğitim, mesleki eğitim, istihdam,

sağlık, konut alanlarındaki dışlanmaya karşı koruyucu düzenlemeler getirmektedir. Bu kapsamda kanun konut alanında yeni bakış açıları belirlemiş ve daha sonra çıkarılan Konut Kanunu ile de bağlantı kurmuştur. Örneğin kanuna göre, konutlarını asgari tutunma gelirinden yararlananlara kiralayanlar vergiden muaf tutulmuştur. Bunun yanında kanun; yardımdan yararlanan kişilerin sosyal görevlilerin desteği ile tutunma sözleşmesi çerçevesinde toplumla bütünleşme yönünde çaba göstermelerinin gerekliliği üzerinde durmaktadır (Gökçeoğlu- Balcı, 2010: 37-48).

İspanya'da bölgesel düzeyde yürütülen güvenceli asgari gelir, bölgesel yönetimlerin kendi belirledikleri yardım sistemine göre uygulanmaktadır. Buna göre, sistem 25-65 yaş aralığındaki kişileri kapsamakta ancak belli koşulların varlığı durumunda 25 yaşın altındaki kişiler de sistemden faydalanabilmektedirler. Gelir desteğinin süresi bir yıl için belirlenmiş olup kişinin gereksinimleri doğrultusunda uzatılabilmektedir. Sosyal bütünleşmenin artırılması amacıyla yardımların karşılığında kişilerden zorunlu olarak çalışmaları veya iş arama, beceri geliştirme veya eğitim programlarına katılmaları istenebilmektedir (Metin, 2012: 134).

ABD'de de çalışma karşılığı elde edilen güvenceli asgari gelir burada Çalıştırma (Workfare) olarak adlandırılmakta, işsiz, yoksul ya da dışlanmış bir kişinin yardıma ya da gelire hak kazanabilmesi için ilgili kamu kurumunun göstereceği bir işte çalışması zorunlu tutulmaktadır. Kişinin çalışmaması durumunda kendisine yapılan yardım ya da gelir kesilmektedir. Örneğin ABD'de 1996 yılında yasalaştırılan workfare programına göre kişilerin, çok düşük düzeyde olan bu yardımı alabilmeleri için karşılıksız veya düşük bir ücretle, belediyenin ya da bir derneğin talebi üzerine, toplumsal fayda sağlayacak nitelikte bir işte çalışmaları gerekmektedir (Sapançalı, 2003: 217-219).

1.5.2. Sosyal Dışlanmış Kişilerin Toplumla Yeniden Bütünleştirilmesi

Sosyal dışlanmaya maruz kalan kişilerin toplumla yeniden bütünleştirilmesini sağlamak amacıyla işgücü piyasasına yönelik politikalar ile sosyal güvenlik sisteminin kapsam ve içerik olarak genişletilmesine yönelik politikalar uygulanmaktadır (Tokol, 2015: 46).

İşsizlik, kişilerin kendilerine olan özgüvenlerinin ve topluma olan aidiyet duygularının azalmasına neden olmakta ve kişiler işsiz kalmakla sadece maddi bir gelirden yoksun kalmamakta, aynı zamanda çalışma hayatının kendilerine kazandıracığı sosyalleşme sürecinin de dışına itilmektedirler (Gündoğan, 2013: 131). Bu nedenle işsizlik, ekonomik açıdan bir gelir kaybı olarak değerlendirilirken, sosyal açıdan kişinin kendisini yaşadığı topluma ait hissedip hissetmemesi durumu ile de çok yakından ilgili bir sorun olarak gündeme gelmektedir (Ceylan-Ataman, 1999: 4). Dolayısıyla sosyal dışlanma ile mücadele kapsamında işsizlik ile mücadele büyük önem taşımaktadır. İşsizlik karşısında durabilmek ve yarattığı olumsuzlukları ortadan kaldırabilmek için yeni işlerin ve istihdam alanlarının yaratılması yaratılan istihdamın insana yakışır bir nitelik taşıması konusu üzerinde önemle durulması gerekmektedir. İnsana Yakışır İş (Decent Work) kavramı ilk defa ILO'nun 1999 yılında yapılan 87. Uluslararası Çalışma Konferansı'na sunulan raporda yer alarak evrensel bir hedef olarak dünya kamuoyuna sunulmuştur. ILO insana yakışır iş kavramını, çalışma yaşamında kişilerin temel haklarının korunduğu, yeterli bir gelir ve sosyal koruma sağlayan üretken bir iş olarak tanımlamaktadır. İnsana yakışır işin temel amacı, dünya çapında kadın ve erkek tüm kişilere özgürlük, eşitlik, güvenlik ve saygınlık koşullarında insan onuruna uygun istihdam olanaklarının sağlanması yönünde gerçekleşmektedir. Burada sadece istihdamın yaratılması değil aynı zamanda bu istihdamın veya yaratılan işin kabul edilebilir olması da amaçlanmaktadır. Bu durumda istihdam yaratılırken istihdamın hem niceliğinin hem de niteliğinin birlikte düşünülmesi gerekmektedir (Işığışık, 2017: 153-154).

Sosyal dışlanma ile mücadele yöntemlerinde işgücü piyasasına yönelik politikalarından bir diğeri de dışlanmış kişilerin istihdam edilebilmeleri ve istihdamı koruyabilmeleri için niteliklerinin işgücü piyasasına uygun hale getirilmesidir. Bu doğrultuda temel eğitim, mesleki eğitim ve yaşam boyu öğrenme gibi yöntemler önem kazanmaktadır. Ayrıca sosyal dışlanmaya maruz kalan kişilerin toplumla yeniden bütünleştirilmesi için sosyal güvenlik sisteminin kapsamının bu grupları da kapsama alacak şekilde genişletilerek düzenlenmesi ve bu gruplara yönelik hizmetlerin çeşitlendirilmesi

gerekmektedir. Ancak giderek artan sosyal dışlanma sorununun yanında 1980 sonrasında izlenen Neo-liberal politikalar sosyal güvenlik sisteminin kapsam ve içerik olarak genişletilmesini büyük oranda engellemektedir (Tokol, 2015: 47).

1.5.3. Temel Hakların Geliştirilmesi

Kişilerin mevcut temel haklara ulaşamaması ve bu haklarını kullanamaması toplumla bağlarının kopmasına neden olarak sosyal dışlanmaya yol açmaktadır. Siyasi haklarını kullanamayan kişiler, temsil haklarını kaybederek karar alma mekanizmalarına dâhil olamamaktadırlar. Benzer olarak, dil, din, ırk, yaşam biçimi gibi özelliklerinden ötürü toplumun diğer bir kısmından ayrılan kişiler de dışlanmanın kültürel boyutuyla karşılaşabilmektedirler. Bu nedenle son yıllarda yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelede temel hakların geliştirilmesine yönelik yaklaşımlar sergilemek önem kazanmıştır (Şahin, 2009: 102). Bu yaklaşımlar kapsamında özellikle BM ve Dünya Bankası başta olmak üzere uluslararası kuruluşlar yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelede insan haklarının önemini vurgulamaktadırlar. Bu bağlamda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve diğer uluslararası sözleşmelerde yer alan temel haklara erişimin sağlanması ve bu hakların geliştirilmesi önem kazanmaktadır (Sapancalı, 2003: 253-255). Ayrıca Avrupa genelinde sosyal konularda çalışan sivil toplum kuruluşlarından (STK) oluşan bir ağ olan Avrupa Yoksulluk ile Mücadele Ağı (EAPN), yoksulluğu toplumsal kaynaklara ulaşamama, yaşamın farklı alanlarına aktif şekilde katılamama sorunu olarak tanımlamaktadır. Bu noktada, EAPN bir yandan yoksulluğun sosyal bütünleşmeyi tehdit eden toplumsal bir sorun olduğu yönünde kamuoyu oluştururken diğer yandan da hem üye ülkeler bazında hem de AB bazında hak temelli sosyal politikaların oluşturulması ve korunması için mücadele vermektedir (Ekim, 2007: 81).

2. BÖLÜM

YOKSULLUK KAVRAMI VE KADIN YOKSULLUĞU

2.1. Yoksulluk Kavramı

İnsanların refah ve mutluluk içinde yaşamaları, bunun ekonomik ve sosyal politikalar aracılığıyla da sürdürülebilir bir duruma getirilmesi geçmişten günümüze kadar olan her dönemde üzerinde önemle durulan bir konu olmuştur. Ancak konuya olan ilginin daha da artması 20. Yüzyılın sonlarında başlayan ve günümüzde de halen devam eden küresel dönüşümlerin insanları etkisi altına almasıyla başlamıştır. Yoksulluk, sadece bir kelime olarak ele alındığında bile insanlık için korkutucu bir anlam içermektedir. Dünyada hemen hemen her beş kişiden birisinin yoksul olarak değerlendirilmesinin yanı sıra bölgesel sorunlar, iç savaşlar ve ekonomik yasaklar gibi doğrudan olmayan nedenlerden ötürü de kişiler yoksulluğa mecbur bırakılmaktadır. Yoksulluk, çağımız sorunları arasında insanlığı içten içe sarmış olan en önemli beşerî ve toplumsal sorunlardan biri olarak görülmektedir. Günümüzde birçok ülke, şiddeti farklı olmakla birlikte az veya çok bu sorunla karşılaşmakta ve bu nedenle fakirlik ile mücadele halinde bulunmaktadır (Dumanlı, 2002: 1; Sipahi, 2006: 173)

Yoksulluk sorunu, tarih boyunca sosyal politikanın merkezinde olan konuların başında gelmektedir. Bunun nedeni yoksulluk her zaman için akademik tartışma ve siyasal eylem arasında bağ kurma işlevinde görünmektedir. Booth ve Rowntree, yoksulluğun yalnızca bir akademik uygulama olarak görülmemesi gerektiğine, tanımlanması ve ölçümü ile ilgilenmenin yanında sosyal politikacıların da çözümü için arayış içerisinde olmaları gerektiğine dikkat çekmektedir. Çünkü yoksulluk ve yoksulluğa ilişkin tartışmalar, politikanın gelişimini etkilemekte ve böylelikle yoksulluğun bir politika sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Yoksulluğun bu oluşumu, sosyal politikanın başlıca sorunlarından birisi olmasının esas nedeni olarak görülmekte ve bugün, yoksulluk sosyal dışlanmayı da kapsayan bir vaziyette tanımlanmaktadır (Alcock, 2011: 179-180).

Yoksulluğun ne olduğu sorusuna karşılık verilecek birçok cevap bulunmaktadır. Yoksulluk; “aç olmaktır”, “eğitime ulaşamamaktır”,

“barınacak bir evinin olmamasıdır”, “hasta olmak ve tedavi olamamaktır”, “hiçbir işinin olamaması ya da iyi bir işe sahip olamamaktır”, “kirli suyun sebep olduğu hastalık nedeniyle çocuğunu kaybetmektir”, “gelecek korkusuyla yaşamak ve çocuklarının geleceğinden endişe duymaktır”, “umutsuzluktur”, “eşitsizliktir”, “özgür olamamaktır”, “siyasal yaşama katılamamaktır” (Gündoğan, 2008: 42-43).

Yoksulluk tanımı ile ilgili literatürde görüş birliğine varılmış bir tanımın olduğunu söylemek mümkün değildir. Tanımların şekillenmesinde toplumların yoksulluğa olan bakış açıları, değer sistemleri ve zaman faktörü etkili olmaktadır. Yoksullukla ilgili çokça kavram ve bunlarla ilişkili olarak da çokça farklı tanım bulunmaktadır. Ayrıca bu kavramların anlamını açıklamanın ve aralarındaki farklılıkların tespit edilmesinin gerekliliği ifade edilirken oldukça zor bir iş olduğu da belirtilmektedir (Şenses, 2017: 62). Tanımlanmanın zorluğu, içinde bulunulan ortam ve koşulların farklı olması, maddi ekonomik belirleyicilerin yanı sıra gayri maddi ve ekonomik olmayan belirleyicilerin söz konusu olması gibi yoksulluğun çok boyutlu olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle yapılan araştırmalarda yoksulluğun hangi boyutu ele alınıp incelenmek isteniyorsa, yoksulluğun o boyutu üzerine belirlenmiş kabullerden yola çıkılarak yoksulluk tanımı yapılmaktadır (Aktan ve Vural, 2002: 5).

Yoksulluk tanımı ve ölçümüne dair dikkat edilmesi gereken konulardan ilki, yoksulluk göstergesi olarak yalnızca ekonomik ölçütlerin mi yoksa bunlardan başka ve bunlara ilave olarak sosyal ve hatta siyasal ölçütlerin mi değerlendirileceği yönünde bir karara varmaktır. Yoksulluk ile ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde çok da uzak sayılmayan bir geçmişte iktisat yoğunluklu bir gelişimin mevcut olması sebebiyle göstergelerin ekonomik eğilimli olduğu görülmektedir. Ancak yoksulluk, yalnızca ekonomik açıdan tanımlandığında bile, öncelikli olarak tüketim harcamaları olmak üzere pek çok farklı ölçütü içeren bir göstergeler skalası ile karşılaşılmaktadır (Şenses, 2017: 62).

Amartya Sen yoksulluğu, belli minimum kapasitelere ulaşamama olarak tanımlamaktadır (Gaffar, 1998: 592). Lipton, iyi bir yoksulluk tanımını özel tüketimdeki eksikliklere dayandırırken, kişi başına düşen özel tüketimin

belirli bir seviyenin altına düşmesi (tüketim yaklaşımı) durumuna da vurgu yapmaktadır (Lipton, 1997: 1004). Drewnowski ise yoksulluğu, kişilerin kendi ihtiyaçlarına yönelik belirlemiş oldukları tatmin seviyesine yetecek miktarda bir gelire sahip olamamaları (sübjektif yoksulluk) ve asgari yaşam standartlarına sahip olmak için ihtiyaç duydukları gelire sahip olamamaları (gelir yoksulluğu) olarak tanımlamaktadır (Drewnowski, 1977: 183). Dünya Bankası ise, geleneksel tanımdan yola çıkarak yoksulluğu, asgari yaşam standardına erişememe durumu olarak tanımlamaktadır (World Bank, 1990: 26; Baktır, 2014: 6).

Yoksulluk, genel olarak, insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama, asgari yaşam standartlarına sahip olamama olarak tanımlanmaktadır. TÜİK yoksulluğu dar ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlamaktadır. Bireylerin açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumları dar anlamda yoksulluk olarak belirtilirken, geniş anlamda yoksulluk, bireylerin gıda, giyim ve barınma gibi olanaklarının yaşamlarını sürdürmelerine yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmaları olarak belirtilmektedir (Gündoğan, 2015: 124; TÜİK, 2012).

2.2. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulluğun nedenlerinin sorgulanması ve araştırılması tarihsel olarak incelendiğinde oldukça eski bir sürece dayanmaktadır. Yoksulluk tanımı çeşitlendikçe yoksulluğun nedenlerini tespit etmek de zorlaşmaktadır. Bu nedenle yoksulluk türlerini tüm ülkelerde aynı nedenlere bağlamak mümkün olmamakta, aynı ülke içinde farklı bölgelerde bile değişik nedenler ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda yoksulluğun nedenleri zamanla hem toplumsal hem de ekonomik değişikliklere göre de farklılaşmaktadır. Yoksulluk nedenlerinde, yaşanan yoksulluğun zamanına ve mekânına bağlı olarak ciddi değişikliklerin belirmesi gayet doğal karşılanmaktadır (Şenses, 2017: 145-148).

Yoksulluk sorununun, evrenselliğinin kabul edilmesine ve yoksullukla mücadele kapsamında uluslararası örgütler tarafından pek çok çalışmanın yapılmış olmasına karşın, Birleşmiş Milletler' in yaptığı çalışmalarda yoksulluk nedenlerine yer verilmediği görülmektedir. Diğer çalışmalara

nazaran yoksulluğa yol açan faktörlere, daha çok bağımsız çalışmalarda değinilmektedir (Tokol, 2017: 186).

Yoksulluğu tek bir nedenle açıklanabileceğini düşünmek doğru olmamaktadır. Çünkü yoksulluk birçok nedenden kaynaklanmaktadır. Bir ülkedeki yoksulluk fazla üretemeden ve bunun yanında üretilenler karşılığında elde edilen gelirin bireyler, sektörler ve bölgeler arasında vs. eşit bir biçimde bölüştürülememesinden doğmaktadır. Öncelikli olarak fazla üretememe sorununu incelemek gerekmektedir. İklim ve doğa koşullarının her ülkede aynı olmadığı, hatta bazı ülkelerde bölgeler arasında bile farklılık gösterdiği bilinmekte ve bu noktada üretim kapasitesi de farklılaşmaktadır. Dolayısıyla üretim kapasitesinden daha fazla yoksun olan ülkeler veya bölgeler daha fazla yoksulluk yaşamaktadırlar. Bunun yanında hızlı nüfus artışı hem ülkelerin fazla üretim yapmalarına fırsat vermekte hem de fazla tüketime teşvik etmektedir. Bu da iklim ve doğa koşulları açısından şanslı olmayan ülke ve bölgelerde yoksulluğu tetiklemektedir (Aktan, 2002: 1).

Geçmişte yapılan araştırmaların çoğu yoksulluğun nedenlerini 'bireyselci' ve 'yapısalcı' olmak üzere iki yaklaşımla açıklamıştır (Hunt, 2002: 812). Bireyselci yaklaşım, yoksulluğu, bireylerin kendi kişisel özelliklerine bağlayarak, kişilerin sahip oldukları yetenek, sorumluluk, harcanan çaba, disiplinli olma ve tutumlu olma gibi etmenlerle ilişkilendirmektedir. Bu yaklaşıma göre kişiler hem yoksulluğun kurbanı hem de nedeni olarak görülmektedir. Yapısalcı yaklaşım ise yoksulluğu, kişilerin kendi denetimlerindeki etmenlerle ilişkilendirmezken, ilk olarak ekonomi politikaları olmak üzere, düşük ücretler, eksik eğitim ve istihdam imkânları ve ayrımcılık gibi faktörlere bağlayarak tümüyle sosyo-ekonomik sistemle ilişkilendirmektedir. Bu yaklaşımların hangisinin benimseneceği yine ele alınan ülkeye, zamana ve yoksul gruba göre değişmektedir (Şenses, 2017: 145-146; Wilson, 1996: 413).

Yoksulluk nedenleri ile ilgili bir teori de Horold Kerbo tarafından ortaya konmuştur. Kerbo, yoksulluk teorilerini popüler görüş, yoksulluk kültürü görüşü, durumsal görüş, yapısal görüş olmak üzere dört görüş ile açıklamıştır. Popüler görüşe göre, kişilerin yoksul olmalarından kendileri sorumlu tutulmaktadır. Zamanlarını ve paralarını yönetmeyi beceremeyen ve

kendilerini kontrol etmeyi başaramayan bireylerin yoksul oldukları ifade edilmektedir. Yoksulluk kültürü görüşüne göre ise, yoksulluk yalnızca kişilerin kendi özelliklerinden dolayı ortaya çıkmamakta, kişiler içine doğdukları ortamın olumsuz koşullarından etkilenerek, yoksulluk kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılmasına neden olmaktadır. Böylece, yaşanan kötü ortamın etkilerinden kurtulmanın psikolojik destek görmeden kolay olmaması, kişileri yoksulluk döngüsü içine sokmaktadır. Üçüncü görüş olan durumsal yoksulluk görüşü, toplumdaki politik ve ekonomik güçlerin yoksulluk üzerindeki etkisini vurgulamakta ve var olan mevcut durumun kişisel özelliklerden çok daha fazla öne çıktığını savunarak, durumun değişmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır. Son görüş olan yapısal yoksulluk görüşüne göre ise, kişisel özelliklerin yoksulluk üzerinde ciddi bir etkisi bulunmamakta, esasen dikkat edilmesi gerekenin eşit olmayan politik ve ekonomik güç kaynakları ile toplumdaki grup uyumsuzlukları konusu olduğu belirtilmektedir (Gündoğan, 2015: 125; Kerbo, 1996' dan akt. Kaya, 2009: 18-22).

Yoksulluğun nedenlerine yönelik bakış açılarından sonra yoksulluğa neden olan faktörler makro ve mikro nedenler olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır. Kötü ekonomik yapı, işsizlik, adaletsiz gelir dağılımı, emek piyasasının ihtiyaçlarını karşılamayan eğitim sistemleri, siyasal ve ekonomik istikrarsızlık, yoksullara yönelik olmayan ekonomi politikaları, doğal afetler, savaşlar, üretemeyen nüfus yapısı, yolsuzluklar, yeraltı ve yerüstü kaynakların yetersizliği veya yeterli olan kaynakların iyi değerlendirilemeyişi gibi konular makro nedenler olarak görülmektedir. Eğitim düzeyinin düşük olması, ekonomik yetersizlik, sosyal imkânlardan yoksunluk, yaşlılık, engellilik, eksik beceri, hayatta yalnız kalma (eş ölümü, terk edilme vb.), eski hükümlü olmak, vb. durumlar da mikro düzeyde temel nedenler olarak değerlendirilmektedir (Gündoğan, 2015: 125; Odabaşı, 2009: 17-18).

2.3. Yoksulluk Türleri

Yoksulluğu anlamaya yönelik yapılan araştırmalarda karşılaşılan çeşitli bakış açıları birtakım sınıflandırmaları da ortaya çıkarmıştır. Tarihsel bir bakış açısıyla yoksulluk türlerine yönelik yaklaşımları “klasik tek boyutlu

yaklaşımlar” ve “çağdaş çok boyutlu yaklaşımlar” şeklinde iki gruba ayırmak mümkün olabilmektedir. Bu kapsamda yoksulluk tanımları, merkezine parasal konuları alan klasik tanımlamalardan, siyasi katılım, insan hakları ve sosyal dışlanma gibi çok daha çeşitli refah göstergelerine dayanan çağdaş tanımlamalara doğru bir gelişme ve genişleme göstermiştir (Sarıipek, 2018: 58-59). Çalışmanın bu kısmında bu ayırmadan yola çıkılarak yoksulluk tanımları, hem tek boyutlu bakış açısı ile hem de günümüz şartlarıyla şekillenen çok boyutlu bakış açıları ile ifade edilmeye çalışılacaktır.

2.3.1. Mutlak Yoksulluk-Görelî Yoksulluk

Mutlak yoksulluk, hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması, en temel ihtiyaçlarını karşılayamaması durumu olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda mutlak yoksulluk sınırı gıda yaklaşımı ve temel ihtiyaçlar yaklaşımı olarak ayrı ayrı belirlenebilmektedir (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 62). *Gıda yaklaşımı* yoksulluğu, bir kişinin günlük alması gereken asgari bir enerji ve kalori miktarına veya yeterli miktarda temel gıda maddesinden oluşan gıda sepetinin maliyeti esasına göre belirlemektedir (Sarıipek, 2018: 37; Şenses, 2017: 63). Bu doğrultuda Dünya Bankasının bölgelerin gelişmişlik düzeylerini baz alarak hesapladığı mutlak yoksulluk sınırı, gelişmemiş ülkeler için satın alma gücüne göre günlük 1,90 ABD Doları olarak belirlenmiştir (World Bank, 2018: 1). Yine küresel örgütlerden biri olan Birleşmiş Milletlerin hazırlamış olduğu kalkınma programında, ABD Doları üzerinden belirlenen mutlak yoksulluk sınırı, az gelişmiş bölgelerde kişi başı günlük 1 ABD Doları, Latin Amerika ve Karayipler için kişi başı günlük 2 ABD Doları, Türkiye'nin de içinde bulunduğu ve Doğu Avrupa'yı kapsayan bölge için kişi başı günlük 4 ABD Doları seviyesi olarak belirlenmiştir. Ayrıca gelişmiş ülkeler için belirlenen mutlak yoksulluk sınırı ise günlük kişi başı 14,4 ABD Doları olarak ortaya konmuştur (Benli ve Yenihan, 2018: 5). 1970' li yılların ilk yarısında, Dünya Bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) çalışmalarında ön plana çıkan *Temel İhtiyaçlar yaklaşımı*' ise yoksulluğu, asgari gıda tüketiminin yanında, sağlık, eğitim, barınma, ısınma gibi ihtiyaçların da karşılanması esasına göre tanımlamaktadır (Şenses, 2017: 64).

Mutlak yoksulluk yaklaşımı, ilk olarak, daha çok asgari bir enerji ve günlük kalori ihtiyacının ölçüt olarak alınması, elde edilen geliri sadece fiziki devamlılığını sağlamak için harcayan insanların yoksul kategorisinde değerlendirilmesi ve ikinci olarak ise, bireyin sosyal ihtiyaçlarının neredeyse tamamen dışarıda bırakılması nedeniyle genel yoksulluğu ifade etmekte yetersiz görülmektedir. Göreli yoksulluk kavramı da bu iki temel eksikliğin olduğu ortama doğmuştur (Sarıpek, 2018: 37; Uçar, 2011: 10).

Görelî yoksulluk, insanın toplumsal bir varlık olmasından yola çıkarak; birbirinden farklı grupların sahip olduğu mutlak gelir düzeyinden daha çok gelir ve refahın dağılımındaki farklılıklara odaklanmaktadır (Topgül, 2013: 280). Bir kimsenin, diğer bir kimseye oranla daha az gelir elde etmesi ise bireysel bazda göreli yoksulluğu ortaya çıkarmaktadır (Seyyar, 2004: 3). Adam Smith göreli yoksulları, temel ihtiyaçlarını mutlak düzeyde karşılayabilen ancak kişisel kaynakların eksikliği nedeniyle toplumun genel refah seviyesinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılımları engellenmiş kişiler olarak tanımlamıştır. Tanımda, yoksulluk, bireyin ihtiyaçlarını karşılama düzeyi açısından toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumu doğrultusunda, sosyal yönü daha ağır basan bir yorumla tanımlanmaktadır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 63). Buna göre kişi, açlık sınırının üzerinde ancak ortalama yaşam standartlarının altında bir yaşam sürüyor ise göreli olarak yoksul sayılmaktadır (Seyyar, 2004: 3).

Mutlak ve göreli yoksulluk hesaplamalarında uluslararası kuruluşların kullandıkları ölçütler, temel ihtiyaçların belirlenmesinde ve yaşam standartlarının ne olduğu ya da olması gerektiği konusunda birbirlerinden farklı anlayışlara sahip olmalarından dolayı değişmektedir (Gül, 2002: 109). Ancak, mutlak yoksulluk hesaplamalarının ülkeler arası karşılaştırmalara imkân tanınması ve küresel bir yoksulluk sınırının belirlenebilmesine imkân vermesi (Aktan, 2002: 5), az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde mutlak yoksulluk ölçümünün kullanımını arttırmakta, göreli yoksulluğun ölçümü ise gelişmiş ülkelerde önem kazanmaktadır. Toplumsal olarak yoksulluğun temelindeki yoksunluklar, gelir ve servet farklılıkları, gıda, sağlık, eğitim ve kültürel etkinliklerden yeterince yararlanamama gibi somut faktörleri kapsadığı gibi, maruz kalınan yoksunlukların sebep olduğu sosyal

ilişkilerdeki içerme ve dışlanmayı, marjinalleştirilme süreçlerini de içerdiğine dikkat etmek gerekmektedir (Gül, 2002: 109).

2.3.2. Objektif Yoksulluk-Sübjektif Yoksulluk

Objektif yaklaşım (refah yaklaşımı)' a göre yoksulluğu meydana getiren ve kişileri yoksulluktan kurtaran önceden belirlenmiş (normatif) kıstaslar bulunmaktadır. Kişilerin yoksulluğu ya da refahı bu ölçütlere göre değerlendirilmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 6). Bireyler ve/veya hane halkları asgari temel ihtiyaçlarını karşılayamamaları, mutlak yoksulluk ya da görelî yoksulluk ölçütleri göz önüne alınarak belirlenmiş olan yoksulluk çizgisinin altında kalmaları durumunda objektif olarak yoksul sayılmaktadır (Başaran ve Çetinkaya, 2013: 245). Ancak bu yaklaşımın yalnızca gelir/tüketim esasına dayalı olması, yoksulların dışında yapılan değerlendirmelere dayanması ve yoksulların kendi konumlarına ilişkin görüş ve değerlendirmelerini göz ardı etmesi nedeniyle yoksulluğu ölçmede eksik kaldığı, bu noktada sübjektif yaklaşıma olan ihtiyacı ortaya çıkardığını söylemek mümkündür (Şenses, 2017: 92).

Sübjektif yaklaşım (fayda yaklaşımı), yoksulluğun bir süreç olduğu noktasından hareketle, bireylerin asgari temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadıkları konusunda kendi muhakemelerine öncelik verip, refahın/yoksulluğun temel unsur ve kaynaklarının bireylerle birebir iletişim halinde olarak, kişilerin kendileri tarafından belirlenmesi hedeflenmektedir (Aktan ve Vural, 2002: 6; Şenses, 2017: 93). Bu doğrultuda sübjektif yoksulluk kriteri olarak bireyin gelir veya fırsatlardan yararlanma düzeyi koşul görülmemiş, kendini yoksul olarak tanımlaması ve yapamadıklarına, ulaşamadıklarına bağlı olarak kendinden ve çevresinden utanması kriter olarak değerlendirilmiştir (Bayat, 2015: 25).

Bireylerin kendilerini yoksul hissettikleri noktayı sınır belirleyen Goedhard, Halberstadt, Kapteyn ve Van Prag tarafından 1977 yılında geliştirilen Leyden Yoksulluk Sınırı da sübjektif yaklaşım çerçevesinde şekillenmektedir. Leyden Yoksulluk Sınırı hesaplanırken kişilerin kendi kararları dikkate alınarak, elde ettikleri gelir ne kadar olursa geçinme düzeylerinin; çok kötü, kötü, yetersiz, yeterli, iyi ve çok iyi olacağı gibi

sorular yöneltilmektedir. Kişilerin bu sorulara verdikleri cevaplar değerlendirilerek, kendi yaşam düzeylerine yönelik belirledikleri sınırlar tespit edilmektedir (Erdoğan, 2002: 9; Tireli, 2009: 36).

2.3.3. Gelir Yoksulluğu-İnsani Yoksulluk

Gelir yoksulluğu yaklaşımı, kişi veya hane halkının asgari bir geçim sağlayabilmesi ve temel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için gerekli olan yeterli miktarda geliri elde edememesi ile yaşanan durum olarak tanımlanmaktadır. Gelir yoksulluğu yaklaşımının bu yönüyle mutlak yoksulluk yaklaşımıyla benzeştiğini söylemek mümkündür (Benli ve Yenihan, 2018: 7). Gelir yoksulluğu hesaplamalarında “yoksulluk sınırı” olarak genellikle asgari bir yaşam düzeyini sağlamak için gerekli “gelir” ölçütü olarak kullanılmaktadır (Topgül, 2013: 281).

İnsani Yoksulluk (Human Poverty) kavramı ilk defa Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)’nin 1997 İnsani Gelişme Raporu ile ortaya atılmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), yoksulluğun kavramlaştırılmasına yönelik hem yoksulluk kavramı ile ilgili hem de yoksulluk ölçümleri ile ilgili çeşitli yaklaşımlar geliştirip katkı sağlamıştır. İnsani yoksulluk, gelir yoksulluğu ile ilişkili olmasının yanında (Gündoğan, 2008: 43-44), gelir yoksulluğu yeterli gıda miktarına erişememe durumuna odaklanırken, insani yoksulluk yaklaşımı, tahammül edilebilir veya en temel standartlarda yaşamı sürdürebilmek için gerekli seçimlere ve fırsatlara erişim eksikliğine odaklanmaktadır (Benli ve Yenihan, 2018: 7).

İnsani Yoksulluk İndeksi ile ölçülmesi hedeflenen insani yoksulluk kavramının ölçüm kriterlerinin yoksulluğun tüm temel boyutlarını kapsadığı görülmektedir. Yoksulluk düzeyini ölçmede yalnızca gelir düzeyini kriter olarak değerlendirmeyen indeks, gelir düzeyinin yanında kısa yaşam süresi, temel eğitimden yoksunluk, kamusal ve özel kaynaklara erişim yoksunluğu, sosyal dışlanma gibi çeşitli kriterleri de değerlendirmeye dahil etmektedir. Ancak indeksin, yoksulluğu ölçmede önemli bir yere sahip olduğu söylenilmekle birlikte zayıf yönlerinin ve eksikliklerinin de bulunduğu belirtilmektedir (Benli ve Yenihan, 2018: 7-8; Gündoğan, 2008: 44; Metin, 2014: 6318-6319).

2.3.4. Kırsal Yoksulluk-Kentsel Yoksulluk

Kırsal yoksulluk yaklaşımını kavrayabilmek için öncelikli olarak kırsal alan kavramının ne olduğunun incelenmesi gerekmektedir. Esasen yapılan tanımların, köylerin ilçelere, ilçelerin kentlere ve kentlerin de daha büyük kentlere göre kırsal özellikler barındırması sebebiyle farklılık gösterdiğini belirtmektedir. Buradan hareketle kırsal yoksulluk genellikle, toprak sahibi olmayan ya da toprakları küçük olan köylüler ile tarım işçileri arasında daha sık görülmektedir. Kırsal yoksulluk yaklaşımını farklı kılan özelliğinin, bireylerin, yetersiz maddi ve sosyal imkânlarla birlikte yetersiz sağlık imkânları, yetersiz eğitim olanakları, yetersiz teknoloji ve birçok kamu hizmeti ve kültürel faaliyet imkânlarının eksikliği ile de mücadele etmek zorunda kalmaları durumu olduğu belirtilmektedir (Benli ve Yenihan, 2018: 8; Kartal ve Demirhan, 2014: 141-142).

Kentsel yoksulluk yaklaşımı ise daha çok bireylerin gelir miktarlarını ve tüketim düzeylerini inceleyerek yoksulluğun nicel boyutunu ele almaktadır. Bu yaklaşımda bireyler yaşamlarını devam ettirmek için yeterli olan gelir miktarlarına ve tüketim düzeylerine sahip değil ise kentsel yoksul olarak sayılmaktadır (Batal, 2016: 304). Günümüzde görünüm açısından kentsel yoksulluk, ekonomi politikaları, toplumsal yapı, şehirleşme ve kültürel yapılanmalar gibi nedenlerden dolayı yeni kentsel yoksulluğu biçiminde daha da ön plana çıkmaktadır (Açıkalin, 2007: 48; Kan, 2015: 52).

Kırsal ve kentsel yoksulluk arasında keskin bir ayrım bulunmasa da, kırsal yoksulluk, yoksun olunan değerlerin çeşitleri, boyutu, yoksulu etkilemesi ve sonuçları bakımından kentsel yoksulluktan ayrılmaktadır. Ayrıca, kırsal yoksullarının kentsel yoksullara nazaran daha fazla yoksunluk yaşadığı söylenebilmektedir (Tekeli, 2000: 145).

Kırsal yoksulluk ve kentsel yoksulluk arasında birbirini tetikleyen bir bağın olduğu da görülmekte, kırsal yoksulluk ve yoksunluk bireyleri kentlere doğru göçe yöneltmekte, göç ise kentsel yoksulluğa sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla sayıları giderek daha da artan kent yoksulları sosyal yardımdan yararlananların oranını da sürekli olarak arttırmaktadır. Bunun yanında kentte mevcut bulunan cazibe, bolluk ve zenginlik bir yandan kırdaki yaşayan kişileri

kente çekmekte, bir yandan da kentte yaşamı kolaylaştıran sosyal yardım ağları da yoksulları kente bağlamaktadır (Kartal ve Demirhan, 2014: 137).

2.3.5. Diğer Yoksulluk Türleri

Yoksulluk, sosyal bir sorun olarak incelenmeye başlandığı ilk yıllardan beri sürekli olarak gelişim ve değişim göstermiş, var olan yoksulluk türlerine sürekli olarak yenileri eklenmiştir. Çalışmanın bu kısmında günümüz şartlarının etkisiyle ortaya çıkmış olan yoksulluk türlerine değinilecektir.

2.3.5.1. Geçici ve kronik yoksulluk

Bireylerin yaşam şartlarında ve refah seviyelerinde belirli dönemlerde gerçekleşen dalgalanmalar geçici yoksulluğa neden olabilmektedir. Geçici yoksulluk adlandırmalarında sıkça kısa süreli ya da dönemsel yoksulluk ifadelerine de rastlanmaktadır. Kaynağını mali krizler, doğal afetler, mevsimlik ve geçici olarak yaşanan işsizlik, yüksek enflasyon ve dışsal şoklar gibi etmenlerden alan geçici yoksulluk, kriz dönemlerinde çok daha fazla hissedilmektedir. Ayrıca geçici yoksulluğun, dönemsel bazda ortalama gelir düzeyinin üzerinde olan bireyleri bile etkilediği bilinmektedir (İncedal, 2013: 26-27).

Dünya Sağlık Örgütü'nün araştırmalarında kronik yoksulluğun, kişilerin olağanüstü yoksulluk durumunun beş yıldan daha fazla bir süre ile devam etmesi ve yaşanan bu durumun düzeltilmesinin imkânsız olması halinde gerçekleştiği belirtilmektedir (DPT, 2001: 106). Kronik yoksulluk kişilerin hayatlarının uzun bir döneminde yer almakta ve yüksek oranda da çocuklara aktarılmaktadır. Kronik yoksul grubunda olan kişiler için yoksulluk, düşük geliri olmanın yanında, açlık, kötü beslenme, sağlıklı içme suyuna erişememe, eğitim ve sağlık imkânlarından mahrum olma, ayrımcılık ve istismar durumlarını da kapsayarak insanların temel ihtiyaçlarından yoksun olma durumuyla örtüşmektedir. Bunun yanında mal-mülk, toprak, araç-gereç ve hayvansal ürünler gibi doğal yaşam için gerek duyulan üretim araçlarının yetersizliği de kronik yoksulluğu nitelemektedir. Dolayısıyla kronik yoksulluk hem ekonomik haklardan hem de uzun süreli, şiddetli bir şekilde yaşanan ve nesilden nesile aktarılan yoksulluk olarak değerlendirilmektedir. Kronik yoksulluk ve geçici yoksulluk arasındaki en önemli fark ise her ne

kadar çalışılırsa çalışılsın bu kısır döngüden sıyrılıp yoksulluktan kurtulabilme olasılıklarının çok düşük seviyede olması hatta neredeyse hiç olmamasıdır (Ak, 2016: 303; Temiz, 2008: 63).

2.3.5.2. Kapasite yoksunluğu

Bir insanın, insani gelişiminin ‘işlevleri’ (functionings) ve ‘kapasitesi’ (capability) doğrultusunda genişleme göstererek gerçekleşmesi kapasite yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır. Aristotelesçi bir alt yapıya sahip olan işlevler kavramı, kişinin yapmak ya da olmak istediği/hedeflediği her şeyi ifade etmektedir. Hedeflenen bu işlevler beslenmenin yeterli olması, hastalıklardan korunabilme, sosyal hayata dilediğince katılabilme, özsaygı gibi biçimlerde görülebilmektedir. Kişinin gerçekleştirmesi mümkün olduğu işlevlerin tümü ise kapasite yaklaşımı olarak belirtilmektedir. Bu noktada kapasite, kişide mevcut bulunan işlevlere ek olarak alternatif işlevlerin kullanılabilmesi için ihtiyaç duyulan temel bir özgürlük şekli olarak ifade edilebilmektedir (Sam, 2008: 64). Yoksulluğun tanımlanmasında tüketim maddelerinin öneminden daha fazla kapasitelere vurgu yapan Amartya Sen’ in kapasite yaklaşımı, yaşam standardı düşüncesine en yakın olarak görülmektedir. Sen’ e göre yoksulluk, kavramsallaştırılma noktasında sahip olunan ya da olunamayan bir meta ile değerlendirilmeye alındığında kişinin söz konusu meta ile ne yapabileceği kestirilemeyeceğinden çok doğru sonuçlar vermeyebilmektedir. Örnek olarak, birer bisiklete sahip engelli olan ve engelli olmayan iki kişi ele alındığında, engelli olan kişi bisikleti kullanamıyorsa, bisikletin her iki kişinin yaşam standardına da aynı şekilde katkı sağladığını söylemek mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla, bir meta ya da onun özelliklerinin değil, o metayı ya da sahip olduğu özellikleri kullanarak bir şeyler yapmak koşulu yaşam standardının belirleyicisi olarak görülmektedir (Sen, 1983: 160). Ayrıca Sen’ in kapasite yaklaşımı olarak ifade ettiği bu durum, yoksulluğu geniş bir bakış açısıyla ele alarak, kapasitelerden yoksunluk bağlamında değerlendirilmektedir (Metin, 2014: 6317).

2.3.5.3.Çalışan Yoksullar

Çalışan yoksulluğu üzerine doğru bir tanımlamaya varabilmek için “çalışma” ve “yoksulluk” kavramlarını anlamlı bir şekilde kompoze etmek gerekmektedir. Ancak yoksulluğun genellikle yıllık veriler baz alınarak hane halkı düzeyinde hesaplanması, çalışmanın ise bireysel ve anlık bir durum olması bu konunun sınırlarının belirlenmesini zorlaştırmaktadır (Yılmaz, 2018: 187).

Çalışan yoksulluğu tanımlarında, sorunun boyutları belirlenirken hane halkının mı yoksa bireyin mi referans alınacağı konusunda karşılaşılan temel zorlukların başında yer almaktadır. Bu konuda çeşitli bakış açıları bulunmakla beraber literatürde çalışan yoksul olarak kabul edilen başlıca gruplar: “yoksul bir ailede yaşayan tüm çalışanlar”, “yoksul bir ailede yaşayan bütün tam zamanlı çalışanlar”, “en az bir kişinin çalıştığı yoksul bir ailede yaşayan tüm aile bireyleri”, “en az bir tam zamanlı çalışanın bulunduğu yoksul bir ailede yaşayan tüm bireyler” olarak belirtilmiştir. Çalışan yoksulluğu ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde tanımların daha çok hane halkının toplam geliri üzerinden yapıldığı görülmektedir. Dünya genelinde önemli araştırmalar yapan Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı (EUROFOUND) ve Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi kuruluşlar da çalışan yoksulluğun tanımlanmasında hane halkını ön plana çıkarmaktadır (Özdemir, 2015: 101).

Özellikle küreselleşmenin etkisiyle işgücü piyasasında meydana gelen ve gelişerek devam eden süreçlerin etkisiyle, istihdam ve istihdam sonucunda sahip olunan gelir artık insanları yoksulluktan kurtarmaya yetmemektedir. Kişilerin çalışma hayatında olmalarına rağmen asgari ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde gelir elde edememeleri çalışan yoksulluğunu ortaya çıkarmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoğun çalışmaları karşılığında elde ettikleri gelir ile en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamayan kişiler büyük bir çalışan yoksul grubu olarak adlandırılmaktadır (Kapar, 2005: 196).

2.3.5.4. Çocuk Yoksulluğu

Çocuk yoksulluğu, UNICEF'in "Dünya Çocuklarının Durumu 2005" Raporu'nda toplumun tam ve eşit bir üyesi olan çocukların, haklarına sahip olmada, potansiyellerini tam olarak kullanmada ve topluma katılımlarında karşılaştıkları engellerin yanında hayatta kalmak, büyümek ve gelişmek için ihtiyaçları olan maddi, ruhsal ve duygusal kaynaklardan yoksun olmaları hali olarak tanımlanmaktadır (UNICEF, 2004:18). Bazı kesimler çocuk yoksulluğunu tanımlarken, maddi bir geliri olmayan çocukları "yoksul" olarak nitelendirmemekte ancak, genellikle onları yetiştiren ailelerin yoksulluğu sonucunda ortaya çıktıklarını ifade etmektedirler (Durgun, 2011: 145).

Yoksulluk, yetişkinlere nazaran çocuklar üzerinde çok daha derin ve yıkıcı etkiler bırakmaktadır. Çocuklar yoksulluğu yaşarken kendi zihinsel, bedensel, duygusal ve ruhsal gelişimlerine zarar veren koşullar boyutunda hissettikleri için çocuk yoksulluğunun tanımını düşük hane halkı geliri ya da düşük tüketim düzeyi gibi geleneksel kavramlaşmaların ötesinde genişletmek özellikle önem taşımaktadır (UNICEF, 2004:16). Bu nedenle 1980'lerin başından itibaren hane yoksulluğu ile bir tutulan çocuk yoksulluğu, hane yoksulluğundan ayrılarak farklı bir araştırma alanı haline gelmiştir. Bu eski yaklaşım ile ilgili olarak görülen temel sorunun çocuk yoksulluğunun olduğundan daha düşük bir oranda gösterilmesi olduğu belirtilmektedir. Örneğin, haneler arasındaki %10'luk bir yoksulluk riskinin, aynı oranda bir risk olarak çocuklarda da görüleceği anlamına gelmemektedir. Burada yoksul ailelerin sahip oldukları çocuk sayısının ortalamanın üzerinde olması, durumun önemli bir nedenini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, yoksul sınıflamasına giren çocuk sayısı hanelere göre daha fazla olmakta ve böylece, çocukların yaşadığı yoksulluk oranı daha yüksek olabilmektedir. Ayrıca bu konuya yönelik yapılan uluslararası ve yerel çalışmalar da çocuk yoksulluğunun hane ve yetişkin birey yoksulluğundan daha yüksek bir seviyede olduğunu göstermektedir (Dayıoğlu, 2007: 83; Metin, 2015: 168).

UNICEF'in yayınladığı "Dünya Çocuklarının Durumu 2001" başlıklı raporunda, gelişmekte olan ülkelerde dünyaya gelen her on çocuktan dördünün aşırı yoksulluk içine doğduğu bilgisi verilmektedir. Yoksulluk çok

boyutlu bir kavram olduğu için bu noktada yalnızca ailelerin gelir düzeyi ile yapılan çocuk yoksulluğu oranını belirlememe biçimi yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle UNICEF'in belirlemiş olduğu çocuk yoksulluğu göstergeleri şunlardır; “bebek ve çocuk ölüm oranları”, “beş yaş altında düşük ağırlık”, “beş yaşın altında boy uzunluğu”, “temiz içme suyuna ulaşan nüfus oranı”, “tam aşılı çocuk oranı”, “ilköğretime başlayan çocuk oranı”dır (Avşar-Kurnaz, 2007: 49-50).

2.3.5.5. Dip sınıf (*sınıf-altı, underclass*)

Literatürde dip sınıf (*underclass*) kavramına dair kabul görmüş ortak bir tanım bulunmamakla birlikte, genellikle ABD’de kullanılan kavram, ağırlıklı olarak siyahların ve Hispaniklerin bulunduğu en şiddetli davranışsal sorunlara maruz kalan yoksul gruba ifade etmektedir. ABD’nin daha çok büyük kentlerinin merkezlerinde yoğunlaşan ve istihdama yönelik fırsatların azalması nedeniyle işgücü içinde sürekli olarak yer alamama, çalışma gerektiren imkânlardan yararlanma konusundaki isteksizlik özelliklerini taşıyan insanların dip sınıfı oluşturduğu belirtilmektedir. Dip sınıfı ifade etmede kullanılan daha genel belirleyicilere bakıldığında, yetişkinlerin formel ekonomik sistemin dışında kalması ve tümünün bileşimiyle davranış bozuklukları, sosyal bütünleşmeden uzaklaşma gibi onları diğer yoksul gruplardan ayıran özellikler ve davranış biçimleri sergiledikleri görülmektedir (Şenses, 2017: 91-211).

ABD’den farklı olarak Avrupa Birliği içinde de bazı kentsel yerleşim merkezlerinde işsizlik oranının çok ciddi boyutlara ulaşması, buralarda yaşayan insanları aldıkları devlet yardımlarına rağmen, işsizlik sorunun daha da ilerisinde, yoksulluk ve özellikle de konut sorunları olmak üzere olumsuz yaşam koşullarının ortasında bırakmıştır. Dolayısıyla bu durum, başta gençler olmaz üzere bireylerin, ABD’deki dip sınıfa benzer şekilde, toplumun temel değerlerinden kopmasına, dışlanma hissinin artmasına ve alınan sosyal yardımlara bağımlılık oluşturmasına neden olmaktadır (Room, 1990: 188’den akt. Şenses, 2017: 211).

Dip sınıfın ortaya çıkmasındaki nedenlere dair, kavramın çıkış noktası ABD’de de çeşitli görüş farklılıkları bulunmakta ancak, genel olarak

“kişisel” ve “yapısalcı” olarak nitelenebilecek başlıca iki temel yaklaşım üzerine odaklanılmaktadır. Bunlardan ilki olan kişisel yaklaşım, dip sınıfın daha çok siyah Amerikalıları odak olarak belirlemesinden hareketle, bunun bu kesime ait, fırsatlara karşı duyarsız davranışlarından ve daha genel ifadeyle “yoksulluk kültürü” nden kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Bu kesimde gerçekleşen yüksek işsizlik boyutunun işgücü piyasasının imkânlarının sınırlılığından olmadığı, işsizliğin büyük ölçüde gönüllü olarak gerçekleştiği ve bu kesimin tarihsel süreçte de işgücü piyasasının imkânlarına her zaman kayıtsız kalmasıyla ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, bu yaklaşıma göre, devlet tarafından sağlanan sosyal yardımların çalışmamaya teşvik edici bir yönünün olduğu da vurgulanmaktadır (Şenses, 2017: 211-212). Kişisel yaklaşım kavramını ilk kullananlardan Charles Murray de dip sınıfı tanımlarken, bireylerin kişisel değer ve alışkanlıklarının yoksulluk kültürüne (kuşaklar arası aktarım) neden olduğu üzerinde durarak, bu kesimi “kronik yoksullar” olarak ifade etmektedir. Murray, bireylere sağlanan sosyal yardımların genişlemesi ve yardım miktarının artması ile yoksul davranışlarında, evlenmeme ve evlilik dışı çocuk sahibi olma, düşük ücret karşılığındaki çalışmalardan kaçınma gibi çeşitli farklılıkların doğduğunu savunmaktadır (Erkilet, 2011:139-149; Eggers ve Massey 1991: 217’den aktaran Şenses, 2009: 212). Buna göre, özellikle ebeveynin kadın olduğu tek ebeveynli ailelerin sayısı ve evlilik dışı çocuk sayısında artma görülürken, erkeklerde işgücüne katılma oranı düşmekte, yoksulluk ve sürekli yoksulluk oranlarında ise artış görülmektedir (Mead, 1991: 7’den aktaran Şenses, 2009: 212).

Amerikan Sosyoloji Derneği Eski Başkanlarından William Julius Wilson’ın öncüsü sayıldığı yapısalcı yaklaşımda ise, siyah Amerikalıların çalışma hayatına dâhil olma noktasındaki isteksizliklerinin, işgücü piyasasındaki ayrımcılık, ekonomideki yapısal değişiklikler sonucu iş merkezlerinin şehrin dışına kayması, ücretlerin düşük olması, ulaşım maliyetlerinin artması, çocuk bakım olanaklarının yetersizliği gibi etmenlerden kaynaklandığı savunulmaktadır. Wilson dip sınıfı, eğitimsizlik, vasıfsızlık, işgücünün dışında kalmak, uzun süreli işsizlik, sapkın davranışlarda bulunma ve sosyal yardımların bağımlılığı özellikleriyle

tanımlamaktadır. Wilson bu yaklaşımda ırkçılışmanın özellikle altını çizerken, şehir merkezlerindeki siyahların iş merkezlerinin olduğu yerlere doğru göç etmeleri ile sosyal sınıflar arasındaki bütünleşmenin ortadan kalktığına vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla hem sosyal hem kurumsal çöküntünün yaşandığı şehir merkezlerinde, uzun dönem işsizler, sosyal yardımlara bağımlılar, suçlular ve suç işlemeye eğilimli kişilerin oluşturduğu dip sınıf ortaya çıkmaktadır (Erkilet, 2011: 140; Şenses, 2017: 212-213).

2.3.5.6. Derin yoksulluk

Daha çok Amerika'daki siyahlar işaret edilerek, yoksulluğu ve yoksulluğun boyutunu ifade etmek için kullanılan dip sınıf (underclass) kavramının etnik kökene vurgu yapması, Türkiye'de kavramın geçerliliğinin sorgulanmasını gerektirmiştir. Bu nedenle, Erdem, Türkiye'deki yoksulların en alt grubunda yer alan bireyleri ifade etmek için “derin yoksullar” kavramını kullanmaktadır (Bayat, 2015: 41).

Erdem'e göre derin yoksulluk, çalışma koşulları iyi olan, düzenli bir işte çalışması için gereken vasıflara sahip olmayan, iş bulacağına dair ümidi bulunmayan, iş bulduğunda vasıf gerektirmeyen, ücreti düşük ve belirsiz süreli olarak çalışan, sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamayan, herhangi bir sosyal güvencesi olmayan, kötü barınma koşullarında yaşamak zorunda kalan, resmi ya da resmi olmayan yardım alan ve bu yardımlara bağımlı olan, geçmişte kötü bir yaşam sürmüş ve şimdi ise yaşadığı kötü yaşamı geleceğe yansıtmamak için ne maddi imkânları ne de psikolojik gücü bulunmayan insanları ifade etmektedir. Derin yoksulluk, yoksulluktan kurtulamama noktasında yoksulluk kültürü olgusu ile benzeşmekte ancak davranış kalıplarındaki farklılıklar ile yoksulluk kültüründen ayrılmaktadır. Örneğin, yoksulluk kültürü, yoksulluk kültürü içinde yer alanların toplumsal kurumlarla bir bağının olmadığını belirtirken, Türkiye'deki derin yoksullar devlet kurumlarıyla bağlarını mümkün olduğunca yakın tutmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca yoksulluk kültüründe evlenme ve evlilik dışı çocuk sahibi olma gibi durumların olağanlaştığına vurgu yapılırken, derin yoksulluk bu konuda aile değerlerine bağlılık noktasında yoksulluk kültürü ile ayrılmaktadır (Erdem, 2003: 136).

2.4. Kadın Yoksulluğu

Geçmişten günümüze kadar her dönemde ulusal ve uluslararası gündemin en önemli konularından biri olarak dikkat çeken yoksulluk, son yıllarda yeni bir bileşen olan kadınlar ve hane içi ilişkiler açısından ele alınarak incelenmektedir. Yoksulluğu yalnızca gelir ve tüketim göstergelerine bakarak anlamaya ve analiz etmeye yönelik yapılan çalışmalar da bile başlıca bir ölçüt olan hane ve dolayısıyla hanenin döndürülmesinde en önemli özne olan kadınlar, farklı bir bakış açısı gelişmesini sağlamışlardır (Fidan, 2016: 22).

Yoksulluk, herkes gibi kadınlar için de yalnızca yaşamlarını devam ettirebilecekleri gelirin eksikliği anlamına gelmemekte, sosyal hayata da etki ederek, karar verme süreçlerine katılmada meydana gelen yoksunluk ve sosyal dışlanma anlamını da taşımaktadır. Karşılaşılan bu sosyal dışlanma da kadınları yoksulluğa karşı daha korumasız bir hale getirerek yaşadıkları yoksulluğu kronikleştirmektedir (Bayat, 2015: 79).

Tüm ülkelerin ve toplumların ortak bir sorunu olan yoksulluğu tespit etmek için farklı bakış açıları ile birçok ölçüm aracı geliştirilmiş olmasına rağmen kadın yoksulluğunu daha net bir şekilde inceleyebilmek için yoksullukta sağlık, eğitim ve yaşam standartlarını da kapsayan çok boyutlu bir inceleme gerekmektedir. Bu nedenle Dünya Bankası da 104 ülkeyi kapsayan bir çalışma yapmış ve bu çalışmada, 1,4 milyar insanın günlük 1,25 Dolar sınırının altında yaşadığı ve 1,56 milyar insanın (incelenen nüfusun %30'undan fazlası) ise çok boyutlu yoksulluk ile mücadele halinde olduğu saptanmıştır. Ulaşılan bu yoksul kitlenin kimler olduğuna yönelik yapılan araştırmalarda yoksulluğun, toplumdaki tüm bireyleri olumsuz etkilediği ancak bazı sosyal grupları daha derinden etkilediği ve bu gruplardan birinin de kadınlar olduğu tespit edilmiştir (Kocabacak, 2014: 137; UNDP, 2013: 13-12).

“Yoksulluğun kadınlaşması” kavramı, Amerika’da kadınların işgücüne katılım oranlarının zaman içinde atış göstermesine rağmen 1950-70 yılları arasında ekonomik durumlarının giderek kötüleşmesi ve yoksulların 2/3’ünü kadınların oluşturması nedenlerine dikkat çekmek için ilk kez Diane Pearce tarafından kullanılmıştır. Bununla birlikte Pearce’dan sonra yapılan birçok çalışmada kadınların yoksulluğu erkeklerden çok daha fazla ve daha farklı

şekillerde tecrübelerle yaşadığını ortaya koymuştur. 1995'te ise 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı'nda "Yoksulluğun Kadınlaşması" ifadesine yer verilmiştir (Ulutaş, 2009: 25).

"Yoksulluğun kadınlaşması" kavramı ile bazen kadınların daha sık yoksul oldukları bazen kadınlar ve erkekler kıyaslandığında kadınlar arasında yoksulluğun daha fazla yaşandığı ve bazen de kadın yoksulluğunun erkek yoksulluğundan daha şiddetli ve çok boyutlu olduğu anlatılmaya çalışılmaktadır. Birleşmiş Milletler yoksulluğun kadınlaşmasında iki önemli noktaya değinmektedir. İlki, dünya üzerinde günde 1 ABD Doları ya da daha az gelire yaşamlarını devam ettirenlerin büyük bir kısmının kadın olmasıdır. Diğeri ise, kadınlar ve erkekler arasındaki farkın kadınlar aleyhine açılmaya devam etmesidir (Topgül, 2013: 289). Bunun yanında dünyadaki yoksul nüfusun %70'ini kadınların oluşturduğu; Toplam işgücünün 2/3'ünü kadınların oluşturması ve kadınların günlük çalışma sürelerinin erkeklerden %25 daha uzun olmasına rağmen elde edilen gelirlerin yalnızca %10'unun kadınlara ait olduğu tespit edilmiştir (Ecevit, 2003: 85).

Kadın yoksulluğu yeni bir olgu olmamasına karşın, kavramın kullanılması ve araştırma konusu haline gelmesi 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra özellikle 1980'li yıllara denk gelmektedir. 1970'li yıllardan itibaren Amerika Birleşik Devletleri'nde hanenin geçimini sağlayan kadın sayısındaki artış ve kadın istihdamlarının enformel sektördeki artışı konuya olan ilgiyi arttırmış, 1980'lerden sonra ise özellikle Latin Amerika ve sahralı Afrika gibi ülkelerde uygulanan yapısal uyum politikalarının neden olduğu ekonomik krizler sonrasında yapılan birçok çalışma da kadın yoksulluğunu ölçmeye yönelmiştir. 1990'lı yıllarda ise birçok ülkede uygulanan makroekonomik politikaların yoksulluğu daha da arttırması ile yoksullukla mücadele uluslararası düzeye taşınmış ve tüm yoksulluk çalışmalarında kadın yoksulluğu daha çok incelenmeye başlanmıştır. Ayrıca, yoksulluğun kadınlar açısından toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri çerçevesinde ele alınması da 1970'lerden sonra ortaya çıkan kadın çalışmaları ile ağırlık kazanmıştır (Kardam ve Yüksel, 2004: 45; Kümbetoğlu, 2002: 129).

Goldberg ve Kremen yoksulluğun kadınlaşmasını, kendilerini ve ailelerini geçindirmek zorunda olan kadınların, tüm yoksullar içinde

çoğunluğu oluşturduklarını, yoksulluğun en acımasız halini yaşadıklarını ifade ederek tanımlamaktadırlar. Bununla birlikte, bu kavram, kadınların çalışma hayatında yer alsalar bile yoksul olduklarını vurgulamaktadır. Yoksulluğun kadınlaşmasının statik değil dinamik bir süreç olduğunu önemle vurgulayan Kim ve Choi, hangi kadınların “kadın yoksulluğu” çerçevesinde ele alınacağını net bir biçimde açıklamamaktadır. Bu noktada yalnızca hane geçimini sağlayan ve bekâr olan kadınların değil, aynı zamanda yoksul hanelerdeki evli kadınların da bu çerçevede değerlendirilebileceğini belirtmektedirler. Kim ve Choi’ye göre hem evli hem de bekâr anneler kadın yoksulluğu konusunda ciddi bir inceleme alanı oluşturmaktadır (Açıköz, 2010: 48-49).

Hattatoğlu (2002: 305-306), kadınların yoksulluğunu açıklarken öncelikle bir gelir yoksulluğuyla ve dolayısıyla paranın kullanımı ile ilgili kararlarda söz eksikliğinden kaynaklandığını vurgulamaktadır. Hattatoğlu, kadın yoksulluğu ile ilgili çalışmalarında dünya üzerindeki tüm kadınların üretimde fazlasıyla yer almalarına rağmen elde ettikleri mülklerin az oluşuna dikkat çekmektedir. Bunun yanında enformel sektörde çalışan kadın oranının erkek oranından fazla olması nedeniyle kadınların, kötü koşullarda, sosyal güvenlik koruması dışında, daha düşük ücretlerle, daha düzensiz işlerde çalışarak yoksulluğu daha şiddetli yaşadığına değinmektedir.

Kümbetoğlu (2002: 129) ise, yoksulluğun kadınlar ve erkek arasındaki farklı yaşanış ve algılanış şekli üzerine yoğunlaşarak, kadınların yoksullukla mücadele etmek için erkeklerden farklı stratejiler geliştirdiğini belirtmiştir. Konuya cinsiyet açısından yaklaşıldığında da kadınların yaşadıkları yoksulluğun erkeklerin yaşadıkları yoksulluktan daha yoğun ve derin olduğunu gözlemlemiştir.

2.5. Kadın Yoksulluğunun Ayırt Edici Özellikleri

Kadınlar yoksulluğu farklı zamanlarda, farklı sosyal alanlarda ve farklı biçimlerde çok boyutlu bir sorun olarak yaşamaktadırlar. Genel olarak toplumlarda kadın ile erkek arasındaki yapısal eşitsizlikler, kadının yoksulluğu deneyimleme şekillerini ve kadınların görece yoksulluklarını farklılaştırmaktadır (Bradshaw ve Linnekar, 2003: 9).

Yoksulluk ile gelir dağılımı yapısı, bölgesel gelir farklılıkları, işgücü, cinsiyet, eğitim, gibi bazı demografik unsurlar arasında bir ilişkilendirilme yapıldığında; yoksul grubun büyük bir bölümünde kadınların yer aldığını söylemek mümkün olabilmektedir. Kadınların toplumsal hayattan özellikle de eğitim ve çalışma hayatından uzak veya geri planda olmaları, gelir dağılımında onların en yoksul grup olmasına neden olmaktadır (Öztürk ve Çetin, 2009: 2671).

Kadın yoksulluğunun diğer yoksulluk türlerinden ayırmak ve daha iyi anlamlandırabilmek için bazı belirleyici özellikleri üzerinde durmak gerekmektedir. Buvinic' bu belirleyici özellikleri genel olarak kadının işgücü piyasasındaki ikincil konumu ve eğitim imkânlarından yararlanma durumu olarak iki temele dayandırmıştır. Kadınların işgücü piyasasında ikincil konumda oldukları; işgücü piyasasına katılımın az olması veya katılım olsa bile düşük ücretli işlerde istihdamın gerçekleşmesi, enformel sektörde çalışma, fason çalışma, ücretsiz aile işçisi olma, daha çok kırsal alanlarda olmak üzere elde edilen gelir üzerinde söz sahibi olamama/gelirden yoksunluk şeklindeki göstergelerle anlaşılmaktadır (Şener, 2012: 54).

Dünyada birçok ülkede nüfusun büyük bir kısmını oluşturan kadınların işgücü piyasalarındaki görünimleri erkeklere göre ikincil bir konumda değerlendirilmektedir. Kadınların işgücü piyasalarındaki ikincil konumlarının oluşmasının arka planında geleneksel toplum yapısı içinde kadına ve erkeğe biçilen cinsiyete dayalı roller yer almaktadır. Her toplumda farklı seviyelerde olabilen bu roller genelde; annelik ve ev işleri gibi işleri kadının birincil görevi olarak kabul ederken çalışarak para kazanma işini ise erkeklerin birincil görevi olarak kabul etmektedir (Bozkaya, 2013: 72).

Kadının işgücü piyasasına katılımının düşük olmasının bir sonucu olarak erkeğe ömür boyu bağımlılık ortaya çıkmaktadır. İstihdama katılımının düşük olması, bir yandan kadının istihdamın sağladığı olanaklardan (emeklilik gibi) yararlanmasını engellerken bir yandan da sağlık hakkına eş üzerinden ulaşmak gibi bu bağımlılığın sonuçlarını doğurmaktadır. Tüm bu bağımlılıklardan uzaklaşma yöntemi olarak işgücü piyasasına katılan kadınların ise yoğun olarak enformel sektörde çalıştıkları bilinmektedir. Bu durumun temel nedenleri arasında, eğitim olanaklarından yeterince

yararlanamamaları nedeniyle mesleki becerilerinin eksik olması, aile içindeki konumu, işgücü piyasası içindeki ılımlı bireyler olmaları, düşük ücretli, uzun süreli, sigortasız işlerde çalışmaya razı olmaları ve örgütlenme kapasitelerindeki eksiklikler göze çarpmaktadır. Bunun yanında kayıt dışı çalışma ile yoksulluk arasında birbirini besleyen bir ilişkinin olduğu bilinmekte, kayıt dışı sektör geliştikçe yoksulluk ve kadın yoksulluğu artmakta, yoksulluk arttıkça ise kişiler güvencesiz işlere razı olmak zorunda kalmaktadırlar (Şener, 2012: 55-56).

Kadının eğitim seviyesinin de kadın yoksulluğu üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu görülmekte ve kadının eğitim imkânlarından yeterince yararlanamaması yoksulluğu kalıcılaştırmaktadır. Kadının yaşadığı yoksulluk çocukluk dönemlerinde alabildikleri eğitimin süresi ile başlamakta ve yaşamları boyunca devam etmektedir. Çünkü günümüzde refah seviyesi yüksek kaliteli bir yaşam sürebilmenin temel şartı eğitim fırsatlarından yeterli oranda yararlanabilmekten geçmektedir. Eğitim seviyesi kadının istihdamda yer alma biçimlerini etkilemekte, düzenli, güvenceli, yüksek ücretli, formel bir işte çalışmak eğitim seviyesinin artışıyla sağlanabilirken, düşük eğitim seviyesi ise işsiz kalma veya düzensiz, güvencesiz, düşük ücretli, enformel işlerde çalışma durumlarına ve dolayısıyla yoksulluğa neden olmaktadır. Toplumlarda kız çocuklarının eğitimden uzak tutulması ya da eğitimlerinin yarıda kesilmesi ataerkil sistemin kadınlara atfettiği toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanmaktadır. Bu role göre kadının görevi evin ve aile üyelerinin bakımını sağlamak erkeğin ise para kazanıp evin ve aile üyelerinin geçimini sağlamaktır. Bu nedenle özellikle geleneksel yapıdan gelen aileler, kız çocuklarının evlendikten sonra gelirlerini eşlerine götüreceklerini düşünüp, onları eğitim hayatından uzak tutmakta, erkeklerin eğitimini ise desteklemektedirler (Tire, 2017: 106).

İşgücü piyasasına katılımın düşük olmasına ve eğitim imkânlarından yararlanamamaya ek olarak toplumda kadına atfedilen cinsiyetçi roller ve kadının geleneksel kadın rol modeliyle yetiştirilmesi, kadına gelir elde etmek için zaman kalmamasını da beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan işgücü piyasasının kadınlara yönelik ayrımcı tutumları da kadını yoksulluğunu arttırıcı nedenlerden sayılmaktadır. Sayılan tüm bu etmenler kadın

yoksulluğunun ağırlaşmasına ve nesilden nesile aktarılan bir yoksulluk döngüsüne neden olmaktadır (Şener, 2012: 56).

2.6. Kadın Yoksulluğunun Nedenleri

Kadın yoksulluğu da tıpkı genel yoksulluk gibi durağan olmayan ve hatta çok boyutlu ve karmaşık bir sorun olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle nasıl ki genel yoksulluk sorununa çözüm üretmek için yoksulluğun nedenleri üzerinde durmak gerekliyse kadın yoksulluğunun çözümüne yönelik incelemelerde de kadın yoksulluğuna neden olan sebepleri dikkatli bir şekilde incelemek gerekmektedir (Topalhan ve Yeşilkaya, 2017: 58). Yoksulluk nedenleri kadın özelinde ele alındığında toplumdan topluma veya aynı toplum içerisinde ve zamanla değişiklik göstermektedir (Bayat, 2015: 55). Ancak genel olarak kadın yoksulluğu toplumsal cinsiyet eşitsizliği, hane içi eşitsizlikler, kadın istihdamı ile ilgili sorunlar, eğitim yoksunluğu, sosyal koruma yoksunluğu ve sağlık hizmetlerine erişebilirlikte yaşanan eşitsizlikler, yapabilirlikten yoksunluk gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir.

2.6.1. Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile kadın yoksulluğu arasındaki ilişkiyi incelemeden önce cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasındaki ayrımı iyi kavramakta fayda vardır. Toplumsal cinsiyet konusunda yapılan araştırmaların artmasıyla birlikte cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı da sıklıkla gündeme gelmiş, araştırmacılar bu iki olgu arasındaki farkları ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu ayrıma göre; cinsiyet (sex), kadın ve erkek arasındaki farkların biyolojik yönüyle ele alınması olarak tanımlanmaktadır. Biyolojik yapıyı esas alan bu tanım bireylerin nüfus cüzdanlarında yer alan cinsiyeti belirtmektedir (Topalhan ve Yeşilkaya, 2017: 59). Toplumsal cinsiyet (gender) ise kültürel yapıdan kaynaklanan, toplumun kişiler için oluşturduğu roller, beklentiler ve öğrenilmiş davranışlar bütünü olarak ifade edilmektedir (Ecevit, 2003: 83).

Toplumun kadına ve erkeğe atfettiği roller aile yaşamında ve çalışma yaşamında farklılaşmaktadır (Bayat, 2015: 56). Kadınlara yüklenen uysallık, itaatkârlık ve sabırlı olma özellikleri, kadınların daha çok vasfı ve

ücreti düşük, emek yoğun, rutin, sıkıcı, dikkat gerektiren, maharet isteyen işlere yönelmelerine neden olmaktadır. İşgücü piyasalarında kadınlara yönelik ayrımcılık nedeniyle vasfı ve ücreti yüksek bazı işlerde kadınlar erkeklere göre geri planda tutulurken, kadınların daha çok düşük statülü, düşük ücretli enformel işlerde istihdam edilmeleri, eşit işe eşit ücret alamamaları ve ayrıca sendikal faaliyet oranlarındaki düşüklük işgücü piyasalarındaki ikincil konumlarının bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Ulutaş, 2009: 27-28).

Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri hem yoksulluğun nedeni olma hem de yoksulluğun artışıyla eş bir şekilde artış gösterme açısından yoksullukla iç içe geçmektedir. Bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ile yoksulluk arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Yoksulluk, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri nedeniyle, hane içi de dâhil, kadınları ve erkekleri çok farklı boyutlarda etkilemekte, kadınlar erkeklerden çok daha fazla zorluk yaşamaktadırlar. Ayrıca toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri kadınların, hane içinde yaşanan eşitsizlikler, işgücü piyasasında ayırım, aile içindeki görevlerinden dolayı çalışma hayatına katılamama, çalışma hayatına katılsalar da düşük vasıflı düşük ücretli işlerde istihdam olma, ekonomik ve siyasal alanda sosyal dışlanma gibi sorunlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır (Ecevit, 2003: 83; Topalhan ve Yeşilkaya, 2017: 60).

2.6.2. Hane İçi Eşitsizlikler

Yoksulluğa dair hane içi ilişkileri inceleyen araştırmalarda, çoğunlukla yoksulluğun hane içi ilişkilerde en çok kadınları ve çocukları etkilediği, getirdiği olumsuz şartlarla görünmeyen bir alanda en çok kadınların ve çocukların mücadele ettiği sonucuna ulaşılmıştır (Fidan, 2016: 85).

Son yıllarda gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede yapılan çalışmalarda gelir, servet ve harcama gibi kaynakların hane içinde eşit bir biçimde dağılmadığı ve harcamaların dağılımına yönelik hane içerisindeki her bir üyenin birbirinden farklı tercihlerde bulunduğu ortaya konulmaktadır.

Hane içerisindeki eşitsiz kaynak paylaşımı ise, aynı hane mensubu kadınların ve erkeklerin yoksulluk deneyimlerinin farklılaşmasına neden olabilmektedir (Gökmen, 2017: 1970-1971).

Toplum içinde kadının rolü erkeğe yardımcı olmak şeklinde değerlendirildiği için, kadınlar çoğunlukla kendi kişisel refahlarını arttırmaya yönelik eğitim, istihdam gibi haklardan yararlanamamakta, yararlansalar bile, kadınların var olma nedeninin erkeklere yardım etmek olduğu algısından dolayı elde ettiği geliri kullanma serbestisine sahip olamamaktadırlar. Var olan kaynakların hane içerisinde kadınların aleyhine bir biçimde eşitsiz dağılımı kadın yoksulluğunu daha da derinleştirmektedir (Şengül ve Fisunoğlu, 2014: 1).

Günümüzde bir çekirdek ailenin, anne-baba ve bekâr çocuklardan meydana geldiği düşünüldüğünde, hane içindeki eşitsizliklerde anne-babanın konumu ve çocukların cinsiyeti belirleyici olmaktadır. Buna göre, hane içinde eğer anne çalışmıyorsa haneye giren gelir üzerinde herhangi bir söz sahibi olma gücünü direkt kaybetmekte, çalıştığı zamanda ise gelirine eş veya erkek çocuk tarafından el konulmaktadır. Bazı durumlarda ise anne kazandığı geliri bizzat kendisi eşe teslim etmektedir. Bu, kadınlar tarafından hane içi yaşanacak kargaşadan ve şiddetten kaçış yöntemi olarak kullanılmaktadır. Kadının hane gelirine katkısının olması kendisine yarar sağlamadığı takdirde yüklerini daha da ağırlaştırmakta, hane dışındaki işlerine ek olarak evin bakımı ve aile üyelerinin bakımı gibi işleri de yapmak durumunda kalmaktadır. Diğer taraftan hane içinde erkek egemenliğinin söz konusu olduğu durumlarda ise kadının tek görevi aile içindeki düzeni ve bakımı sağlamak olarak görülmekte, özellikle bazı toplumlarda dinsel inançlar ve kültürel değerlerden dolayı kadın çalışma hayatından ve sosyal hayattan tamamiyle uzaklaştırılmaktadır (Açıkgöz, 2010: 54).

Toplum tarafından kadına atfedilen roller sonucunda aile içerisinde kız ve erkek çocuklarına karşı yaklaşım ve davranış farklılıkları meydana gelmektedir. Kız çocukları hane içinde çok küçük yaşlardan itibaren eşitsiz davranışlara maruz kalarak bu durumu kabullenmektedirler. Bununla birlikte, kız çocukları ve kadınlar genellikle eğitim fırsatlarından yeterli olarak yararlanamayarak mesleki becerilerini geliştirememekte ve dolayısıyla iş

imkânlarından da yeterince yararlanamamaktadırlar. Tüm bunların bir sonucu olarak kadınlar yoksulluğu en şiddetli yaşayan gruplar içinde üst sıralarda yer almaktadırlar (Topalhan ve Yeşilkaya, 2017: 61).

2.6.3. Kadın İstihdamı İle İlgili Sorunlar

Aile yapısı içinde bulunan cinsiyete dayalı iş bölümü ve kadın ve erkeğin hiyerarşik durumları, ailenin sürekliliği için gerekli olan üretim ve yeniden üretim ile ailede bulunan gelir ve kaynakların aile üyeleri arasında eşitsiz bir şekilde dağılmasına neden olmaktadır (Dedeoğlu, 2000: 151).

Geleneksel toplum yapısı algısında ev içi işlerden kadının sorumlu tutulmasından kaynaklı aile içindeki ev, çocuk ve eş bakımının yanı sıra ailede varsa yaşlı, hasta ve özürlü kişilerin bakımını da kadın üstlenmek durumunda kalmaktadır. Toplum tarafından kadına yüklenen bu sorumluluklar, kadının esas görevleri olarak nitelendirilerek, aile içi sorumlulukları dışında çalışma yaşamına katılması uygun bulunmamakta ve onaylanmamaktadır. Evi geçindirme görevi erkeğe aittir düşüncesi etrafında şekillenen aile içerisindeki sorumluluklar eşit bir biçimde paylaşılmamaktadır. Erkeğin ev işlerine katkısı genellikle yardım aşamasından ileriye geçmemektedir (Ataklı, 2016: 82).

Çalışma yaşamında kadınların daha çok kayıt dışı sektörlerde yoğunlaştıkları bilinmekte ve yoğunlaştıkları bu sektörlerdeki üretimler kadın işgücü rakamlarına yansıtılmamaktadır. Hâlbuki kadınlar evdeki çalışmalarıyla da üretime katkı sağlamakta, ancak bu emek, toplumun ve erkeklerin gözünde rahatsız edici bir şekilde görünmemektedir. Geçmişten bu yana gelir getiren işler “erkek işi” olarak görülürken, kadın emeği ise değersiz görülmektedir. Kadınların kayıt dışı sektörlerde yaptıkları üretimler yalnızca toplum tarafından değil kadınların kendileri tarafından da bir çalışma ya da iş olarak değerlendirilmemektedir. Örneğin evde yaptığı nakışları ya da örgüleri satan bir kadına bu çalışmalarını sorulduğunda boş zamanlarını değerlendirindiklerini söylemekte, bu uğraşlarını iş olarak tanımlamaktadır. Bunun sonucunda da kadın istihdamı çalışmalarında görünmezlik ortaya çıkmaktadır (Yalçinkaya, 2013: 111).

Kadınların ev içinde gerçekleştirdiği tüm faaliyetler piyasa dışı faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Kadınların emeklerini ortaya koyduğu, piyasa dışı faaliyet olarak görülen ev içi işler çoğu zaman ücrete tabi olmadan gerçekleşmektedir. Fiziksel ve zihinsel olarak yoğun bir çaba gerektiren bu işler karşılığında kadınlar, herhangi bir gelire sahip olamamaktadırlar. Kadının ev içi üretimi toplumun ona atfettiği bir rol olmasına karşın, yapılan ev işleri, kadın olmanın doğal bir sonucu olarak görülmekte ve bu noktada kadın emeği önemsiz ve ikincil bir durumda kalmaktadır (Ataklı, 2016: 83).

Kadınlar kayıt dışı işlerde çalışarak kazandıkları gelirlerini daha çok günlük gereksinimleri karşılamaya yönelik kullandıkları için ve bu gelirlerle aile de planlanan uzun vadeli yatırımlara katkı sağlayamadıkları için önemli görülmemektedir (Yalçınkaya, 2013: 112).

Toplum tarafından kadına yüklenen cinsiyetçi roller kadının çalışma yaşamına girmesini zorlaştırmakta ve geleceğe dair beklenti geliştirmesini de olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Kadınların çalışma yaşamına girdiklerinde tercih ettikleri mesleklerin ev işlerinin bir uzantısı şeklinde olduğu dikkat çekmektedir. Kadınlar genellikle kadın işi olarak nitelendirilen ve değersiz görülen düşük vasıflı, düşük ücretli, güvencesiz işlere yönlendirilmektedirler. Kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları bir diğer sorun ise ücret eşitsizliğidir. Çalışma hayatına katılan kadınların elde ettikleri gelirin yalnızca aile bütçesine destek olarak görülmesi, evi geçindirme görevinin sadece erkeklere ait olduğu düşüncesi, kadınların erkeklerle aynı mesleğe sahip olsalar bile erkeklerden daha düşük ücretlerle istihdam edilmelerine neden olmaktadır (Ataklı, 2016: 85-87; Dinç, 2010: 31; Gökkaya, 2014: 376).

Bahsedilen tüm bu etkenlerin kadın yoksulluğunu arttırdığı söylenebilmekte ve bunların arka planında ise çocukluktan itibaren kız ve erkek çocuklarının yetiştirilmesi sürecinde, özellikle eğitim olmak üzere çeşitli imkânlara erişimde farklı davranış tutumlarının sergilenmesi, yani kısaca toplum tarafından benimsenen ataerkil zihniyetin yer aldığı gözlemlenmektedir (Topalhan ve Yeşilkaya, 2017: 64).

2.6.4. Eğitim Yoksunluğu

Kadın yoksulluğuna neden olan ve kalıcı hale getiren en büyük etkenlerin başında gelen eğitim yoksunluğu, sadece kadın yoksulluğu açısından değil toplumsal hayata yön verme açısından da büyük önem taşımaktadır. Teknolojinin sürekli olarak kendini yenilemesi, küreselleşmeyle birlikte uluslararası sınırların ortadan kalkması, mal ve hizmete olan talebin sürekli olarak değişmesi ve tüm bunlarla birlikte üretim şekillerinde gerçekleşen değişim kas gücüne olan ihtiyacı bilgi gücüne dönüştürmüş, dolayısıyla eğitimin önemi çok daha fazla hissedilir olmuştur (Bozkaya, 2013: 75). Bu bağlamda bir kişi eğitim imkânlarından ne kadar yararlanabilirse toplumsal hayatta tutunabilmesi de aynı oranda artmaktadır. Ancak ataerkil zihniyetle hareket eden toplumlarda kız çocuklarının ikincil konumda görülmesi, onların eğitimden uzaklaştırılması otomatik olarak kaderlerinin değiştirilmesine de neden olmaktadır (Topalhan ve Yeşilkaya, 2017: 61).

Yoksullaşma, okullaşma oranını düşüren önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır. Yoksul hanelerde kız çocuklarının ortaöğrenime devam oranları erkek çocuklarına oranla ciddi düzeyde düşük olmakla birlikte eğitime erişim yönünden de kız öğrenciler ve erkek öğrenciler açısından önemli bir eşitsizlik söz konusu olmaktadır (Ulutaş, 2009: 32).

Kadın veya erkek cinsiyeti ile doğan bireyler, dünyaya geldikleri ilk andan itibaren yetiştirilirken toplumun cinsiyetlere biçtiği roller kapsamında kız veya erkek çocuk olmayı öğrenerek büyümektedirler. Dâhil olduğu ailenin toplumsal çevresi ve alınan eğitimin etkisiyle, kız ve erkek çocuklar cinsiyetleriyle orantılı roller kazanmakta ve toplumsal cinsiyet kimliğini edinmektedirler (Günay, Boylu ve Benli, 2014, s. 39). Toplum kız çocuklarını, evlenene kadar aileleri tarafından evlendikten sonra ise eşleri tarafından her zaman korunmaya muhtaç bireyler olarak konumlandırmaktadır. Erkek çocuklarına ise okuyan, çalışan ve kendi ayakları üzerinde durup aile gelirine katkı sağlayan birey rolü biçilerek kız çocuklarından farklılaştırılmaktadır. Bazı ataerkil zihniyetin hâkim olduğu toplumlarda özellikle gelirleri sınırlı ailelerde kız ve erkek çocuklarının okula gönderilmesinde bir seçim söz konusu olduğunda tercihler erkek çocuklarından yana kullanılmaktadır (Ayan, 2016: 39). Bunun nedeni ise

erkek çocuklarının gelecekte ailenin maddi ve manevi desteği olarak görülmesi, kız çocuklarının ise evlendikten sonra emeğini ve gelirini yeni ailesine sunacağı düşüncesidir.

Ayrıca ailede başlayan rol ayrımı, okullardaki eğitim süreçlerinde devam etmektedir. Hem okuldaki müfredat ve ders kitaplarının içeriği hem de öğretmenlerin geleneksel değerlerle koşullandırılmış davranış ve tutumları kız ve erkek çocuklarının ayrıştırıldıklarını kanıtlar niteliktedir. İlköğretimin özellikle de ilk sınıflarına ait ders kitaplarında toplumsal bir çevreye dâhil olmayı ilk kez okulda deneyimleyen çocuklara nasıl roller edinecekleri sistematik bir şekilde öğretilmektedir (Vatandaş, 2007: 39).

Bu nedenle kadınların çocukluk yıllarından başlayan eğitim hayatlarındaki eşitsizlik ileriki yaşlarda devam ederek başta çalışma hayatları olmak üzere birçok sorunun nedeni olarak ortaya çıkmakta ve dolayısıyla kadınların toplumda çeşitli yoksunluklar çekmesi kaçınılmaz olmaktadır.

2.6.5. Sosyal Koruma Yoksunluğu ve Sağlığa Eşitsiz Erişim

Sosyal güvencilerden yoksunluk, kadın yoksulluğunun en belirgin görünümü olarak gündeme gelmekte ve kadınların sosyal güvenlik yelpazesinin dışında kalarak, yaşlılık, hastalık, sakatlık, işsizlik gibi sosyal risklerle karşılaştıklarında korumasız kalmalarına neden olmaktadır. Kadınların işgücüne katılma oranlarının düşüklüğü, genellikle ücretsiz aile işçisi olmaları ile enformel sektörlerde istihdam olmalarının yaygınlığı ve ülkemizde de olduğu gibi birçok ülkede sosyal güvenlik sistemlerinin gelir getirici istihdam esasına dayanması, büyük ölçüde kadını ya sosyal güvenlik sistemlerinin dışında bırakmakta ya da eşine veya babasına bağımlı hale getirmektedir (Sayın, 2007: 80; Ulutaş, 2009: 33).

Kadının yaşadığı sosyoekonomik güvencesizliğin ve savunmasızlığın işgücündeki toplumsal cinsiyet ayrımcılığından kaynaklandığı bilinmekte ve bunun kadını kronik yoksulluğa sürüklediği görülmektedir. Ayrıca kadınlara yönelik bu ayrımcılık yalnızca kronik yoksulluğa değil ailevi, kişisel ve ekonomik sıkıntılardan kaynaklı ani yoksulluğa da neden olmaktadır (Çağatay, 1998: 8).

Kadınlar birçok toplumda kaynaklara ve güce erişimde eşitsiz muamelelere maruz kaldıkları için bu eşitsizliklerin sağlık alanına da yansımaları olmaktadır. Kadına yönelik şiddet, cinayet ve tecavüz gibi kadınların sağlık açısından yaşadıkları sorunlar, onların güce erişimde karşılaştıkları eşitsizliklerden ya da bu oluşuma paralel ilerleyen eğitim, sosyal statü, gelir seviyesi düşüklüğü vb. durumlardan da kaynaklanabilmektedir (Polat ve Çoban, 2015: 180).

Toplumların sağlık ve refah durumlarının ölçülmesinde çeşitli göstergelerden yararlanılmakla birlikte yaşam beklentisi bu göstergeler arasında iyi bir gösterge niteliğindedir fakat benzersiz bir gösterge değildir. Yapılan araştırmalarda genel olarak kadınların erkeklere göre bazı biyolojik ve davranışsal avantajları sayesinde çok daha uzun yaşam süresine sahip oldukları tespit edilmiştir. Ancak uzun bir yaşam sürmek aynı oranda çok iyi sağlık durumuyla yaşama devam etmek anlamına da gelmemektedir (Kocabacak, 2014: 139).

Birçok ülkede sağlık alanında yapılan yeniliklerle kamusal sağlık harcamaları daraltılmış, prim oranları yükseltilmiş ve sağlık hizmetleri piyasa odaklı bir anlayışa dönüşmüştür. Bu durum çalışan kadınların formel, düzenli işlerde istihdam edilme şanslarının düşük olduğu gerçeğiyle birleştiğinde az sayıda kadının sağlık hizmetlerinden yararlanabileceği durumunu açıkça göstermektedir (Sayın, 2007: 80).

Kamusal bir hizmet olarak sunulması gereken bu hizmetlerin metalaştırılarak piyasalaşması bireyleri müşteri konumuna getirerek hizmetten yararlanmayı ekonomik güce dayandırmaktadır. Türkiye gibi ataerkil toplum olma özelliği taşıyan ülkelerde zaten ikincil bireyler olarak konumlandırılan kadınların, bu koruma modeli içerisinde teoride ve söylemde erkeklerle eşit haklara sahip bir şekilde yer aldığını söylemek mümkündür (Dericioğulları, 2008: 217).

Kadınların sağlık alanında karşılaştıkları sorunlar yalnızca sağlık hizmetlerine erişimle sınırlı kalmamakta, çok sayıda kadın bugün hala üreme sağlığı hizmetlerinden, sağlık yardımı almaya karar vermede, sağlık yardımına ulaşmada ve sağlık yardımı almada gecikme engelleri nedeniyle yeterince faydalanamamaktadır. Kadınların üreme sağlığı sorunları ve

gebeliğe bağılı ciddi hastalıklar geçirdikleri bilinmekte ve yoksulluk içinde yaşayan birçok gebe kadın, acil durumlarda bile tıbbi imkânlarla ulaşamamaktadır. Ülkemizde ise tüm bu kısıtlılıkların yanına kadınların okuma yazma bilmemelerinin ya da Türkçe konuşamamalarının eklenmesi başta sağlık kurumları olmak üzere pek çok kamu kurumlarına erişimde sorunlara yol açmaktadır. Ayrıca Türkiye gibi ataerkil yapıdaki geleneksel toplumlarda kadınlara yönelik cinsiyetçi tutum sonucu ortaya çıkan baskı da kadınları hem sağlık kurumlarına hem de kamu kurumlarına erişimden mahrum bırakmaktadır (Şahiner ve Akyüz, 2010: 334; Ulutaş, 2009: 33-34).

Dolayısıyla dünyanın her yerinde bu tür sorunlara karşı direnmeye çalışan yoksul kadınlar birçok konuda yoksunluklarla ve önemli sağlık riskleri ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

2.6.6. Yapabilirlikten Yoksunluk

Yoksulluk günümüzde yalnızca gelir eksikliği ile değil, gelir eksikliğinden kaynaklı maddi yoksulluk yanında eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlere ulaşamamak, siyasal özgürlüklerden kısıtlanmak, karar alma süreçlerine katılamamak, kendini ifade edememek, güven duygusunun eksikliği gibi farklı bileşenlerle birlikte değerlendirilmektedir. Amartya Sen' in "yapabilirlik yaklaşımı" doğrultusunda şekillenen bu yeni yoksulluk anlayışına göre, kişilerin yoksulluktan kurtulabilmeleri için kendi gelişimlerini gerçekleştirebilecekleri imkânlarla ulaştırılmaları gerekmektedir. Bu yaklaşıma göre kişilerin iyi bir yaşama dair hedefledikleri, istedikleri ve değer verdikleri her şeyi erişebilmek için kapasitelerini geliştirmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte yoksulluk, gelir yetersizliği gibi maddi eksikliklerin ötesinde temel yapabilirliklerden yoksunluk olarak tanımlanmaktadır (Sen, 1997' den akt. Yıldırım alp ve Özdemir, 2013: 56).

Amartya Sen' e göre geleneksel olarak yoksulluk ölçümü parasal ve bireysel satın alma gücü üzerinden yapılmaktadır. Bu ölçüm yoksullar arasındaki duyarlılığı dikkate almadan kolayca uygulanmakta ve gerçek yoksulluğu yansıtmamaktadır (Sen, 1983: 165). Sen'in yapabilirliği ise, yoksulluğun anlaşılmasında yeni bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, yoksulluğu "asgari bir refah için gerekli olan gelir düzeyinin

olmaması” şeklinde tanımlayan geleneksel görüşlerin tersine, öznel ve kültürel bir değerlendirme ile de açıklamaya çalışarak yoksulluğu anlamak için insanların “ne yapıp yapamadıkları ve ne olup olamadıkları” ile ilgilenmektedir (Yuncu, 2000: 5).

Bu yaklaşımda, "kapasite" (capability) kavramından yola çıkılarak "yeterlilik" (ability) düşüncesi değerlendirilmekte ve kişilerin faydadan veya mallardan başka şeylere de ulaşma "yeterlilik" inin olması gerektiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla, Sen'e göre yalnızca mala veya servete sahip olmak yeterli bir ölçüt değildir; asıl gerekli olan faaliyette bulunmaktır ve daha da önemlisi, faaliyette bulunabilme "yeterlilik"dir. Örneğin, okuma-yazma becerisi kişiye sadece fayda sağladığı için değil, aslında kişilerin bilgi edinme kapasitesini arttırdığı için önem taşımaktadır. Aynı şekilde, oy vermek, kişilerin toplumsal kararlarda söz sahibi olma kapasitelerini arttırdığı için önemlidir (Ergüngör, 2010: 135).

Yapabilirlikten yoksunluk yaklaşımı yapabilirlikler ve işlevler olarak iki temel öğeden oluşmaktadır. Yapabilirlik esasen, insanların kendileri için değerli gördükleri işlevselliklere ulaşma, başarma özgürlükleri olarak ifade edilmektedir. Değer verilen işlevler, yeterli beslenme ve önlenabilir hastalıklardan kaçınabilme gibi temel işlevler ile sosyal hayata katılma ve özsaygı sahibi olma gibi daha karmaşık durum ve etkinliklerin tümüyle birlikte değerlendirilebilmektedir. Yapabilirlik ise sağlıklı olma, barınabilme, çalışabilme gibi etkinlikleri yapabilme gücü ve potansiyeli olarak kabul edilmektedir. Bu durumda, yapabilirlik bir tür özgürlük olarak betimlenebilmektedir (Yuncu, 2000: 7).

Yapabilirlik yaklaşımı ortaya çıkışından itibaren eğitim, üreme sağlığı, seçme hakkı, aile içi şiddet ve kadının statüsü gibi yalnızca maddi refah ile açıklanamayacak konulara odaklandığından dolayı toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri incelemelerinde ve kadın araştırmalarında önemli bir değerlendirme özelliğine sahiptir. İşlevsellikler ve yapabilirlikler bireyleri baz alan bir özellik olduğu için haneler veya topluluklar değil de bireyler incelenmeye alınmakta, özellikle “kadın bireyin” değerlendirilmeye alınması açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca bu yaklaşım, kişilerin toplumsal cinsiyet, ırk, etnik grup, yaş gibi özelliklerini eşitsizlik araştırmalarında

başlıca ölçüt olarak ele alarak kadın-erkek eşitsizliklerine dikkat çekmesi açısından da önemli görülmektedir (Kardam ve Yüksel, 2004: 51).

Kadın yoksulluğunu da kapasitelerden yoksunluk kapsamında ele alan Sen'e göre kadınlar yoksulluktan en çok etkilenen gruplar arasında yer almaktadır. Özellikle hane içinde gelir dağılımının eşitsizliği yanında eğitim ve istihdam imkânlarından yeterince yararlanamamanın kadınlar üzerinde yarattığı dezavantajlar kadınları erkeklere bağımlı hale getirerek yoksullaştırmaktadır. Sen, kişilerin beslenme, barınma, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanma, siyasal katılım gibi özgürlüklerinin insan haklarına girdiğine değinerek birey özgürlüklerine dikkat çekmekte ve dolayısıyla kadın yapabilirliklerine de kadın hakları açısından ele almaktadır (Yıldırımalp ve Özdemir, 2013: 57).

Toplumsal cinsiyet algısının yaygın olduğu geleneksel toplumlarda ikincil olarak konumlandırılan kadınların sosyal bir etki altında olduğu bilinmekte ve çevresel faktörlerden ayrı olarak hareket edemeyen kadının kapasiteleri de erkeklere göre değersiz kılınmaktadır. Bu nedenle sosyal çevresinden bağımsız olarak düşünülemez olan kadının kapasitesini özgürce kullanabilmesi için gerekli olan toplumsal yapının demokrasiden geçtiği savunulmaktadır.

Kadın yoksulluğuna neden olan diğer faktörleri kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür (Açıkgöz, 2010: 56).

- Nüfus artışı.
- Erkeklerin göçü.
- Dağılan ailelerin sayısındaki artış.
- Verimlilik düzeyindeki düşüklük.
- Boşanma.
- 1980'lerde yaşanan ekonomik kriz sonrası uygulanan yapısal uyum politikalarının neden olduğu ekonomik durgunluk.
- Kadınlara yönelik fiziksel ve psikolojik şiddet.

2.7. Kadın Yoksulluğu İle Mücadele

Yoksulluk sorununun karmaşık ve dinamik olması, bu sorunun çözümüne yönelik uygulanacak yöntemlerin de çok boyutlu olmasını, zamansal ve

mekânsal koşulları gözeterek farklılaşmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Yoksullukla mücadelede öncelikli olarak dikkat edilmesi gereken konu, bu mücadelenin hangi yoksullukla ve hangi kişilerin yoksulluğu ile yapılacağıdır. Dolayısıyla yoksullukla mücadele politikalarının kapsamı belirlenirken yoksulluk türünün ve yoksulluk profillerinin iyi saptanmış olması gerekmektedir (Gündoğan, 2015: 132). Buradan hareketle araştırmanın bu kısmında genel yoksullukla mücadelede kullanılan dolaylı yaklaşım ve dolaysız yaklaşım içerisinde kadın yoksulluğu ile mücadelede önemli görülen yöntemlere değinilmeye çalışılacaktır.

2.7.1. Dolaylı Yaklaşım

Bu yaklaşımla, kaynakların ekonomik büyümeyi hızlandırması için kullanılması ve ekonomik büyüme yoluyla yoksulların gelirlerinde iyileşmenin yanında daha iyi bir yaşam standardına ulaşmaları amaçlanmaktadır. Ayrıca bu yaklaşım, ekonomik büyümenin yoksulluk üzerindeki etkilerine yoğunlaşmakta, ekonomik büyüme sürecinde gelir dağılımında meydana gelen farklılaşmaları da ön plana çıkarmaktadır (Kaya, 2009: 23).

Ekonomik büyüme ile yoksulluk arasında iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki, büyümenin istihdam olanaklarını arttırarak işsizliği azaltacağı ve yoksullukla yakından ilişkili olan eğitim, sağlık ve alt yapı gibi temel hizmetleri sunma kapasitesini arttıracığı düşüncesi, ikincisi ise yoksulluğun azaltılmasına yönelik olarak uygulanacak olan gelirin yeniden dağıtım politikalarının büyüyen bir ekonomide daha rahat uygulanabilir olmasıdır (Gündoğan, 2015: 133). Dolaylı yaklaşımın uzun dönemdeki bu etkilerinin yanında kısa dönemde de, özellikle ücret ve istihdam gibi işgücü piyasaları göstergeleri yoluyla başta gençler ve niteliksiz işçiler olmak üzere çeşitli kesimlerin yoksulluk oranları üzerinde etkili olduğu görülmektedir (Şenses, 2017: 222).

Dünya nüfusunun yaklaşık olarak yarısını oluşturan kadın, insan kaynağı olarak ekonomik büyümede kaçınılmaz bir rol oynamakta, bu nedenle ekonomik büyüme ve kadın yoksulluğu arasında da bazı ince noktalar bulunmaktadır. Ekonomik büyümenin ücret ve istihdam konularında olduğu

gibi işgücü piyasalarında yarattığı olumlu etkiler ile eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde sağladığı kolaylıklar düşünüldüğünde başta kadınların çalışma hayatına katılımına ilişkin sorunlar olmak üzere kadın yoksulluğuna neden olan birçok soruna da etki etmesi muhtemel görülmektedir. Dolayısıyla, bu konudaki uygulamalar kadın yoksulluğu ile mücadelede de fayda sağlamaktadır.

Kadınların çalışma hayatına katılımında karşılaştıkları sorunlar çeşitli olmakla birlikte genel olarak; ücretsiz aile işçiliği, eğitimde eşitsizlik nedeniyle düşük ücretli ve düşük vasıflı kayıt dışı işlerde çalışmanın yaygınlığı, ekonomik yetersizlikler nedeniyle ev yaşamlarının çalışma ortamlarından oldukça uzak olması ve uyumlaştırılmamış olması, toplumsal cinsiyet anlayışı, ataerkil zihniyet ve sosyal güvenceden yoksunluk gibi başlıklar temel sorunlar arasında yer almaktadır (Durmaz, 2016: 44; Küçük, 2015: 14).

Bu olumsuz koşulların ortaya çıkardığı sorunların çözümü konusunda, kadın yoksulluğu ile mücadelede sosyal politikanın araçlarından olan işgücü politikaları etkili olmaktadır. Pasif işgücü politikaları olarak bilinen, işsizlik sigortası, işsizlik yardımı ve kıdem tazminatı gibi uygulamalar kadın yoksulluğu konusuna yalnızca ekonomik boyutlu iyileşmeler sağlamakla birlikte esasen köklü çözümler getiren sorunu hafifletmeye yönelik aktif önlemler alan, işgücü becerilerini artırma, hayat boyu öğrenme, mesleki eğitim programları gibi işsizlik süresini kısaltan veya işe geri dönüşü sağlayan aktif işgücü politikaları kadın istihdamını artırarak yoksulluğu azaltabilmektedir (Acar ve Yabanova, 2017: 88-89; Bedir, 2013: 181; Küpeli, 2014: 11).

Kadın istihdamını artırmasında uygulanan politika önceliklerinin ilk sırasında eğitim yer almaktadır. Kadınların çalışma yaşamına katılımını engelleyen düşük eğitim ve nitelik sorununun aşılmasında ihtiyaç duyulan örgün ve yaygın eğitim, özellikle de mesleki eğitim kadınların beşerî sermayelerini arttırarak yüksek ücretli, vasıflı formel işlerde istihdam olmalarına yardımcı olmakta ve dolayısıyla yoksulluklarını azaltmaktadır. Ayrıca kadın istihdamını arttırıcı diğer politikalar arasında, iş arama, işe yerleştirme, mesleki eğitim ve girişimcilik teşviklerini kapsayan aktif işgücü

politikaları, kadın girişimciliğinin artırılması politikaları, kadının aile içi sorumluluklarının azaltılmasına yönelik toplumsal bilincin oluşturulması, toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısının ana plan ve politikalara yerleştirilmesi de önem arz etmektedir (Uçar, 2011: 51-54).

2.7.2. Dolaysız Yaklaşım

Dolaysız yaklaşımda, yoksulluk sorununun doğrudan çözümüne yönelik politikaların ve programların uygulanması söz konusudur. Bu yaklaşım öncelikle beslenme, eğitim, sağlık ve konut gibi birincil ihtiyaçları içeren konularda yoksul bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik devlet tarafından uygulanan vergi, sosyal güvenlik, sosyal yardım, sağlık ve eğitim politikaları gibi temel araçları ve bunlar vasıtasıyla yoksullara sağlanan transferleri kapsamaktadır (İslamoğlu, 2019: 5).

Dolaysız yaklaşım, radikal reform, kamu harcamaları ve yoksullukla mücadele programlarını içermektedir. Radikal reformda, yoksulluk sorununun kaynakların yeniden dağıtımı ile eşitsizliklerin giderilerek azaltılması hedeflenmektedir. Kamu harcamaları, yoksulluğun azaltılmasına yönelik eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarına yapılan harcamaları kapsamaktadır. Yoksullukla mücadele programları ise yapısal uyum politikaları sonucunda artış gösteren yoksulluğu azaltmaya yönelik birçok ülkede, bir kısmı Dünya Bankası tarafından desteklenen uygulamaları içermektedir. Ayrıca hem genel yoksullukla mücadelede hem de kadın yoksulluğu ile mücadelede uygulanan mikro kredi yöntemi yoksullukla mücadele programları arasında en çok dikkat çeken uygulamalar arasında yer almaktadır (Metin, 2013: 164).

Avrupa'da ve Türkiye'de yoksullukla mücadele alanında dolaysız yaklaşımın en belirgin görünümünü sosyal koruma sistemi için yapılan kamu harcamaları oluşturmaktadır. Yoksulluğa karşı geniş bir güvenlik ağı içeren sosyal koruma sistemleri, kişilerin hayat şartlarının iyileştirilmesi, kaynak transferi, yoksul kesimin fırsatlara erişerek güçlendirilmesini sağlayan toplumsal hareketlilik için teşvikleri kapsamaktadır (Kaya, 2009: 24).

Kadınların çalışma hayatındaki sorumluluklarına ek olarak ev içi yüklerinin de fazla oluşu sosyal güvenceye olan ihtiyaçlarını artırmaktadır.

Bu durumda kadınların sosyal güvenlik (koruma) ihtiyaçları yalnızca dezavantajlı bir grup olarak çeşitli riskler karşısında kadınları sigortalamak olmamakta, aynı zamanda sağlıklı ve sürdürülebilir bir toplum için yatırım niteliği taşımaktadır (Uçar, 2011: 56).

Yoksullukla mücadelede olduğu gibi kadın yoksulluğu ile mücadele yöntemi olarak da kullanılan sosyal koruma, bir ülkedeki tüm bireylerin insan onuruna yaraşır bir şekilde yaşamlarını devam ettirebilmeleri için, başta yoksulluk ve yoksulluğun neden olduğu olumsuzluklar olmak üzere tüm sosyal sorunlara karşı mücadele etmeye yönelik uygulanmaktadır. Sosyal koruma, kamusal alanda, bireylerin eşitliği ve sahip oldukları haklar temelinde, gelirin yeniden dağıtımı yoluyla sağlanan gelir ve hizmet desteklerinin tümünü kapsamaktadır (Kapar, 2005: 9).

Sosyal koruma kapsamında olan sosyal güvenlik sistemleri, sosyal sigorta programları ile sosyal hizmet ve sosyal yardım programlarıyla temel bir sosyal hak olarak sağlanmaktadır (Ayhan, 2012: 52). Sosyal sigorta kayıtlı olarak çalışanlar ile bu kişilerin bakmakla yükümlü oldukları kişileri kapsamakta ve bu nedenle genellikle ücretsiz aile işçisi olan ya da enformel sektörde çalışan kadınlar sosyal sigortadan faydalanamamaktadır. Kadınların çoğunlukla sosyal sigortadan yararlanamamaları nedeniyle kadın yoksulluğu ile mücadelede başka bir önemli yöntem olan sosyal yardım ve sosyal hizmet programları devreye girmektedir. Kadın yoksulluğuyla mücadelede sosyal hizmetlerin işlevi, çalışma hayatı koşullarının iyileştirilmesi, eşitliğin sağlanması vb. sosyal refah politikalarının oluşturulması sürecine katkıda bulunmak ve bu politikaların uygulanması sürecidir (Uçar, 2011: 56-59). Bununla birlikte kadın yoksulluğu ile mücadelede çok önemli bir mekanizma olan sosyal yardım programları ise, sosyal güvenlik kurumları dışında kalan ve muhtaç durumdaki kişilere yönelik toplumda oluşan sosyal risklerin ve bunların sonuçlarının ortadan kaldırılması amacıyla yürütülmektedir (Güneş, 2012: 156-157). Günümüzde istihdam yanlı sosyal yardım sisteminin belirlenmesi kadınların çalışma hayatına dâhil olarak yoksullukla mücadelelerinde etkili olmaktadır.

Kadın yoksulluğu ile mücadele programlarının bir diğerinde ise Dünya Bankasının kadınları hedef alarak oluşturduğu mikro kredi uygulamaları

bulunmaktadır. Yaklaşık olarak %96'sını kadınların oluşturduğu bu uygulama, bir iş kurup gelir elde etmelerini sağlamak amacıyla yoksul kesimlere verilen bir başlangıç sermayesi özelliği taşımaktadır. Mikro kredinin en önemli amacı; üretim sürecinde bulunmayan yoksul gruplara özellikle kadınlara para desteğinde bulunarak, kişileri ekonomik bağımlılıklarından kurtarıp üretken hale getirmektir. Bu noktada uygulamadan yararlanan kadınların istihdama katılarak yoksullukla daha kolay mücadele ettikleri görülmektedir (Güzel, 2011: 85).

3. BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA VE KADIN YOKSULLUĞU ARASINDAKİ İLİŞKİ: ROMAN KADINLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Yoksulluk ve sosyal dışlanma özellikle Türkiye'deki Roman topluluklarının karşılaştıkları toplumsal sorunların ve zorlukların temel nedeni olarak gözükmektedir (Koptekin, 2017: 24).

Çalışmanın temel amacı; Roman kadınların toplumsal yaşamda dışlanmaya maruz kalıp kalmadığını ve herhangi bir biçimde yoksulluk yaşayıp yaşamadığını tespit etmektir. Bu temel amaç çerçevesinde; Roman kadınları arasında eğer bir dışlanma ve yoksulluk durumu söz konusuysa, dışlanma ile yoksulluk arasında ne gibi bir ilişkinin olduğunu belirlemek de çalışmanın amacı kapsamında yer almaktadır.

Bu açıdan, Roman kadınların kendi anlatılarından yola çıkarak toplumsal yaşamda maruz kaldıkları ekonomik ve sosyal sorunlar, çalışma koşullarının yaşamlarına etkileri, yoksulluğu yaşayış biçimleri ve tüm bunlarla baş etme stratejileri incelenmektedir.

Bu doğrultuda, çalışmanın cevap aradığı temel soru; “Sosyal Dışlanma ve Kadın Yoksulluğu Arasında Bir İlişki Var mı?” dır.

Temel sorular bağlamında çalışmanın cevap aradığı alt sorular ise aşağıda şu şekilde sıralanmıştır:

1. Toplumsal hayatta Roman kadınların yaşadıkları sorunlar nelerdir?
2. Çalışma hayatında Roman kadınlar toplumdaki diğer kadınlardan daha fazla zorlukla mı karşılaşmaktadır?
3. Roman kadınların dışlanmışlığının ve yoksulluğunun çözümünde eğitim ne kadar önemlidir?
4. Roman kadınların aile içindeki konumları, toplumdaki sosyo-ekonomik güçlerini belirlemede ne derece etkilidir?

Çalışmanın, sosyal dışlanmayı Türkiye'deki farklı etnik ve kültürel yaşam biçimine sahip gruplardan biri olan Roman kadınlar kapsamında ve

kadın yoksulluğu ile birlikte değerlendirmesi açısından literatüre katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

3.2. Çalışmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini Kırklareli ili Yayla Mahallesi'nde, Kırklarelililer tarafından Tokmoğlu diye adlandırılan bölgede yaşayan Roman kadınlar oluşturmaktadır. Örneklemenin belirlenmesinde, evrenden yola çıkılarak nitel araştırmalarda kullanılan amaçlı örnekleme yöntemlerinden; homojen(benzeşik) örnekleme, ölçüt(kriter) örnekleme ve kolay ulaşılabilir durum örnekleme bir arada kullanılmıştır.

Amaçlı örnekleme yöntemi, araştırmacının amacı doğrultusunda bilgi bakımından zengin durumların seçilerek derinlemesine araştırma yapılmasına imkân vermektedir. Bu yöntem belirli ölçütleri karşılayan ya da belirli özellikleri bulunan bir ya da daha fazla özel durumlarda çalışılmak istendiği zaman tercih edilmektedir (Başaran, 2017: 490). Amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan ölçüt(kriter) örnekleme, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütleri karşılayan bütün durumların çalışıldığı örnekleme türüdür. Ölçüt(kriter) örnekleme yöntemine göre, ölçüt araştırmacı tarafından oluşturulur ya da önceden hazırlanmış olan bir ölçüt listesi dikkate alınarak belirlenir (Baltacı, 2018: 254). Birçok nitel araştırmada karşılaşılabilen bir yöntem olan kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi ise diğer örnekleme yöntemlerinin kullanılmadığı durumlarda araştırmaya hız ve pratiklik kazandırmak amacıyla tercih edilen bir örnekleme yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 113).

Görüşme yapılacak kadınlar araştırmacı tarafından 18 yaş sınırının altında olmama ve iletişim kurma konusunda engeli bulunmama kriterleri dikkate alınarak toplam 18 kişi olarak belirlenmiştir.

3.3. Çalışmanın Sınırlılıkları

Araştırma, çalışmanın konusu gereği sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğu arasındaki ilişkiyi incelemesi nedeniyle Kırklareli'nin Yayla mahallesinde (Tokmoğlu) ikamet eden 18 Roman kadın görüşmeciyile sınırlı tutulmuştur. Bu nedenle, araştırma verileri görüşmeye dâhil olan kadınların

sorulara verdikleri cevap çeşitliliği ile sınırlıdır. Ayrıca görüşmelerin gerçekleştiği tarihin yerel seçimlere denk gelmesi, görüşmecilerin verdiği cevapların sorulan sorulardan uzaklaşmasına neden olmuş, bu da çalışmanın sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğu kapsamında yürütüldüğü düşünüldüğünde görüşme bütünlüğünün sağlanmasını zorlaştırmıştır.

3.4. Çalışmanın Yöntemi

Sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğu arasındaki ilişkiyi Roman kadınlar dâhilinde inceleyen bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin takip edildiği araştırma olarak ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle nitel araştırma, sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde kuram oluşturma esası ile anlamayı ve araştırmayı öncelikli olarak hedefleyen bir yaklaşımdır. Bu ifade de “kuram oluşturma” elde edilen verilerden hareketle daha önceden bilinmeyen birtakım sonuçları birbiri ile ilişki halinde açıklayan bir modelleme çalışması anlamına gelmektedir. Bu da araştırmanın esnek olmasını, ilk başta çıkan desenin araştırma sürecinde gelişen verilerle yeniden biçimlenmesini ve gerek araştırma deseninin gerek de toplanan verilerin analizinde tümevarımcı bir yaklaşım izlenmesini gerekli kılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39-409).

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmış, görüşmeler Roman kadınların kendilerini rahat hissedebilmeleri açısından kendi mahallelerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler mahalle sakinlerinin rahatsız olmaması amacıyla yoğun bir şekilde gerçekleştirilerek 11.03.2019 tarihinde başlamış 15.03.2019 tarihinde tamamlanmıştır.

Derinlemesine görüşme ya da mülakat, araştırma kapsamındaki konunun tüm boyutlarını içeren, birebir ve yüz yüze görüşülerek bilgi toplanılan, daha çok açık uçlu soruların sorularak detaylı cevapların alındığı bir veri toplama tekniği olarak tanımlanabilmektedir. Görüşmecinin duygu, bilgi, tecrübe ve

gözlemlerine derinlemesine görüşme tekniğiyle ulaşılabilmektedir (Tekin, 2006: 101).

Nitel araştırmalarda sıkça kullanılan bir veri toplama aracı olan derinlemesine görüşme tekniğinin (Sevencan ve Çilingiroğlu, 2007: 4) literatürde birçok türü bulunmakla birlikte en sık kullanılan üç türü; yapılandırılmamış, yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmış görüşme şeklindedir. Yapılandırılmamış görüşme tekniği, herhangi bir görüşme formu olmadan spontane gerçekleşen bir iletişim şeklidir. Bu yöntemde araştırmacı önceden hazırlanmış olan bir görüşme formu olmadan, konuşmanın akışına bağlı olarak görüşmeciye yönelttiği açık uçlu sorularla görüşmeyi gerçekleştirmektedir. Yapılandırılmış görüşme tekniğinde ise, önceden hazırlanmış kapalı uçlu sorularla esneklik ve farklılık en az indirilmektedir. Araştırmacı, her bir görüşmeciye aynı soruları aynı biçimde ve aynı sözcüklerle sormak zorundadır. Bu çalışmanın tekniği de olan yarı yapılandırılmış görüşme ise, yapılandırılmış görüşme tekniğine göre daha esnektir. Araştırmacı önceden hazırlanmış olan açık uçlu sorular ile görüşmeciden bilgi almaya çalışır. Ayrıca araştırmacı görüşmenin akışına göre yeni yan ya da alt sorular sorarak görüşmeciden ayrıntılı cevaplar isteyerek görüşmenin akışını etkileyebilir (Türnüklü, 2000: 547).

Çalışmada yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşme tekniğinin kullanılmasında, bu tekniğin esneklik, sözel olmayan davranışı gözleme imkânı tanıma, araştırmacıya ortam üzerinde kontrol gücü verme, derinlemesine bilgi edinme ve anlık tepkileri ölçme imkânı tanıma gibi sağladığı avantajlar etkili olmuştur.

Görüşmeler ses kayıt cihazı kullanılarak yapılmış, daha sonra görüşmelerde kadınların ifadeleri hiçbir değişiklik yapılmadan olduğu gibi bilgisayar ortamına aktararak 20 sayfalık veri oluşturulmuştur. Gizlilik ilkesi gereğince görüşme yapılan kadınların isimlerine yer verilmemiş, onun yerine her bir kadın *Kadın1*, *Kadın2* şeklinde belirtilmiştir. Görüşmeler sonucunda elde edilen kayıtlar ve tutulan notlar içerik analizi yöntemi ile çözümlenmiştir.

Nitel verilerin analizinde en çok kullanılan yöntemlerden biri olan içerik analizi, çoğunlukla yazılı ve görsel verilerin analiz edilmesinde başvurulan

bir yöntemdir. İçerik analizi yönteminde tündengelimci bir yol izlenmektedir. Bu yöntemde araştırmacı ilk adımda araştırmanın konusu ile ilgili kategoriler geliştirmektedir. Sonraki adımda araştırmacı üzerinde çalıştığı veri setindeki, resim, cümle veya kelimelerden geliştirdiği kategorilerin içine girenleri saymaktadır (Özdemir, 2010: 335).

Çalışmada, görüşmecilerden sağlanan bilgi ve veriler doğrultusunda dört ana tema oluşturulmuş, bu temalar altında araştırmanın soruları kavramsal olarak bir anlam taşıyacak şekilde kodlanmıştır.

Niteliksel araştırmaların amacı genelleme yapmak olmadığı için, görüşmeler sırasında verilen cevaplarda doyuma ulaşıldığında yani tekrara düşmeye başlandığı noktada görüşmelere son verilmiştir. Ayrıca, kapalı bir toplum üyesi olan Roman kadınlardan görüşmelere başlandığı ilk gün yeterli düzeyde bilgi alınamamış, daha sonra Kırklareli İli Romanları Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği başkanı aracılığıyla araştırmanın kapsamında olan mahallede ikamet eden bir Roman vatandaş ile birlikte hareket ederek Roman kadınlarla olan ilişkiler güçlendirilmiştir.

Bu çerçevede, gerçekleştirilen görüşmelerde kadınlara toplumsal yaşamda kendilerini nasıl gördükleri, kendi günlük yaşamlarında ve toplumsal yaşamda karşılaştıkları zorluklar, ekonomik durumlarının yeterlilik düzeyleri, çalışma hayatına dâhil olmada ve/veya dâhil olduktan sonra yaşadıkları sorunlar, aile içindeki konumları, eğitimin Roman kadınlar için olan önemi, yaşamlarından ne kadar memnun olduklarını anlamaya yönelik düşünceleri ile toplumdan ve gelecekte beklenenleri vb. sorulmuştur.

Kadınlara sorulan soruların onlar açısından kolay anlaşılabilir ve açık uçlu olmasına dikkat edilmiş, konunun amacının dışına çıkılmayan sorular sorulmuş ve yönlendirmeden kaçınılmıştır.

3.5. Bulgular

Çalışmanın bu kısmında kuramsal çerçeve ile bağlantılı olarak Kırklareli Yayla mahallesinde (Tokmoğlu) yaşayan Roman kadınlara ait elde edilen bulgular, sırasıyla toplumun Roman kadınlara bakış açısı ve dışlanma, çalışma hayatındaki sorunlar, aile içindeki konum, Roman kadınlarda eğitim

ve kadın yoksulluğu şeklinde dört ana tema altında içerik analizi uygulanarak incelenmiştir.

3.5.1. Toplumun Roman Kadınlara Bakış Açısı ve Dışlanma

Sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğu arasında ne tür bir ilişki olduğunun belirlenmesinde toplumun Roman kadınlara bakış açısı ve dışlanmanın önemini saptamak amacıyla yapılan görüşmelerde veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Bu noktada 18 Roman kadının verdiği cevaplar doğrultusunda belirlenen dört ana temanın ilki olan bu ana temada belirlenen bulgular “etnik kimlik ve dış görünüş” ve “kamusal alan” olmak üzere iki alt tema altında değerlendirilmektedir.

Tema 1: Etnik Kimlik ve Dış Görünüş (Ten rengi, konuşma şekli, giyim-kuşam vb.)

Görüşmeye katılan katılımcılardan toplumun kendilerine olan bakış açısını değerlendirmeleri istenildiğinde, Roman bir kadın olmaktan kaynaklanan zorlukları, sosyal yaşamlarında etnik kimlikleri, konuşma şekilleri ve ten renklerinden dolayı karşılaştıkları davranış ve tutumları belirgin bir biçimde ifade etmişlerdir.

Tablo 1. Katılımcıların Toplumun Kendilerine Olan Bakış Açısı Değerlendirmesinde Etnik Kimlik ve Dış Görünüş Vurgusu

Mülakat Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Etnik Kimlik ve Dış Görünüş	18/9

Tablo 1, görüşmeye katılan Roman kadınların toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunları belirtirken etnik kimlik ve dış görüş kavramlarına yapılan vurguyu göstermektedir. Mülakat sonucu katılımcıların %50 si toplumun kendilerine olan bakış açısını değerlendirirken etnik kimlik ve dış görünüme vurgu yapmışlardır.

Görüşme yapılan Roman kadınların toplumun kendilerine olan bakış açısını değerlendirmelerinde etnik kimlik ve dış görünüş ile ilgili ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 2. Toplumun Kendilerine Olan Bakış Açısı Değerlendirmesinde Etnik Kimlik ve Dış Görünüş İle İlgili Mülakat Verileri

Kadın4	“Toplum yapıyo. Mesela her yerde hastaneye gittiğinde, otobüse bindiğinde, ne bileyim bir toplantıya gittiğinde yapıyolar. Renginden olsun konuşmandan olsun. Sıra sende de olsa bakmıyorlar, çingene deyip ayırıyorlar. Yani bu bir gerçek.”
Kadın9	“Baksana ne alaka? Kadın beyaz diye bunlar esmer diye ayırıyolar. Bu iş mi bu iş mi?”
Kadın13	“İrk ayrımı oluyo tabi. Bir topluma gittin diyelim önce konuşmandan dolayı seni. Bazıları tabi düzgün konuşamıyolar. Biz de düzgün konuşamıyoz. Ayrım çok oluyo. Öyle düzenli, giyiminden yana olsun, konuşmasından yana olsun. Yani bir iki kişi düzensizse seni de eliyolar. Sen de aynısın diyolar. Her yerde oluyo. Roman oldun mu bitiyo.”
Kadın10	“Ben yemekhanede çalıştım Deba ⁴ ’da 7 ay durdum orada Romanları ayırıyolar. Esmerleri gene hiç çalıştırmıyolar. Bana dediler senin benzin açık diye 7 ay oldu çalıştırıyoz. 7 ay Deba’da çalıştım ablam organize sanayide.”
Kadın11	“Valla ben kendim şahsen gelmedim ama. Çevremdekiler geldi gördüm. Mesela şimdi adam hasta geliyo, sırası gelmiş, yok diyor içerdekine bakıyom daha diyo muayne devam ediyo diyo, içerdekine daha iyi bakıyo bu sefer o hasta bekliyo öbürü sinirleniyo tabi dışarda.”
Kadın14	“Yok. Bak şimdi nasıl yalan söyleyim. Fabrikada çalıştım hiç dışlamadılar. Bilmiyorum heralde kendileri gibi gördüler. Ya da ne bileyim tatlı dil güler yüz diye.”
Kadın15	“Yok hiç hissetmedim. Hiçbir yerde de ters karşılanmadım.”
Kadın16	“Düşünmüyorum. Çünkü hiç kimseyle bir muhatap olduğum yok, herkesten uzağım. Kimseyle ilgim alakam yok.”
Kadın17	“Ya öyle şeyler olduğunu değil de haksızlık olduğunu düşündüm. Çünkü benim eşim 5 senedir belediyede çalıştı ve işinden edildi. Bu yüzden çok büyük haksızlığa uğradığımızı düşünüyorum. Haksızlık sadece.”

⁴ Kırklareli Organize Sanayi Bölgesinde bulunan tekstil fabrikası.

“Yukarıdaki tabloda yazan ifadeler görüşülen 18 Roman kadın arasından rassal olarak seçilmiştir.”

Değerlendirme

Tablo 2’ye göre görüşme kapsamındaki Roman kadınların yaklaşık olarak yarısı ten renkleri ve konuşma şekilleri nedeniyle yaşadıkları dışlanmayı dile getirirken, görüşmelerde daha açık tenli Roman kadınların (Örneğin; Kadın10, Kadın11 ve Kadın14) kendi anlatılarından yola çıkarak toplumsal yaşamda belirgin bir dışlanmaya maruz kalmadıkları, ancak Roman olmayan kişilerle iletişime geçme boyutuna gelindiğinde dışlanma yaşadıkları tespit edilmiştir.

Roman kadınların ten rengi ve konuşma şekli nedeniyle birbirleri arasında da karşılaştıkları farklı muamelenin, onları toplumsal yaşamdan uzaklaştırdığı ve bunun kadın yoksulluğunun en temel nedenlerinden biri olan çalışma yaşamına dâhil olamama noktasına kadar uzanması yoksulluk çektiklerini gösterir niteliktedir. Ayrıca Roman kadınların toplumsal yaşamda ten rengi ve konuşma şekli nedeniyle yaşadıkları bu sorunlar yalnızca ayrımcılık ve dışlanma olarak ifade etmek doğru değildir. Roman kadınlar ayrımcılık ve dışlanmanın yanında şiddetli bir şekilde ırkçılık sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır.

Roman kadınlarla yapılan görüşmelerde dışlanmaya ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirten kadınlar olduğu gibi özellikle ilk gün görüşülen kadınların (Örneğin; Kadın15, Kadın16) çoğu kendilerine karşı aşağılayıcı, küçük düşürücü, ayrımcı bir davranış ve tutum sergilenmediğini söylemişlerdir. Kadınların verdikleri bu cevaplarda mahalleye gidilen ilk gün hiçbir Roman vatandaşa daha önceden iletişime geçilmeden direkt mahalle sakinleriyle görüşmeler yapılmıştır. Bu nedenle Roman topluluklarının dışarıya karşı kapalı olma özelliği taşıması Roman kadınların bilgi vermelerini sınırlandırmıştır.

Bazı kadınlar (Örneğin; Kadın17) ise kendilerinin veya yakınlarının Roman olmaları nedeniyle yaşadıkları sorunları dışlanmışlık ve ayrımcılık kavramlarıyla değil de başka bir kavramla ifade etmeyi tercih etmişlerdir. Bunun nedeni ise tema 2 de daha açık bir şekilde görülen Roman kadınların

herhangi bir uğraşları olmadan mahalle dışına çıkmamaları, kendi gruplarından başka bir grupla pek fazla iletişime girmemeleri olabileceği gibi dışlanma ve ayrımcılık kavramları açıklanmış olmasına rağmen belleklerinde bu kavramları bir yere oturtamamalarından kaynaklanmış olabilir.

Tema 2: Kamusal Alan

Görüşmeye katılan Roman kadınlara günlük yaşamlarında aşağılayıcı, dışlayıcı, küçük düşürücü vb. davranışlara maruz kalıp kalmadıklarına yönelik sorular sorulduğunda kadınlar kamusal alanlarda yaşadıkları sorunları açıkça belirtmişlerdir.

Tablo 3. Katılımcıların Günlük Yaşamlarında Maruz Kaldıkları Sorunlara Kamusal Alan Vurgusu

Mülakat Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Kamusal Alan	18/7

Tablo 3' e göre görüşmeye katılan katılımcıların yaklaşık %39'u günlük yaşamlarında maruz kaldıkları dışlanma, aşağılanma, küçük düşürülme vb. sorunları ifade ederken kamusal alana vurgu yapmışlardır.

Görüşme yapılan Roman kadınların günlük yaşamlarında kamusal alanda karşılaştıkları dışlayıcı, aşağılayıcı, küçük düşürücü vb. davranışlara yönelik ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 4. Günlük Yaşamda Maruz Kalınan Sorunlar Değerlendirmesinde Kamusal Alan İle İlgili Mülakat Verileri

Kadın1	“İlgilenmiyorlar işte bir yere gidiyorsun ilgilenmiyorlar, dışlıyorlar, aşağı görüyorlar, hastanede olsun, çarşıda olsun bir sıraya giriyorsun, mesela bir şeye bekletiyorlar. Veya bir sırada kimi sana bakıyorlar, sıra benim ama sana bakıyorlar bana bakmıyorlar. Hiç ilgilenmiyorlar kardeşim. Hiç ilgilenmeyip düşkün görüyorlar. Bağıracaksın böyle çağıracaksın öyle ancak, kafa tutacaksın.”
Kadın3	“Yapıyorlar yapıyorlar. Romanlar işte geldi diyorlar. İşte ayrımcılık oluyor. Hissediyorum insan. İş kura gidelim mesela yazılmaya. A romanlar geldi size iş yok diyorlar. Ama bazı kişilere iş var. Ayrımcılık yapıyorlar. Hastanede olsun, her yerde, toplu yerlerde. Ayrımcılık oluyor yani.”
Kadın4	“Toplum yapıyor. Mesela her yerde hastaneye gittiğinde, otobüse bindiğinde, ne bileyim bir toplantıya gittiğinde yapıyorlar.”
Kadın9	“Çingene diyorlar. Çingene bunlar diyorlar aşağılıyorlar. Bazı ayırıyorlar, verecek şeyi vermiyorlar. Okulda bile ayırıyorlar. Bu diyorlar çingene, buna diyorlar yapma. Öyle diyorlar okullarda bile. Bize galiba yapmadılar, yapıyorlardı bize de yapıyorlardı.”
Kadın10	“Okuldan bile bazı çocuklarımız ağlayarak geliyo. Okulumuzu ayırdılar. Evet sadece Romanlar, camiimizi ayırdılar. Camiiye de sadece Romanlar gidiyo.”
Kadın11	“Genelde okullarda bunlar çok oluyor. Çarşıya pazara pek inmediğim için, çarşıyla pazarla pek ilgim yok. Ama çocuklar okula gidiyo benim orada sıkıntı oluyor. Hani Roman diye ayırım yapıyorlar.”
Kadın12	“Karşılaştık. Bir kere gittim. Mesela benim çocuğum astım hastası bir yardım talebinde bulundum. Dediler elin ayağın tutuyor ne yapmaya geldin gençsin dediler. E benden daha küçük daha zenginler gidiyor istiyolar onlara veriyolar bizimkilerine gittik vermedi alamadık.”

“Yukarıdaki tabloda yazan ifadeler görüşülen 18 Roman kadın arasından rassal olarak seçilmiştir.”

Değerlendirme

Sosyal dışlanmanın birbiriyle ilişkili birçok alanda yaşanabildiği bilinmektedir. Çalışmada, Roman kadınlar yaşadıkları çevrede maruz kaldıkları dışlanmanın daha çok kamusal alanda olduğunu ifade ederken aynı zamanda toplumda ortaya çıkardıkları öfke ve kargaşanın nedenini kendilerine karşı yapılan ayrımcılığa ve dışlanmaya dayandırmaktadırlar.

Tablo 4'te verilen cevaplardan yola çıkarak, Roman kadınların çoğu kent merkezi, okul, hastane, gibi kamusal alan ve kurumlarda kökeni, şivesi ve dış görünüşü vb. özelliklerinden dolayı dışlandığını, hor görüldüğünü ve istenmediğini hissetmekte ancak maruz kalınan en az dışlanma ve ayrımcılık ise yine bu alanlarda sunulan hizmetlere erişimde meydana gelmektedir. Görüşme sırasında kadınların dışlanmışlıklarını ifade ederken genellikle kamusal alanlardan bahsetmesi toplumsal yaşama dâhil olma açısından değerlendirildiğinde bir işleri olmadıkça mahallelerinden çıkma eğiliminde bulunmadıklarını, halka açık konserler dışında herhangi bir sosyal faaliyet içeren aktivitelere (restoran, kafe, sinema, tiyatro, konser) katılmadıklarını göstermektedir.

3.5.2. Çalışma Hayatındaki Sorunlar

Sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğu arasında ne tür bir ilişki olduğunun belirlenmesinde çalışma hayatındaki sorunların önemini saptamak amacıyla yapılan görüşmelerde veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Konu ile ilgili olarak görüşülen Roman kadınların verdiği cevaplar doğrultusunda belirlenen dört ana temanın ikincisi olan bu ana temada belirlenen bulgular “meslekler”, “Romanlık” ve “eğitim” başlıkları ile üç alt tema altında değerlendirilmektedir.

Tema 1: Meslekler

Roman kadınlar ile yapılan görüşmelerde çalışma yaşamlarında yaşadıkları sorunların istihdam oldukları meslekler ile yakından ilgili olduğuna dair bulgular elde edilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Çalışma Hayatındaki Sorunlarına Meslek Vurgusu

Mülakat Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Meslek	18/7

Tablo 5'e göre görüşmeye katılan Roman kadınların yaklaşık %39'u çalışma hayatında yaşadıkları sorunlardan bahsederken meslek olgusuna vurgu yapmışlardır.

Görüşme yapılan Roman kadınların meslekleriyle ilgili ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 6. Çalışma Hayatındaki Meslek Sorunu İle İlgili Mülakat Verileri

Kadın1	"Yok be kardeşim, çöpe gidiiz at arabasıyla kaynanam da gidii."
Kadın2	"Te işte benim işim de günlük hayatım gözünün önünde, yani görüyorsun, abla de var bir işin gideyim." (Görüşme yapmak üzere yanına gittiğimiz Kadın2 tam o sırada çöp toplamaktan gelmiş ve mesleğini belirtirken fazlasıyla dertli bir tavır takınmıştır).
Kadın4	"Çöpe gidiyoz çocuklarımız okusun diye."
Kadın11	"Fabrikaya girdim ben daha önceden, evlenmeden önce."
Kadın13	"Ben bulaşıkçı olarak yurda girdim. Kız yurdu var burda oraya."
Kadın14	"Mesela bak temizliğe gidiyoz."
Kadın18	"Esnaf düğün salonunda çalıştım."

"Yukarıdaki tabloda yazan ifadeler görüşülen 18 Roman kadın arasından rassal olarak seçilmiştir."

Değerlendirme

Etnisite ve sınıf ilişkisi, bir ülkedeki belirli etnik grupların, o ülkenin veya bölgenin yerlileri tarafından ya ekonomik alanlardan dışlanmaları ya sadece aşağı görülen işleri yapmak zorunda bırakılmaları ya da sınırlı ve ayrıştırılmış meslek türlerine hapsedilmeleri sonucunu doğurmaktadır. Bugün hala Türkiye'de yaşayan Roman gruplarının emek piyasasındaki ve kamu kurumlarındaki önemli ekonomik kurumlardan dışlandığı söylenebilmektedir (Koptekin, 2017: 85-87).

Bu bilgiler çerçevesinde tablo 5'e göre, Kırklareli Yayla mahallesinde ikamet eden Roman kadınların meslekleriyle ilgili bir değerlendirme yapıldığında, kadınlar genellikle çöp toplayıcılığı⁵ ("çöpçülük"), temizlikçilik⁶ gibi düşük ücretli, düzensiz, geçici ve güvencesiz işlerden gelir elde ettiklerini vurgulamışlardır.

Tablo 6'e göre, görüşmeler sırasında mahalledeki kadınların bir kısmının çöp toplayıcılığı diğer bir kısmının ise kadına atfedilen rollerin ev içerisinde gerektirdiği işlerin bir uzantısı şeklinde olan temizlikçilik gibi işlerde yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Ancak iki Roman kadının eşleriyle birlikte esnaflık yaptığına (bakkal) şahit olunmuş, birkaç tane kadının da anlatılarında kamu kurumlarında ve küçük ölçekli işletmelerde çalıştığı bilgisine ulaşılmıştır.

Görüşmeler sırasında Roman kadınların "kadın" olmalarından kaynaklı yaşadıkları sorunlarla da karşılaşmış, bazı kadınlar çalışma hayatına katılamama nedenlerini dile getirirken ataerkil toplumun kadına yüklediği cinsiyetçi rollerin etkisi açıkça görülmüştür.

Kadın16 ile yapılan görüşmede de "kadın" olmanın çalışma hayatına yansımaları gözlemlenmiş, ilk etapta Kadın16 "kadın" olmanın bir işte çalışmaya engel olmadığını söylese de konuşmanın ilerleyen kısmında cinsiyetçi bir baskı altında olmasının çalışma hayatına etkileri belirgin bir şekilde göze çarpmıştır.

Benzer bir şekilde Kadın15 de kadınların her işte çalışabileceğini her işi yapabileceğini söylemiş, ancak kadının aile içi rollerini göz ardı edemeyeceğini de vurgulamıştır.

Görüşmelerde de görüldüğü gibi çalışma hayatında kadınların "kadın" olmalarından kaynaklı yaşadıkları sorunlar Roman kadınların da ortak bir sorunudur. Kadınlar hem anne-eş hem de çalışan olmaya çabalarken ev içi sorumlulukların altında ezilmektedirler. Kadınlar aile içerisinde tüm işleri tek başlarına yüklenmekte, arda kalan zaman da ise ataerkil zihniyetin sınırları

⁵ Çöplerden kâğıt, kutu, plastik vb. materyalleri geri dönüşüm için toplayıp satmak, Romanlar arasında sık rastlanan bir meslektir.

⁶ Kırklareli' de Roman kadınlar genellikle ailedeki tüm kadın bireylerle birlikte kent içindeki apartmanları bölüşerek apartman temizliğine (merdiven silme) gitmektedir. Ayrıca Roman kadınların apartman temizliği dışında ev hizmetlerinde temizlikçi olarak istihdam oldukları da bilinmektedir.

çerçevesinde çalışma hayatında yer almaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla görüşmeye katılan kadınlar da dâhil olmak üzere bu tür sorunlarla mücadele eden tüm kadınların aile hayatı ve çalışma hayatı dışında hiçbir sosyal hayatının olmadığı, kazandıkları geliri yalnızca aile bütçesine katkı amaçlı kullandıkları bilinmekte ve bunun neticesinde kadınlar ciddi bir yoksulluk tehlikesi altında kalmaktadırlar.

Tema 2: Romanlık

Görüşmeye katılan Roman kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlardan Roman olmanın yüklediği zorluklar dikkat çekmektedir.

Tablo 7. Katılımcıların Çalışma Hayatındaki Sorunlara Romanlık Vurgusu

Mülakat Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Romanlık	18/10

Tablo 7'ye göre görüşmeye katılan Roman kadınların yaklaşık %56'sı çalışma hayatında yaşadıkları sorunlardan bahsederken Roman olmalarına vurgu yapmışlardır.

Görüşme yapılan Roman kadınların Romanlık ile ilgili ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 8. Çalışma Hayatındaki Romanlık Sorunu İle İlgili Mülakat Verileri

Kadın1	“Yani sırf bu yüzden, ya ben Romanım o yüzden beni almıyolar işe.”
Kadın2	“ Bir işte çalışmak istediğiniz zaman sırf Roman olduğunuz için size işe almadıklarını istemediklerini düşündünüz mü? Evet. Örnek verebilir misiniz? Misal, yapamazsın dediler. Gittim sigortalı iş vardı. İki gün yaptım, çok çok şahane çok çok üstün oldu. Fakat baktım patrondan hayır yok zaten. Kafamı kurcaladı ben de dedim seninle işim olmaz. Bıraktım onun işini.”
Kadın4	“Ya ilk zamanlar tabi. Roman olduğumuzu biliyolar, mahallemizden biliyorlar adres verirken ama sonra da alıştılar yani. Eşim 7 senedir aynı işinde, ben yeni çıktım, öyle çalışıyoz.”
Kadın5	“Öyle yapmıyolar da ayırım yapıyolar biraz.”
Kadın6	“Evet yapıyolar.”
Kadın8	“Almıyolar abicim almıyolar. Sırf Roman olduğumuz için almıyolar. Aşağılıyolar. Aynı bayrak altında yaşamıyo muyuz? Biz de insanız.”
Kadın9	“Baksana ne alaka? Kadın beyaz diye bunlar esmer diye ayırıyolar. Bu iş mi bu iş mi?”
Kadın12	“Yok. Ben daha delikanlıydım işe gittim. İşten çıkarken ağladık müdürlerimizle. Ayırım olmadı.”
Kadın13	“Şimdi Romansın hiçbir işe giremiyosun. İş konusu da sıkıntı. Ben çalıştım ama çok eziliyosun. Kız yurdu var burada. E girdik ama bulaşıkçı olarak aldın beni, sen beni her yerde kullanıyorsun. Bulaşıkçı gel buraya, ince bulaşıkçı temizliği yapçak, ekmeğine kadar kesçek, paspasını çekecek, ızgaralarını temizlicecek. Öyle bir dünya var mı? Bir kişinin işini. Onca insan içinde hususi geliyo seni seçiyo. Sen buraya sen buraya her yere seni istiyo anladın mı? Öbür kişilere hiçbir şey söylemiyo. Eziyo”.

“Yukarıdaki tabloda yazan ifadeler görüşülen 18 Roman kadın arasından rassal olarak seçilmiştir.”

Değerlendirme

Yapılan görüşmelerde kadınlara bir işe başvururken ve çalışma yaşamlarında ne gibi zorluklarla karşılaştıkları, sorulduğunda, kadınların büyük bir kısmı Roman olduklarından dolayı iş bulamadıklarını,

bulduklarında işlerini bir süre sonra kaybettiklerini ve çalışma yaşamlarında dışlayıcı, aşağılayıcı ve ayrımcı davranışlara maruz kaldıklarını söylemişlerdir.

Tablo 8’de olduğu gibi görüşmeye katılan diğer kadınlarda da ikinci sınıf hissetme durumu söz konusudur. Dolayısıyla bu sosyal dışlanmanın bir göstergesidir ve görüşmede yer alan kadınlar yaşamlarının pek çok alanında olduğu gibi çalışma alanlarında da etnik kimliğin dezavantajlı olduğunu düşünmektedirler. Katılımcılar bugün bir işe girmenin çok zor olduğunu, bir işe girseler bile çalışma ortamlarında dışlayıcı ve ayrımcı muameleyle karşılaştıklarını, güzel, temiz, iyi olarak nitelendirdikleri bir işte Romanları istihdam etmediklerini, daha çok pis, kötü iş olarak görülen işlere yakıştırıldıklarını belirtmektedirler.

Aktif kadın iş gücü ve kadının ailenin geçimine katkı sağlaması Roman topluluklarında gözlemlenen bir durumdur. Ancak Roman kadınlar hem etnik kimliklerinden dolayı hem de cinsiyetlerinden dolayı çalışma hayatında çifte dezavantajlı olmakta, her ne kadar aktif olarak piyasada yer alma potansiyeline sahip olsalar da yaşadıkları bu dezavantajlar onları piyasadan uzaklaştırmakta veya piyasa içerisindeki hareketlerini sınırlandırmaktadır. Bunun yanında Roman kadınların hem esnek bir biçimde çalışma hayatında olmaları hem de aile içerisindeki görevleri tek başına yüklenmeleri onları yaşamlarında güçlendirmemekte aksine durumlarını zora sokarak kadın yoksulluğu kavramını ortaya çıkarmaktadır.

Roman kadınların en çok dışlanma ve ayrımcılık yaşadığı alan iş ve istihdamla ilgilidir. Görüşmeye katılan kadınların yaklaşık olarak %56’sı ki bu çok büyük bir oran, kamu ya da özel sektörde iş başvurularında ya da istihdam olduktan sonra dışlanma ve ayrımcılığa maruz kalmaktadır.

Tema 3: Eğitim

Görüşme yapılan kadınların çoğu Roman bir kadın olmanın çalışma yaşamına yansıyan zorluklarından bahsederken azımsanamayacak kadar bir kısmı ise eğitim düzeylerinin düşük olmasından dolayı yaşadıkları zorluklardan bahsetmişlerdir.

Tablo 9. Katılımcıların Çalışma Hayatındaki Sorunlara Eğitim Vurgusu

Mülakat Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Eğitim	18/6

Tablo 9'a göre görüşme yapılan Roman kadınların %33'ü çalışma hayatında yaşadıkları sorunları belirtirken eğitim düzeylerinin düşük olmasına vurgu yapmışlardır.

Roman kadınların çalışma hayatındaki eğitim sorunuyla ilgili ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 10. Çalışma Hayatındaki Eğitim Sorunu İle İlgili Mülakat Verileri

Kadın1	“ Sigortasız bir işte çalıştınız mı? Hiç hiç hiç çalışmadım, hiç girmedim. Kız oldum evlendim hiç girmedim. Neden girmediniz? E okumamız yazmamız yok diye. Hiç başvuruda bulunmadınız mı? Öyle bir tercihiniz olmadı mı? Vurdum, gittim. Kızılıkdere ⁷ de vardı, gittim. Delikanlılığında ⁸ fabrikaya başvurmuştu (Görüşme sırasında yanımızda olan Kadın1'in eşi). Bir pusula verdiler, kağıtlar, hatta yaşımı bile büyüttük. Uğraştık 6-7 ay sonra almadılar beni. Neler çektik gittik, kaç kere gittik. Neden almadılar? Okuman yazman yok, neyden anlissin, yok öyledir böyledir. Yok makinacı lazım odur budur lazım bir dünya şey. Biz haber vercez sana, bekle vercek bakalım haber. Öyle.”
Kadın2	“İş yani bulamıyorum, düzgün bir iş. Gitsem de okumam yok diye işe almıyolar. Dışlanmam bu. İş çıkmıyor. Çıkarsa da iş 15 günlük, 6 aylık veya 1 senelik. Biz istiyoruz sürekli bir işimiz olsun.”
Kadın6	“ Daha önce sigortalı bir işte çalıştınız mı? Çalışmadım. Neden çalışmadınız? E beğenmediler. Okumam yok deye.”
Kadın8	“ Daha önce sigortalı bir işte çalıştınız mı? Çalışmadım. Neden çalışmadınız? Uygun bulmadılar. Hangi açıdan uygun bulmadılar? Okuma bilmezsin yazma bilmezsin ne diye alalım dediler.”
Kadın9	“ Daha önce sigortalı bir işte çalıştınız mı? Çalışmadım. Peki hiç sigortalı bir işe başvurduunuz mu? Başvurdum başvurduğum ama

⁷ Kırklareli ilinin merkez ilçesine bağlı bir köydür.

⁸ Roman halkının kadın ve erkek bireylerin gençlik dönemlerini ifade etmek için kullandıkları bir tabir.

	olmadı. Neden belirttiler mi? Yani şu nedenle seni almıyoruz dediler mi? Yani okumam yok diye herhalde.”
Kadın17	“Daha çok mesleki anlamda (Eğitimsizlikten dolayı olduğunu söylemek istiyor). Elinde güzel bir mesleğin olmadığı için ha deyince hemen bir işe giremiyoruz.”

“Yukarıdaki tabloda yazan ifadeler görüşülen 18 Roman kadın arasından rassal olarak seçilmiştir.”

Değerlendirme

Kadınları yoksulluğa iten faktörler arasında hiç kuşkusuz çalışma hayatında karşılaştıkları sorunlar yer almaktadır. Kadınların toplumsal cinsiyet baskısı sonucu ikincil konuma itilmesi sadece yaşadıkları çevre ile sınırlı kalmamış çalışma hayatına da yansımıştır. Günümüzde ataerkil toplumların geleneksel aile yapısı içinde başlayan kadınlara yönelik ayrımcı tutumları eğitim hayatında da devam ederek kadınların eğitim fırsatlarından erkeklerle eşit bir şekilde yararlanmasına engel olmaktadır. Dolayısıyla kadınlar eğitim düzeyi ve toplumun kendilerine biçtiği roller nedeniyle çalışma hayatına dâhil olma noktasında ya erkeklerden sonra tercih edilen duruma düşmekte ya da çalışma hayatına dâhil olamamaktadır. Bu nedenle çalışma hayatına dâhil olabilen kadınların çalışma hayatında genellikle ev işlerinin uzantısı şeklinde olan işlerde, düzensiz, düşük ücretli, düşük vasıflı, güvencesiz ve herhangi bir beceri gerektirmeyen kayıt dışı sektörlerde istihdam olduğu bilinmektedir.

Görüşme yapılan Roman kadınların da tıpkı diğer tüm kadınlar gibi kayıt dışı sektörlerde çalıştıkları görülmüştür. Ancak Roman kadınların eğitim düzeylerinin çok düşük olması ve etnik grup olarak dışlanmaya ve ayrımcılığa uğrayan bir topluluk içinde yer almaları onları çalışma hayatında diğer kadınlardan çok daha fazla sorunla aynı anda mücadele etmek zorunda bırakmaktadır.

İşsizlik Roman halkının yoğun olarak yaşadığı bir sorun olmasına rağmen görüşme yapılan Roman kadınların büyük bir kısmının ailenin geçimine katkı sağladığı çalışan faal bir nüfus olduğu dikkat çekmektedir. Çalışmayan

kadınların da çoğunun iş bulamama nedeniyle çalışmadıkları, ev hanımı olmayı kendi istekleriyle pek tercih etmedikleri gözlemlenmiştir.

3.5.3. Aile İçindeki Konum

Sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğu arasında ne tür bir ilişki olduğunun belirlenmesinde kadınların aile içindeki konumunun önemini saptamak amacıyla yapılan görüşmelerde veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Konu ile ilgili olarak görüşülen Roman kadınların verdiği cevaplar doğrultusunda belirlenen dört ana temanın üçüncüsü olan bu ana temada belirlenen bulgular “hane içi eşitsizlik” başlığı ile tek alt tema altında değerlendirilmektedir.

Tema 1: Hane İçi Eşitsizlik

Roman kadınlar ile yapılan görüşmelerde kadınların hane içerisinde eşitsizliğe maruz kaldıkları, yaşadıkları sorunların refahlarını ve aile içindeki konumlarını olumsuz etkilediği yönünde bulgular elde edilmiştir.

Tablo 11. Katılımcıların Aile İçindeki Konum Belirlemede Hane İçi Eşitsizlik Vurgusu

Mülakat Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Hane İçi Eşitsizlik	18/13

Tablo 11’e göre görüşmeye katılan Roman kadınların %72’si günlük yaşamlarından, çalışma hayatlarından bahsederken hane içerisinde maruz kaldıkları eşitsizlikleri vurgu yapmışlardır.

Roman kadınların hane içindeki eşitsizlik sorunuyla ilgili ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 12. Hane İçindeki Eşitsizlik Sorunu İle İlgili Mülakat Verileri

Kadın1	<p>“Günlük hayatta Roman bir kadın olmanın zorlukları nelerdir? Örneklerle açıklayabilir misiniz?” Ev işi, onu bunu düşünmek, çoluk çocukla uğraşmak bir dünya dert hangisini sayıim sana? Evin ihtiyaçlarının belirlenmesinde, söz hakkınız var mı? Eşiniz tek başına mı karar veriyor yoksa sizin de fikrinizi alıyor mu? Hayır ikimiz, ben istim. Ben istiyim cebinde varsa alii yoksa Allah da bilii kul da bilii yok.”</p>
Kadın2	<p>“Genel olarak Roman kadınların aile içindeki ekonomiden yeterli miktarda faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? Evet. Yani çalışan benim. Eşim rahatsız çalışamıyo.”</p>
Kadın3	<p>“Genel olarak Roman kadınların aile içindeki ekonomiden yeterli miktarda faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? Yeri geldi mi oluyo. Geçer sözüümüz erkeklerimize.”</p>
Kadın4	<p>“Genel olarak Roman kadınların aile içindeki ekonomiden yeterli miktarda faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? Para ben de durur. Bizim erkeklerimiz çalışır kadınlarına verir.”</p>
Kadın5	<p>“Genel olarak Roman kadınların aile içindeki ekonomiden yeterli miktarda faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? Keseyi her zaman erkek taşır. Ama ihtiyacın olduğu zaman kocandan alıp gidiyosun, evin ihtiyacını görüyosun.”</p>
Kadın6	<p>“Genel olarak Roman kadınların aile içindeki ekonomiden yeterli miktarda faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? O kadar var. Ben de kesemi kendim taşırım. Bak ta şimdi geldim herifle nerden.”</p>
Kadın11	<p>“Genel olarak Roman kadınların aile içindeki ekonomiden yeterli miktarda faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? Var tabi ki. Genelde eşimle ikimiz aynı işi yaptığımız için ikimizde de geçerlilik var. Onun yaptığı işi desteklemediğim zaman tabiki beni dinliyo.”</p>
Kadın12	<p>“Genel olarak Roman kadınların aile içindeki ekonomiden yeterli miktarda faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? Geçer tabi. Para bende durur onda durmaz fazla. Onda durmaz para kasası bende ev içinde.”</p>

⁹ Görüşmeci sorulan soruyu anlayamamış ve günlük yaşamının başka bir bölümünden bilgiler vermiş, daha sonra soru açıklanarak ilgili tema için cevap alınmıştır. Ancak Kadın16'nın bu ifadeleri bize aynı zamanda bu tema ile ilgili ışık tutmuştur.

Kadın13	“Genel olarak Roman kadınların aile içindeki ekonomiden yeterli miktarda faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? Yani. Eşim çalışıyo diye benim sözüm geçmicek mi? Tamam eşim Allah razı olsun getiriyo çalışıp ama her şeyini de bilmek zorundasın. Nereye harcama yapcan nereye yapmıcan. Bana da sormadan olmaz.”
Kadın14	“Genel olarak Roman kadınların aile içindeki ekonomiden yeterli miktarda faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? E yani takip etmek zorundasın.”
Kadın15	“Genel olarak Roman kadınların aile içindeki ekonomiden yeterli miktarda faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? Evet. Ben sana söyleyim. Eğer bir kadın çalışırsa evde söz hakkı var. Eğer çalışmazsa kocasının eline bakarsa o evde söz hakkı yok. Çünkü parayı getiren erkek erkeğin dediği olur. Ama kadın çalışırsa eğer evde söz hakkı değil her şeye karşı hakkı olabili. Sence kadınların sigortalı bir işte çalışması erkeklere göre daha mı zor? Yoo daha kolay. İşini bildiğin zaman çalışma isteği olduğu zaman içinde daha kolay. Yalnız çalışacaksın evde engelin olmayacak, küçük çocuğun olmayacak. Evde ihtiyacını karşılicak insanlar da oldu mu çalışmak çok güzel bi şey.”
Kadın16	“Genel olarak Roman kadınların aile içindeki ekonomiden yeterli miktarda faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? (Parayı yönetmede evde kimin sözü geçiyor? Şeklinde sorularak görüşmecinin soruyu anlaması sağlanmıştır) Sadece benim sözüm geçiyo evde. Bir işte çalışma istediğiniz zaman kadın olmanın size engel olduğunu düşünüyor musunuz? Yoo hiç engel değil. Kadınlarda erkekler gibi her işte çalışır. Herhangi bir şekilde toplumdan baskı yaşayacağınızı düşünüyor musunuz? Ha şu an ben düşünüyom, eşimden baskı yaşıyom, cezaevinde kendisi fabrikaya girmek istiyom engel oluyo istemiyo. Onun istemesine bağlı değil aslında zorlasam, huzursuz olmayım diye girmiyom. Onu dinlemem ben girerim ama, neyse boşanınca gircem. Bir işte çalışmak istediğiniz zaman Roman olmanızın size engel olduğunu düşünüyor musunuz? Temizlik yapıyom evde, bütün gün iş yapıyom. Dakika başı temizlik. Sokaktayız bütün gün.” ¹⁰

¹⁰ İlk gün görüşme yapılan Roman kadınlardan olan Kadın16, diğer tüm ilk gün görüşmeye katılan kadınlar gibi etnik kimliği ile ilgili sorulara yaşamının başka bir

Kadın17	“Genel olarak Roman kadınların aile içindeki ekonomiden yeterli miktarda faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? Her konuda. Büyük veya küçük her konuda eşim her şeyi sorar. Sormadan yapmaz ve ben de öyle yapmam.”
---------	--

“Yukarıdaki tabloda yazan ifadeler görüşülen 18 Roman kadın arasından rassal olarak seçilmiştir.”

Değerlendirme

Her toplumda var olan kadın ve erkek arasındaki iş bölümü, toplumların kendi kültürüne, tarihsel sürecine bağlı olarak farklı şekilde derecelenmektedir. Cinsiyetler arasındaki görev dağılımına bakıldığında toplumlarda genel kabul gören görüşe göre, kadına, çocuk bakımı ve ev işleri gibi daha çok ev içi üretim faaliyetlerinin yapıldığı, kadını özel alana kapatan işler yüklenmektedir (Bozkaya, 2013: 78). Çalışma kapsamında olan mahallede ikamet eden Roman kadınların da hane içerisindeki çocuk bakımı ve ev işleri gibi görevlerin büyük bir kısmının sorumluluğunun kendilerinin üzerinde olduğu gözlemlenmiş ve bunların yanında çalışma hayatına da zaman ayırmaya çalıştıkları tespit edilmiştir.

Kadın yoksulluğunun belirgin nedenlerinden birini oluşturan ataerkil toplumlarda sıkça görülen hane içi eşitsizlikler, Roman halkının da aile içi ilişkilerinde karşılaşılan bir durumdur. Hane içi eşitsizlik değerlendirmesi haneye giren gelir ve hane içindeki iş bölümü bazında yapılacak olursa, çalışan kadınlar haneye giren gelir üzerinde sınırlı da olsa söz sahibi olabilirken, çalışmayan kadınların gelir üzerinde söz sahibi olması eşlerinin gözetiminde gerçekleşmekte, hane içindeki çocuk bakımı ve evin bakımı gibi işlerin tamamının kadına yüklendiği görülmektedir.

Görüşmeye katılan Roman kadınların aile içindeki durumları incelendiğinde, her konuda ikincil bir konumda oldukları söylenemez, ancak tamamıyla özgür bir düşünce ve hareket alanlarının olduğunu söylemekte

bölümüne ait bilgiler vererek geçiştirmiştir. Bunun nedeni çalışmanın içeriğinde de belirtildiği gibi görüşmeye gidilen ilk gün mahalle sakinlerini tanıyan hiç kimseden yardım alınmamış olması ve dolayısıyla Romanların dışarıya kapalı bir toplum olarak bilgi vermek istememesinden kaynaklanmaktadır.

mümkün değildir. Kadınlar aile içinde kendi fikir ve davranışlarının önemsendiğini belirtirken ailedeki erkek bireyin (eş, kardeş, çocuk vb.) vereceği tepki göz ardı edilememektedir. Örneğin, Tablo 12’ de Kadın1 ile görüşme sırasında yanımızda olan Kadın1’in eşi aile içinde kadının ekonomik gücünü belirleyici sorularda “sıkıntı yok ne lazımsa o kendi söyleyebilir” şeklinde görüşmeye dâhil olarak görüşmede şu şekilde yer almıştır. Görüşme sırasında Kadın1’in soruları yanıtlamada eşinin onayını beklediği gözlemlenmiş, eş soruları rahatça cevaplayabileceğini söyledikten sonra Kadın1 soruları daha açık bir şekilde yanıtlamıştır.

Romanların, içinde buldukları baskın ataerkil kültür nedeniyle aile içi ilişkilerinde de ataerkil kuralların hâkim olduğu söylenebilir. Çoğu Roman kadın, toplumsal yaşamda erkeklerin belirlediği kurallar ile sınırlanmaktadır.

Yayla mahallesinde ikamet eden Roman kadınların ev içindeki çocuk bakımı ve ev temizliği gibi işlerin büyük bir kısmını yüklediği, buna ek olarak çalışma hayatına da dâhil olmaya çalıştıkları, dâhil olduktan sonra da elde ettikleri kazançları kendilerine değil de evi geçindirmek için kullandıkları görülmekte ve bu durum kadınların omuzlarındaki yükleri daha da ağırlaştırmaktadır.

3.5.4. Roman Kadınlarda Eğitim ve Kadın Yoksulluğu

Sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğu arasında ne tür bir ilişki olduğunun belirlenmesinde Roman kadınların eğitiminin önemini saptamak amacıyla yapılan görüşmelerde veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Konu ile ilgili olarak görüşülen Roman kadınların verdiği cevaplar doğrultusunda belirlenen dört ana temanın sonuncusu olan bu ana temada belirlenen bulgular “eğitim durumu”, “ayrımcılık ve sosyal dışlanma” ve “toplumdan ve gelecekte beklenenler” başlıkları ile üç alt tema altında değerlendirilmektedir.

Tema 1: Eğitim Durumu

Roman kadınlar ile yapılan görüşmelerde eğitimin sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğu üzerindeki rolü incelenmeye çalışılırken kadınların eğitim düzeylerinin düşüklüğünün yanında eğitim hayatına olan istek ve merakları dikkat çekmektedir.

Tablo 13. Katılımcıların Sosyal dışlanma ve Kadın Yoksulluğu Değerlendirmesinde Eğitim Durumu Vurgusu

Mülakat Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Eğitim Durumu	18/8

Tablo 13'e göre görüşmeye katılan Roman kadınların %44'ü sosyal dışlanma ve kadın yoksulluğu değerlendirmeleri sırasında eğitime vurgu yapmışlardır.

Roman kadınların eğitim ile ilgili ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 14. Katılımcıların Eğitim Durumu İle İlgili Mülakat Verileri

Kadın1	“Benim için önemli ama bazileri benim gibi düşünmez. Mesela bak bizi okutmadı anamız babamız. Kız çocuklarının okumasının gelecekte sizin yaşadığınız sorunların çözümünde bir etkisinin olabileceğini düşünüyor musunuz? Kız çocukları okusa sizin de durumunuzu düzeltebilir mi? Genel olarak Romanlar üzerinde bir etkisinin olabileceğini düşünüyor musunuz? (H)Aliyle. Biz okumadık cahil kaldık işte.”
Kadın2	“Kız çocuklarının en önemli okumasıdır. Ben ne isterim misal, okusun bi hâkim, bi memur bi savcı bi güzel bi iş bir mevkide olsun isterim. Sadece affedersiniz Türk'ü, Laz'ı, Kürt'ü değil hepsi bir olsun istiyom anlıyo musunuz? Gerçekten de düşkünüz biz okula gittiği zaman her şeyin en üstününü alırız aşağı düşürmeyiz çocuğumuzu.”
Kadın3	“Okumazsa mesela hiçbir şeyden bilmiyolar. Mesela ben okula gittim ama okumadım. Kendimden pay biçeyim. Bir yere gittiğim zaman bir şeyi okuyamıyom. Cahillik işte. Hani çok istiyom okusunlar kız çocukları olsun oğlan çocukları olsun. Bir yere gittikleri zaman kendileri öğrensinler sormasınlar.”
Kadın4	“En lüks insanda yoktur aldığımız kalemler defterler. En marka, en kalite olanını alırız.”
Kadın6	“Evet çok istiyom kızım okusun. Aman bana faydası olmasın kendisine olsun kendisini kurtarsın ona yeter. Ben kızıma her zaman söylüyom. Annem oku bir şeyler ol.”

Kadın12	“İsterim tabi okula gitsin hayatını kurtarsın bir meslek sahibi olsun. Evet kendi hayatını kurtarsın ben mesela hiç okula gitmedim. Ama bir yere gideyim sıkıntı çekiyom. Soruyorum mesela bu nereye gidiyo? Burada ne yazıyo? Okumak gibi güzel bir şey yok.”
Kadın15	“Çocuklarımızın hiçbiri okula gitmi. 15 yaşında oldu mu çoğu evleni. 14 yaşında oldu mu herkes okuldan çiki, başına buyruk yaşı. İsterdim ki 13 yaşında 15 yaşında kızlarımız evlenmesin. Benim kendi kızım da dahil olmak üzere en büyük okula kadar okusun isterim. Çünkü kızlarımıza çok büyük yardım var devlet tarafından. Okusun isterim polis olsun, öğretmen olsun, bir memur olsun eli ekmek tutsun. Onu değiştirmek isterdim. Çünkü kadınlarımız bu yüzden çok dışlani, çok aşağılani, kocaları tarafından çevre tarafından ne bileyim yani başkaları tarafından üzerlerinde baskı var ama çalışan bir kadın okumuş olan bir kadın, onlara da oluyo bazen televizyonda seyredim ama çalışmayan bi kadın kadar değil. Çalışican kendine güvenin olacak kimseye muhtaç olmican. Herkes için bu.”
Kadın16	“Heralde. Evlenmezlerse olur. Okurlarsa. Hem okula gitseler hem evlenseler olmaz mı? Olmaz. Açıköğretim okuyodum dedim evlenince devam etcem, dışardan sınavlara gircem. Bir evlendim ne açıköğretim kaldı ne bi şey. Gidemedim okuyamadım. İki zor olur. Bi çalışmak, bi okumak.”

“Yukarıdaki tabloda yazan ifadeler görüşülen 18 Roman kadın arasından rassal olarak seçilmiştir.”

Değerlendirme

Roman mahallelerinde eğitimle ilgili gözlemlenebilecek ilk olgu, eğitim düzeyinin ve okullaşma oranlarının düşük olmasıdır. Topluluk olarak Romanların, eğitime önem vermedikleri, çocukların okullu olmasının topluluk içinde bir anlam ifade etmediği yerel idareciler tarafından vurgulansa da yapılan bazı araştırmalarda, Romanların eğitime erişim ve eğitimden uzaklaşma sorunlarının diğer tüm alanlarda yaşanan sorunlarla ve yoksullukla ilişkili olduğu gözlemlenmektedir (Taylan ve Barış, 2015: 46).

Buna göre görüşme yapılan Roman kadınların çoğunluğunun da eğitim düzeyinin çok düşük olduğu, okuma yazma dahi bilmedikleri görülmüştür.

Görüşmede yer alan Roman kadınlar, kendi eğitim düzeylerinin düşük olmasından kaynaklı yaşadıkları sorunlardan yola çıkarak özellikle kız çocuklarının eğitime devam etmelerine yönelik isteklerini belirtmişlerdir.

Eğitime erişimde yaşanan sorunlar toplumsal cinsiyet açısından ele alındığında kız çocukları erkek çocuklara göre daha dezavantajlı konumdadırlar. Görüşme yapılan mahallede kız ve erkek çocuklarının eğitim hayatı değerlendirildiğinde kız çocuklarının okuldan ayrılma yaşının çok düşük olması ve sonrasında gerçekleştirilen erken evlilikler, Roman kız çocuklarının eğitime erişimde yaşadığı eşitsizliği ve kendilerine biçilen geleneksel rollerin etkilerini açığa çıkarır niteliktedir.

Romanların etnik kimliklerinden dolayı yaşadıkları sosyal dışlanma, Romanların sosyal bütünleşmesini gerçekleştirmek üzere yapılan çalışmaların olumlu etkisiyle geçmiş yıllara göre kısmen azalan bir sorun olarak algılanmaktadır. Günümüzde Roman kadınlar da olmak üzere Romanların sosyal dışlanmışlığı etnik kimliklerinden çok eğitim düzeylerinin düşük olmasından ve çalışma hayatına dâhil olamamalarından kaynaklanmaktadır. Bu noktada daha çok ataerkil toplumlarda görülen kız çocuklarının eğitim imkânlarına erişimde yaşadığı eşitsizlik, Roman kız çocuklarında da kendini göstermekte, eğitim ile istihdam arasındaki anlamlı bağ düşünüldüğünde Roman kadınların yoksulluğu daha derin ve kronik bir şekilde yaşadığı göze çarpmaktadır. Tüm bunlara bağlı olarak Roman kadınların kendilerinin ve çocuklarının geleceklerinden ümitsizce söz ettikleri dikkat çekmektedir.

Tema 2: Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma

Görüşme yaptığımız mahallede yaşayan kadınlar bir yandan kız çocuklarının eğitim hayatında yer almalarını çok istediklerini belirtirken bir yandan da çocukların diğer alanlarda olduğu gibi okulda da ayrımcılık ve dışlanmaya maruz kaldığını ifade etmektedirler.

Tablo 15. Katılımcıların Okulda Maruz Kaldığı Ayrımcılık ve Dışlanma Vurgusu

Mülakat Sonuçlarına Göre Katılımcıların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Ayrımcılık ve Dışlanma	18/6

Tablo 15' e göre görüşmeye katılan Roman kadınların %33'ü öğrenci oldukları zaman kendilerinin şimdi ise çocuklarının, okul sıralarında dışlanma ve ayrımcılığa maruz kaldıklarını vurgulamışlardır.

Katılımcıların kendilerinin ve çocuklarının okul sıralarında maruz kaldıkları dışlanma ve ayrımcılık ile ilgili ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 16. Katılımcıların Kendilerinin ve Çocuklarının Maruz Kaldıkları Dışlanma ve Ayrımcılıkla İlgili Mülakat Verileri

Kadın4	“İlgilenmiyorlar. Çocuklar öğrenemiyolar. Ben tüm öğrencilerle beraber okudum. Bu okulda değil karışık okuduk biz. Bu kadar okumamız başarımız belki de bundan kayanaklanıyo. Çocuk sabah okula gitti mi gitti. Ee kaçta gidiyo (Kaçıncı sınıfa gidiyor?) 4'e gidiyo (Yanındaki kız çocuğunu göstererek) telefonundan bi numara çıkartıp gösterir misin? (O sırada kız çocuğu 'aa yapamam' diyerek kaçıyor) bak 4'e gidiyo ben 2'ye giderken yapıyodum. İlgilenmiyorlar. Başka okulda olmuş olsa, dışarda olduğu için (mahalledeki okulda olmasa demek istiyor) biraz çalışkan olucak anladın mı derslerine sarılacak. Bu sefer burda bi tane çalışkan öğrenci çıkıyo on tane tembel çıkıyo, o da onların arasında gidiyo.”
Kadın5	“Okul öğretmenlerimiz biraz, öğretmenlerimiz çok güzel mahallemiz yaramaz, hakaret oluyo. Onlara tam güzel ders vermiyo. Kızanlarımız tam dürüst okuyamıyo okullarda. Daha disiplin olsun isteriz.”
Kadın9	“Okulda bile ayırıyolar. Bu diyorlar çingene, buna diyorlar yapma. Öyle diyorlar okullarda bile. Bize galiba yapmadılar, yapıyolar bize de yapıyolar.”
Kadın10	“Okutuyoz ama okuldan bile bazı çocuklarımız ağlayarak geliyo. Okulumuzu ayırdılar. Sadece Romanlar, camiimizi ayırdılar. Camiye de sadece Romanlar gidiyo.”
	“Bak ben dedim benim üçüncü oğlum var son yani o. Şu an orta sonda Tevfik Fikret ¹¹ te okuyo. İyi ama çocuğa geçen sene öğretmen kulağını çekmiş e bir de konuşmuş tabi. Hangi öğretmen o dedim. Ben oğlumu niye gönderiyom. Bir şeyler öğrenmesi için.

¹¹ Kırklareli Merkez ilinde bulunan Bölge Yatılı Ortaokulu.

Kadın13	Dayak yemesi için değil. Dışlanması için değil. Ben onu o yüzden göndermiyorum okula. Çocuk bu sene gitmedi. Bu sene çocuğu gönderemedim. O kadar çalışkan ve başarılı bir öğrenci ki. Gitmedi. “Çocuklarımıza şöpar diye konuşuyomuş öğretmenler. He şöpar ne demek ya? Şöpar! ayıp bunlar. Bir öğretmenin böyle konuşması çok ters.”
Kadın14	“Mesela onların çocuklarına öyle davranılsa ne yaparlar? Ya mahkemeye verir ya bir şey yapar. Mesela benim kızım 7'ye gidiyor hocası kalkıyor terbiyesiz kelime konuşuyor ona e kızım da diyor ki daha benim annem konuşmadı diyor sen nasıl konuşursun diyor. Sonra hocası bir de beni arıyor sizinle görüşelim diyor. Sonra tabi kameralar var orada görüyorlar ne olduğunu sonra ona kızıyorlar. Çocuk sana hiçbir şey dememiş sen diyorsun. Kamera olmasa doğrulayamaz kendini. İşte dışlıyorlar anladın mı? Dışladıkları için. Şimdi ne oldu soğudu okuldan.”

“Yukarıdaki tabloda yazan ifadeler görüşülen 18 Roman kadın arasında rassal olarak seçilmiştir.”

Değerlendirme

Roman çocuklarının okula devam etmeme nedenlerinden en önemlisi, Romanların her alanda yaşadıkları sosyal dışlanmaya ve ayrımcılığa eğitim hayatlarında da maruz kalmalarıdır. Roman çocukların okul sıralarında yaşadıkları dışlanma ve ayrımcılık iki boyutta gerçekleşmekte ve çocukları eğitim hayatından soğutmaktadır. İlki, okul ortamında diğer öğrenciler tarafından Roman çocuklarının dışlanması, diğeri ise Romanlar hakkındaki olumsuz algının öğretmenleri ve okul idarecilerini etkilemesidir (Taylan ve Barış, 2015: 46).

Romanların genellikle belirli mahallelerde yaşadıkları bilinmekte ve bu mahallelerde yaşayan çocukların tümü kendi mahallelerindeki okulda eğitim almak durumunda kalmaktadır. Dolayısıyla bu şekilde ayrılmış mahallelerde yaşayan çocukların toplumdaki dışlanmaları kaçınılmaz olmaktadır.

Görüşmenin gerçekleştiği mahallede yaşayan kadınların eğitim hayatıyla ilgili yaşadıkları en önemli sorunlardan biri de mahallede yer alan okulun

sadece Roman çocuklar için ayrılmış bir okul olmasıdır. Kadınlar çocuklarının başarısızlıklarını okulun ayrışmasından kaynaklandığını, okulda verilen eğitimin yetersiz olduğunu düşünmektedirler. Ayrıca çocukların okullarda yaşadığı bu sorunları görüşmede yer alan kadınların bazıları eğitimcilerin çocuklara olan yaklaşımlarına bağlamaktadırlar.

Görüşmenin olduğu mahallede yaşayan, mahalleli tarafından sevilip saygı gören ve görüşmelerde mahalle sakinleriyle iletişim kurmamıza yardımcı olan Kadın1' in eşi olan Roman bir vatandaş okulun ayrışmasından duyduğu üzüntüyü kendi öğretim hayatından örnek vererek şu sözlerle açıklamıştır:

Tablo 17. Görüşme Yapılan Mahallede Yaşayan Roman Bir Vatandaşın Okulun Ayrışması Hakkındaki Düşünceleri

Kadın1' in Eşi	“Ben lise mezunuyum ben Dalcı ¹² da okudum, Endüstri meslek ¹³ de okudum. Ben burdan şu aşağıya inene kadar bin kişiyle selamlaşıyorum. Şimdi bu çocuk afedersin burdan aşağıya inse kimseyi tanımıyo. En önemlisi şu okul.”
----------------	--

Mahalle sakinleri okul hayatını sosyal bütünleşmenin gerçekleşmesi açısından önemli görmektedir. Aileler için çocukların alacağı eğitimin kalitesi kadar okulda kurulan sosyal ilişkiler de büyük önem taşımaktadır. Görüşmeciler, mahalledeki okulun sadece Roman çocuklarına ayrılmadığı takdirde çocukların birbirlerini çalışmaya teşvik edeceğine, öğretmenlerin de daha özenli eğitim vereceğine, kendi çocuklarının da yalnızca mahalleden tanıdığı arkadaşlarıyla değil de tüm çocuklarla iletişimde olup derslere daha fazla sarılacağına inanmaktadırlar.

Mahalledeki kadınların, çocukların başarısızlıklarını hem okulda Roman çocuklarına karşı yapılan dışlanmaya hem de direkt olarak Roman çocuklarının kendilerine bağladıkları gözlemlenmiştir.

Görüşme yapılan kadınların çoğu çocuklarının okulda yaşadığı ayrımcı ve dışlayıcı davranışlara rağmen, okula devam etmelerini önemsediklerini ve

¹² Günümüz eğitim sisteminde ilköğretim ve ortaokul olarak ayrılan ancak bahsi geçen dönemdeki Kırklareli Mustafa Dalcı İlköğretim Okulu'ndan söz edilmektedir.

¹³ Dönemin Kırklareli Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi.

bunun için gerekli olan maddi imkânları sonuna kadar çocuklarına sağladıklarını belirtmişlerdir.

Tema 3: Toplumdan ve Gelecekte Beklentiler

Görüşmeye katılan kadınlara Roman bir kadın olarak yaşamlarından ne kadar memnun olduklarını anlamaya yönelik sorular sorulduğunda, kadınlar memnuniyet derecelerinin yanında toplumdan ve gelecekte beklentilerini de dile getirmişlerdir.

Tablo 18. Mülakat Sonuçlarına Göre Roman Kadınların Yaşam Memnuniyetleri

Mülakat Sonuçlarına Göre Katılımcıların Yaşam Memnuniyetleri	Mülakat Sonuçları
Çok Memnunum	18/3
Memnunum	18/2
Memnun Değilim	18/6
Hiç Memnun Değilim	18/7

Görüşmeye katılan Roman kadınların yaşam memnuniyetlerine yönelik elde edilen sonuçlara göre, kadınların yaklaşık olarak %17'si yaşamlarından çok memnun, %11'i memnun, %33'ü memnun değil ve %39'u hiç memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 19. Katılımcıların Yaşamlarında Roman Bir Kadın Olma Değerlendirmesinde Toplumdan ve Gelecekte Beklenti Vurgusu

Mülakat Sonucuna Göre Katılımcıların Vurguları	Mülakat Sonuçları
Toplumdan ve Gelecekte Beklentiler	18/8

Tablo 19' a göre görüşmeye katılan katılımcıların yaklaşık %44'ü günlük yaşamlarında Roman bir kadın olmanın zorluklarından bahsederken toplumdan ve gelecekte beklentilerine vurgu yapmışlardır.

Görüşmeye katılan Roman kadınların toplumdan ve gelecekte beklentilerine yönelik ifadeleri şu şekildedir:

Tablo 20. Roman Kadınların Toplumdan ve Gelecekte Beklentileri İle İlgili Mülakat Verileri

Kadın1	“Neyi mi değiştirirdim? Güzel evim olmasını isterdim, çocuklarım güzel yaşasın, ben güzel yaşayım, arabamız olsun isterdim. Kocamın bir işi olmasını isterdim.”
Kadın2	“Hiç memnun değilim. Neden değilim? Baştan gene söyleyeyim. Çarşı içinde çöp fıçısı var 1 tane 2 tane orada. Burada çöp istemiyosun hastane yanında niye fıçılar olmuyo? Madem bu milletin at arabalarını istemiyosun, bizim çöp arabalarıyla gezmemizi istemiyosun neden bir mevki bir iş sahibi etmiyosun? İstiyosun mahallenin yıkılmasını, yıkılsın tamam, düzgün mevkili bir yer. Herkesin düzgün bir evi olsun, düzenli bir işi olsun.”
Kadın4	“Ya ben kendimden memnunum, pek şey değildir bu mahalleye bakarak. Ben giyimimi, süsümü her şeyimi severim ve eşim hiç karışmaz. Hiçbir şeyi değiştirmek istemem. Sadece burada oturmamak isterim. Evimden de memnunum. Toplumda neleri değiştirmek isterdiniz? ¹⁴ Toplumda burda mı? Şu mahalleyi yok ederim mesela. Burasını komple yok ederim mesela. Hiç ayırmadan. Neden çünkü bir kişinin yanında hepimiz aynı oluyoz. Bak az öncede söyledim mesela beyfendi kendisini istediğiniz yere giydir götür yemin ederim çingene diyemezsin. Ne konuşmasını ne şeyini. Ama evet bazıları var altın kafese sok yanında götür seni rezil eder. Var yani. Bizim ırkımızda bu var. Evet var. Var yani, bu ayırım değil bu gerçek. Biz de aynıyız çünkü. Beni nereye götürürsen götür ben belliyimdir. Olmuyo yani. Burası yıkılsın.”
Kadın5	“İnsanlarımızı değiştirdik. İnsan içine girmemizi sağladık. Dışlanmayı ortadan kaldırdık. Okul öğretmenlerimiz biraz, öğretmenlerimiz çok güzel mahallemiz yaramaz, hakaret oluyo. Onlara tam güzel ders vermiyo. Kızanlarımız tam dürüst okuyamıyo okullarda. Daha disiplin olsun isteriz.”
Kadın6	“İnsanlarımızı insan içine sokmayı isterdim. Ayrımcılığı kaldırdık.”

¹⁴ Tablolar içerisinde koyu renkle yazılmış olan ifadeler, yazar tarafından katılımcılara yöneltilen soruları göstermektedir.

Kadın11	“Neyi değiştirirdim? Buradaki düzeni değiştirirdim. Mahalledeki. Mesela içen çok mesela arabalar hızlı geçen çok çocuklar rahatla dışarıya ıkamıyolar. Mesela düğün dernek bir bayram oluyo rahatla gezemiyosun.”
Kadın12	“Hepimiz aynıyız bir bayrak altında yaşıız. Ayrımcılığı ortadan kaldırmak isterim.”
Kadın15	“(Kız ocukları) Okusun isterim polis olsun, ğretmen olsun, bi memur olsun eli ekmek tutsun. Onu değiştirmek isterdim. Çünkü kadınlarımız bu yüzden çok dışlani, çok aşağlıanı, kocaları tarafından evre tarafından ne bileyim yani başkaları tarafından.”

“Yukarıdaki tabloda yazan ifadeler görüşülen 18 Roman kadın arasında rassal olarak seçilmiştir.”

Değerlendirme

Görüşmenin başında dışlanmışlık ve ayrımcılık yaşamadığını söyleyen ancak ilerleyen konuşmalarda toplumda neleri değiştirmek istediklerine dair sorulan soruda *eğitim durumu* alt teması altında detaylı incelediğimiz kız çocuklarının eğitimi ile ilgili sorunların ve okullardaki dışlanma ve ayrımcılığın ortadan kalkmasını istediklerini ifade eden kadınlar da bulunmaktadır.

Kadınlara gelecekte beklenenleri ve toplumda nelerin değişmesini istedikleri sorulduğunda, alınan cevaplarda kadınların bir kısmı mahallelerinin değişmesini, evlerinin gzelleşmesini, eşlerinin ve kendilerinin düzenli işlerde çalışmasını, çocuklarının ve kendilerinin daha iyi bir yaşam sürmesini istediklerini ifade ederek yoksulluklarını dile getirmişlerdir.

Kadınların mahallelerinden memnun olmama nedenleri, bazı bireylerin sergiledikleri sorumsuz davranışlara ek olarak madde bağımlısı olması, suça meyilli olması ve bunların da kendilerini ve ailelerini etkileyerek Roman vatandaşlar üzerinde olumsuz bir izlenime yol aması olduğu kanısına ulaşılmıştır.

Görüşme yapılan kadınların bir kısmı ise toplumun her alanında ve özellikle de kamusal alanlarda yaşadıkları dışlanma ve ayrımcılığı dile getirerek bunların yaşanmamasını istediklerini belirtmişlerdir.

Roman kadınların toplumdaki beklentileri dikkate alınarak toplumsal yaşamdaki şikâyetleri ve sorunları bir sıralamaya koyulacak olursa, ilk sırada maddi yetersizlikler sonucu ortaya çıkan yoksulluk gelmekte, hemen arkasından Roman olmalarından dolayı yaşadıkları ayrımcılık ve dışlanmışlık gelmektedir. Bunun yanında sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki kuvvetli bağdan hareketle Roman kadınların da sosyal dışlanmışlıklarını açıklamaya çalışırken yoksulluklarından ayrı bir biçimde ifade edemedikleri Kadın2'in “*zorluk! yoksulluk toplumda*” sözleriyle desteklenerek gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Sosyal dışlanma geçmişten bugüne kadar tüm toplumlarda anlaşılması, tanımlaması ve etkilerine karşı konulması en zor sorunlardan biridir. Sosyal dışlanma, kişilerin toplumla olan ilişkilerinin zayıflığını gösteren ve sosyal bütünleşmenin zıttı bir olgudur. Her toplumda farklı kavramlar yerine de kullanılabilen sosyal dışlanma, en çok ayrımcılık, yoksulluk, yoksunluk, eşitsizlik ve sınıf-altı kavramlarıyla beraber ifade edilmektedir. Sosyal dışlanma çoğu zaman özellikle yoksulluk ile eş bir kavrammış gibi görünse de sayılan diğer kavramları ve yoksulluğu da kapsayan çok geniş bir sorundur.

Yoksulluk, tarih boyunca toplumların refah içinde yaşamalarını engelleyen ciddi bir maddi (parasal) sorun olarak görülmüş, ancak 20. Yüzyılda gerçekleşen küresel dönüşümün etkileri ile tek bir boyutla değerlendirilemeyecek çok boyutlu bir görünüme kavuşmuştur. Yoksulluk da tıpkı sosyal dışlanma gibi birçok kavramla ilişkili, birçok tanımı bulunan açıklanması zor bir sorundur. Yoksulluk sorunu yüz yıllardır toplumlarda var olan her kesimi yaş, cinsiyet, ayırt etmeden etkilemektedir. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalarda da görülmüştür ki yoksulluktan en fazla etkilenenler arasında kadınların sayısı oldukça artmıştır. Kadınlar birçok toplumda var olan eril baskı neticesinde aile içi ilişkilerde, sosyal yaşamda, eğitim hayatında, çalışma hayatında çeşitli eşitsizliklere maruz kalmakta ve dolayısıyla bu eşitsizliklerin bir yansıması olarak yoksulluğu şiddetle hissetmektedirler. Kadınların özellikle eğitime erişimde yaşadıkları eşitsizlik, işgücü piyasasına girişlerinde veya işgücü piyasası içerisindeki konumlarını belirlemede etkili olarak yoksulluğu yaşayışlarını da biçimlendirmektedir.

Sosyal dışlanma ve yoksulluk gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ayrımı olmaksızın tüm ülkelerde birbiriyle iç içe geçmiş en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Bu sorunların açıklığa ve çözüme kavuşabilmesi için ilk olarak birbirleriyle olan ilişkilerinin biçimini ve birbirlerini etkileme düzeylerini tespit etmek gerekmektedir. Toplumsal, kültürel ve ekonomik olarak dezavantajlı gruplar arasında yer alan Romanlar, sosyal dışlanmaya, ayrımcılığa ve yoksulluğa en fazla maruz kalan sosyal gruplar arasında yer almaktadır. Bu nedenle bu çalışma da sosyal dışlanma ve yoksulluğu kadın

özelinde, Kırklareli Yayla mahallesinde yaşayan Roman kadınların anlatılarından yola çıkarak ele almaktadır. Çalışma kapsamında görüşülen Roman kadınlar benzer ve çoğu noktada aynı fikirde olduklarını belirtmişlerdir. Yapılan görüşmelerin içerik analizi ile incelenmesi sonucu çeşitli temalar ortaya çıkmıştır. Bu temalar şu şekildedir:

1. Toplumun Roman Kadınlara Bakış Açısı ve Dışlama
 - Etnik Kimlik ve Dış Görünüş
 - Kamusal Alan
2. Çalışma Hayatındaki Sorunlar
 - Meslekler
 - Romanlık
 - Eğitim
3. Aile İçi Konum
 - Hane İçi Eşitsizlik
4. Roman Kadınlarda Eğitim ve Kadın Yoksulluğu
 - Eğitim Durumu
 - Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanma
 - Toplumdan ve Gelecekte Beklentiler

Çalışma doğrultusunda yapılan görüşmelerde toplamda dört tane ana tema ve dokuz tane alt tema ortaya çıkmıştır. Çalışmada yer alan Roman kadınlar kökeni, dış görünüşü, şivesi, giyim kuşamı vb. özelliklerinden dolayı toplumsal yaşamın birçok alanında özellikle de kamusal alanlarda dışlayıcı ve ayrımcı davranışlara maruz kalmaktadır. Çalışmada, Roman kadınların kökeni ve dış görünüşü ile ilgili elde edilen en çarpıcı sonuçlardan biri; koyu tenli kadınların, açık tenli kadınlara göre daha çok dışlayıcı davranışa maruz kalmalarıdır. Bu durum; dışlanmanın, ayrımcılığın ve toplum içinde ötekileştirilmenin en kadim sorunu olan “renk” sorunun günümüzde de devam ettiğini göstermektedir. Görüşmeye katılan açık tenli Roman kadınların büyük bir kısmı direkt dışlanmayla karşılaşmamakla birlikte, belli bir iletişime geçme aşamasında Roman olmayan bireyler tarafından sözle olmasa bile bakışlar veya ima edici davranışlarla dışlanmaktadırlar.

Roman kadınlar yaşadıkları dışlanmayı ifade ederken genellikle okul, hastane, belediye vb. kamusal alanların sosyal etkileşim ortamlarından örneklere yer vermektedirler. Bunun nedeni ise kadınların zorunlu ihtiyaçlara ve hizmetlere erişim dışında kendi mahallerinden ayrılmamaları, herhangi bir kültür, sanat ve eğlence faaliyetine dâhil olmamalarıdır. Bu da Roman kadınların kendi mekânlarında sıkışıp kaldığını ve Roman olmayan kişilerle kurulan sosyal ilişkilerinin zayıflığını ortaya çıkarmaktadır. Diğer taraftan sahada gerçekleşen gözlemler sonucu Roman kadınların karşılaştığı sosyal dışlanma ve ayrımcılığın, okul, hastane, belediye vb. kamu kurumlarındaki sunulan hizmetlerden faydalanma aşamasında ise daha az olduğu tespit edilmiştir.

Roman kadınların sosyal yaşamda maruz kaldıkları dışlanma ve ayrımcılık yaşamlarının her alanına kadar uzanarak çeşitli olumsuzluklara neden olmaktadır. Bu olumsuzluklardan en önemlisi iş ve istihdamla ilgili konularda ortaya çıkmakta, Roman kadınların büyük bir çoğunluğu işgücü piyasasına katılma noktasında ve/veya katıldıktan sonra dışlanma ve ayrımcılıkla ilgili ciddi sorunlar yaşamaktadır. Bununla birlikte Roman kadınlar tüm bu sorunları yaşarken toplumsal yaşamda ortaya çıkardıkları öfke ve kargaşanın nedenini maruz kaldıkları dışlayıcı ve ayrımcı davranışlara bağlamaktadırlar.

Romanların etnik kimlikleri nedeniyle sınırlı meslek gruplarında istihdam oldukları bilinmektedir. Roman kadınlar da hem Romanlıklarından hem de cinsiyetlerinden kaynaklanan çifte dezavantajın neticesinde temizlikçilik, çöp toplayıcılığı gibi daraltılmış mesleklerden gelir elde etmektedir. Bu nedenle Roman kadınlar çalışma hayatında hem etnik kimliğin etkisi hem de cinsiyetin etkisiyle düzensiz, güvencesiz, düşük ücretli, kadına atfedilen rollerin bir uzantısı şeklinde olan, kayıt dışı sektörlerde istihdam olmaktadır. Ayrıca Roman kadınların bir kısmı da ataerkil toplumun kadına yüklediği roller nedeniyle aile içi sorumlulukları tek başına yüklenerek çalışma hayatına dâhil olamamakta veya bir süre sonra çalışma hayatından uzaklaşmaktadır.

Yine Roman kadınların iş başvurularında en fazla karşılaştıkları sorun eğitim sorunudur. Roman kadınların bir işe başvuruda etnik kimliklerinden

çok eğitim düzeylerinin düşüklüğü gündeme gelmekte, kadınlar başvurdukları işi okuma-yazma dahi bilmedikleri için kaybetmektedirler. Buradan hareketle Romanların eğitimi ile ilgili söylenebilecek ilk durum eğitim düzeyinin ve okullaşma oranlarının düşüklüğüdür. Romanlar içerisinde özellikle kız çocukları okullarda yaşanan ayrımcılık, dışlanma ve yoksulluk nedeniyle eğitim hayatından kopmakta ve okulla ilişkisi kesilen çocuk çok küçük yaşta evlendirilmektedir.

Eğitime erişimde yaşanan sorunlar toplumsal cinsiyet açısından ele alındığında kız çocukları erkek çocuklara göre daha dezavantajlı konumdadırlar. Görüşme yapılan mahallede kız ve erkek çocuklarının eğitim hayatı değerlendirildiğinde kız çocuklarının okuldan ayrılma yaşının çok düşük olması ve sonrasında gerçekleştirilen erken evlilikler, Roman kız çocuklarının eğitime erişimde yaşadığı eşitsizliği ve kendilerine biçilen geleneksel rollerin etkilerini açığa çıkarır niteliktedir.

Ataerkil toplumlarda gözlemlenen toplumsal cinsiyet olgusu Roman topluluklarında da görülmektedir. Kadınlara yönelik çocuk yaşta aile içerisinde başlayan eşitsiz davranışlar, eğitim hayatına ve oradan da çalışma hayatına kadar uzanmaktadır. Roman kadınlar aile içerisinde hem anne hem eş olma görevlerini yerine getirmeye çalışırken aynı zamanda çalışma hayatında da kendine yer edinmeye çalışmaktadır. Bir yandan aile içi sorumluluklar bir yandan eğitim düzeyi düşüklüğü bir yandan Romanlara yönelik ön yargı Roman kadınları çalışma hayatında birçok sorunla karşı karşıya bırakmaktadır. Çalışma hayatına yansıyan tüm bu bileşenler Roman kadını etkisi altına alarak yoksullaştırmaktadır.

Kadınların yoksulluğunu ölçmede en belirleyici etmen olan cinsiyet eşitsizliği Roman halkının da aile içi ilişkilerinde karşılaşılan bir durumdur. Görüşmede yer alan kadınlar hane içerisinde gerçekleşen iş bölümünde çocuk bakımı ve evin bakımı gibi işlerin tamamını yüklenmekte, aile içerisinde işleri yerine getirmek dışındaki hareket alanları daraltılmaktadır. Haneye giren gelirin yönetiminde ise kadınların birçoğunun denetim ve yönetim hakkı bulunmaktadır. Ancak bu denetim ve yönetim bazı kadınların eşlerinin gözetimi altında gerçekleşmektedir. Ayrıca Roman kadınların anlatılarından

yola çıkararak kazandıkları geliri haneye katkı olarak gördükleri, kendi kişisel ihtiyaçlarını karşılamada kullanmadıkları gözlemlenmiştir.

Roman kadınların yarısından fazlası yaşamından memnun değil, çok azı ise yaşamından memnundur. Kadınlar genel olarak işsiz olmak, düzenli bir işe sahip olmamak, güzel bir eve sahip olmamak gibi ölçütlerle yaşam memnuniyetlerini ölçmektedir.

Roman mahallelerinde dikkat çeken yoksulluk olgusu çalışmanın gerçekleştiği mahallede de mevcuttur. Roman kadınların büyük bir kısmının gelecekte ve toplumdan beklentileri üzerine gerçekleşen görüşme bölümünde kadınlar, mahallelerinin değişmesini, evlerinin ve yaşamlarının daha güzel, daha iyi olmasını, kendilerinin ve çocuklarının kaygısız bir yaşam sürmelerini dilerken aslında dolaylı olarak yoksulluktan yakınmışlardır. Bu noktada Roman kadınlarla sahada gerçekleşen görüşmelerde birçoğunun gelecekte ve toplumdan beklentilerine yoksulluktan kurtulma isteklerini ekledikleri ancak yaşadıkları dışlanmayı dile getirenlerin sayısının çok fazla olmadığı tespit edilmiştir. Bu da Roman kadınların yoksulluk sorununu sosyal dışlanma sorununun üzerinde tuttıkları fikrini ortaya çıkarmaktadır. Son olarak Roman kadınların bu isteklerini belirtirken kendilerinin ve çocuklarının geleceklerinden ümitsizce söz ettikleri söylenilebilir.

Genel olarak bir değerlendirme yapacak olursak, bu çalışmada Roman kadınlar yaşadıkları dışlanmayı en çok iş ve istihdam alanlarında hissetmektedir. Bunun nedenini ise tek bir boyutla değerlendirmek pek mümkün değildir. Çünkü çalışmanın konusu olan sosyal dışlanma ve yoksulluk olgusu tek başına bile çok boyutlu değerlendirmelerle analiz edilmeye çalışılırken bir de konuyu kadın özelinde ele almak incelemeleri daha da karmaşık bir hale getirmektedir.

Roman kadınlar hem Roman olma durumları hem de cinsiyetleri nedeniyle çifte bir dezavantaja sahiptir. Hem toplumsal cinsiyet eşitsizliği hem de Roman dışlanmışlığı, Roman kadınlarda çifte bir dışlanmanın ve ayrımcılığın yanında yoksulluğa neden olmaktadır. Bu çifte dezavantajlılık ise özellikle eğitim ve çalışma hayatında kendini göstermektedir. Çünkü bazı eğitimden kopan kadınlar çalışma hayatına da yabancı kalmakta ve ne kendileri için ne de aileleri için düzenli bir gelir elde etme fırsatına sahip

olamamaktadırlar. Bazı yeterli eğitim almamış, mesleki becerisi olmayan, çalışması gerekli görülmeyen, işgücü piyasasında ayrımcılığa maruz kalan kadınlar ise tüm olumsuz koşullara rağmen enformel sektöre yönelerek istihdama katılmaktadırlar. Ancak her iki koşulda da Roman kadınlar, başta ekonomik alanda olmak üzere çeşitli alanlardan dışlanarak yoksulluğu şiddetle hissetmektedirler.

KAYNAKÇA

- Abrahamson, P. (1995). "Social Exclusion in Europe: Old Wine New Bottles?", *Druzboslovne Razprave*, C. XI, S. 19-20, ss. 199-136.
- Acar, O. K. ve Kazancı Yabanova, E. (2017). "Aktif İşgücü Piyasası Politikaları Çerçevesinde Kütahya İŞKUR'un Mesleki Eğitim Faaliyetleri' nin İncelenmesi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 4, S. 2, ss. 85-111.
- Açıkalın, N. (2007). "Enformel Sektör ve Yoksulluk: Kentsel İşgücü Pazarı Üzerine Etkileri, İstanbul ve Gaziantep Örnekleri", *Sosyoekonomi Dergisi*, C. 6, S. 6, ss. 43-62.
- Açıkgöz, R. (2010), "Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme", *Yardım ve Dayanışma*, C. 1, S. 2, ss. 45-60.
- Adaman, F. ve Keyder, Ç. (2006). "Türkiye' de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf, (Erişim: 25.11.2018).
- Ak, M. (2016). "Toplumsal Bir Olgu Olarak Yoksulluk", *Akademik Bakış Dergisi*, ISSN: 1694-528X, S. 54, ss. 296-306.
- Aktan, C. C. (ed.). (2002). "Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri", *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Aktan, C. C. (ed.). ve Vural, İ. Y. (2002). "Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Aktaş, A. (2014). *Sosyal Dışlanma Bağlamında Sosyal Yardımlar ve Karşılaştırmalı Politika Önerileri*, Uzmanlık Tezi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/>.
- Alcock, P. (2011). "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", *Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar*, der. P. Alcock, M. May ve K. Rowlingson, çev. Şenay Gökbayrak, Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Arpacioğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). “Dünya’ da ve Türkiye’ de Yoksulluğun Analizi”, *Niğe Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 4, S. 2, ss. 60-76.
- Arslan, H. (2013). “Kentsel Dönüşüm ve Sosyal Dışlanma: Narlidere Kentsel Yenileme Projesinin Sosyal Dışlanma Ekseninde İncelenmesi”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 16, S. 1, ss. 1-45.
- Ataklı, Y. R. (2016). “Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ekseninde Kadın İstihdamı ve Ekonomik Şiddet”, *Journal of Life Economics*, C. 3, S. 3, ss. 77-100.
- Ataman, C. B. (1999). *İşgücü Piyasasında Kurumsallaşma Avrupa Birliği Modeli ve Türkiye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- Atkinson, A. (1998). “Social Exclusion, Poverty and Unemployment”, *Exclusion, Employment and Opportunity*, der. A. Atkinson ve J. Hills, London: CASEpaper.
- Avşar-Kurnaz, Ş. (2007). “Çocuk Yoksulluğu”, *Aile ve Toplum Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 47-55.
- Ayan, B. G. (2016). “Kız Çocuklarının Türk Sosyal Güvenlik Hukukundaki Hakları”, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. 2, ss. 35-61.
- Ayhan, A. (2012). “Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 41-55.
- Bağdoğan, S. Y. (2017). “Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar”, *Sosyal Politika*, der. A. Tokol ve Y. Alper, Bursa: Dora Basım Yayım Dağıtım.
- Bahar, Z., Aydoğdu, N. G. (2011). “Sağlıkta Eşitsizlik ve Hemşirelik”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokul Dergisi*, C. 4, S.3, ss. 131-136.
- Baktır, N. S. (2014). *Yoksulluk Sorununun Çözümünde Mikro Finans Sistemi ve Mikro Kredi Uygulamaları: Türkiye’ de Kadın Yoksulluğu Üzerine*

- Bir Araştırma*, Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 391215).
- Balaban, U. (2014). “Türkiye ve Avrupa Birliği’nde Sosyal İçerme Uygulamaları: 2000’li Yıllara İlişkin Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, *Mülkiye Dergisi*, C. 38, S. 1, ss. 103-149.
- Baltacı, A. (2018). “Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 7, S. 1, ss. 231-274.
- Barrientos, A. ve Lloyd-Sherlock, P. (2003). “Non-contributory Pension Schemes: A New Model for Social Security in the South?”, *International Research Conference on Social Security*, Antwerp.
- Başaran, A. A. ve Çetinkaya, M. (2013). “Türkiye’ de Sübjektif Yoksulluk Profili: 2003-2008”, *Sosyoekonomi Dergisi*, S. 1, ss. 243-262.
- Başaran, Y. K. (2017). “Sosyal Bilimlerde Örnekleme Kuramı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y. 5, S. 47, ss. 480-495.
- Batal, S. (2016). “Yoksulluk Kavramının Yerelleşmesi: Kentsel Yoksulluk ve Yerel Yönetimlerin Konuya Yaklaşımı”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 52, ss. 301-316.
- Bayat, İ. (2015). *Kadın Yoksulluğu-Enformel İstihdam İlişkisi: Uygulamalı Bir Araştırma*, Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 414492).
- Bedir, E. (2013). “İstihdam ve İşsizlik”, *Sosyal Politika-I*. der. İ. Oral ve Y. Şişman, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Benli, A. ve Yenihan, B. (2018). “Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi”, *Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla*, der. G. Cerev ve B. Yenihan, Bursa: Dora Basım Yayın.
- Bozkaya, G. (2013). “Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Analiz”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3, S. 5, ss. 69-89.

- Bradshaw S. Ve Linneker B. (2003), “Challenging Women’s Poverty”
<http://www.progressio.org.uk/sites/default/files/Challenging-womens-poverty.pdf>, (Erişim: 28.01.2019).
- Buğra, A. ve Keyder, . (2003). “New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey”, *United Nations Development Programme*, Ankara.
- Bulut, Y., Akın, S. ve Kahraman, . F. (2017). “Kamu Politikalarının Oluşturulmasında Sivil Toplum rgtleri”, *Strategic Public Management Journal*, C. 3, S. 6, ss. 23-38.
- Byrne, D. (2005). *Social Exclusion*, Buckingham: Open University Press.
- ağatay, N. (1998). “Gender And Poverty”, Social Development And Poverty Elimination Division, Working Paper Series, WP5.
- Coşkun, M. N. (2005). “Türkiye’ de Yoksulluk: Bölgesel Farklılıklar ve Yoksulluğun Profili”, *Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi*, der. H. Erilat, Ankara: TEK Yayını.
- akır, . (2002). “Sosyal Dışlanma”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 3, ss. 83-104.
- akır, . ve Demirbilek, S. (2009). “G ve İştihadam İlişkisi”, *Sosyal Politikada Güncel Sorunlar*, der. E. Pars ve te., Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını.
- etin, B. I. (2017). “Kimlikleriyle Romanlar: Türkiye’deki Roman Vatandaşlara Yönelik Sosyal İçerme Ulusal Strateji Belgesi ve Birinci Aşama Eylem Planı’nın Değerlendirilmesi”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C. 15, S. 1, ss. 85-112.
- Çiftçi, C. (2010-2012). “Sivil Toplum: Kökenler, rgtlenme ve alışma Yaklaşımları (Kamu Personeli İçin)”, *Kadın ve Kadın STK’larının Güçlendirilmesi Projesi (AB Projesi)*.
- Dansuk, E. (1997). *Türkiye’de Yoksulluğun llmesi ve Sosyo-Ekonomik Yapılarla llmesi*, Uzmanlık Tezi. DPT, Ankara.

<http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBA3671E073064BE44>.

- Dedeoğlu, S. (2000). "Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emegi", *Toplum ve Bilim*, S. 86, ss. 139-170.
- Dedeoğlu, S. ve Gökmen, . E. (2011). *G ve Sosyal Dışlanma: Türkiye'de Yabancı Göçmen Kadınlar*. Ankara: Elif Yayınevi.
- Dereli, T. (2001). "Teknolojik Değişmeler-alışma İlişkileri ve Yeni İstihdam Türleri", *İş, G, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 62-65.
- Dereli, T. (2005). "Teknolojik Gelişmeler, alışma İlişkileri ve Yeni İstihdam Türleri", *alışma Yaşamında Dönüşümler rgtsel Bakış*, der. A. Keser, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Dericioğulları, E. A. (2008). "Sosyal Güvenlik Reformunun teki Yüzü: Kadınların Eşitliği (!)", *Toplum ve Demokrasi*, C. 2, S.4, ss. 211-218.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2001). "Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele zel İhtisas Komisyonu Raporu", <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFBA3671E073064BE44>.
- Din, K. S. (2010). "Kadınların Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, C. 3, S. 1, ss. 30-35.
- Doğan, İ. (2000). *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Doğan, İ. (2014). "Sosyal Dışlanmanın Anlaşılması: Muğlklık ve çok Boyutluluk", *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 66-67, ss. 127-157.
- Drewnowski, J. (1977). "Povert: It's Meaning and Measurement", *Development and Change*, C. 8, S. 2, ss. 183-208.

- Dumanlı, R. (2002). “Türkiye’ de Yoksulluk Sorunu ve Boyutları”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, der. C. C. Aktan, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Durmaz, Ş. (2016). “İşgücü Piyasasında Kadınlar ve Karşılaştıkları Engeller”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 2, S. 3, ss. 37-60.
- Durgun, Ö. (2011). “Türkiye’ de Yoksulluk ve Çocuk Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, C. 6, S. 1, ss. 143-154.
- Ecevit, Y. (2003). “Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışabilir?”, *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 4, ss. 83-88.
- Ekim, B. (2007). “Sosyal Dışlanma ile Mücadelede Hak Temelli Yaklaşım: Avrupa Yoksullukla Mücadele Ağı”, *TES İş Dergisi*.
- Ekin, N. (2000). *Türkiye’ de Yapay İstihdam Politikaları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.
- Emirgil, B. F. (2017). “Gençlere Yönelik Sosyal Politikalar”, *Sosyal Politika*, der. A. Tokol ve Y. Alper, Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Erdem, T. (2003). “Yoksulluk Kimin Sorunudur?”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, C. 14, S. 49, ss. 130-149.
- Erdoğan, G. (2002). “Türkiye’ de ve Dünyada Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler”, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, der. C. C. Aktan, Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayını.
- Ergüngör, B. (2010). *Bireysel Özgürlük ve Kültürel Özgürlük Tartışmalarına Katkı Olarak Amartya Sen’in Kapasite Yaklaşımı*, Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 258476).
- Erkilet, A. (2011). “Sınıf-Altı: Kuramsal Tartışmalar ve İstanbul Tarihi Yarımada’ya Uygulanma İmkanları”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi*, C. 9, S. 36, ss. 137-149.

- Erman, T. (2002). “Kent Yoksulu ve Şiddet: Gecekondu Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, der. Y. Özdek, Ankara: TODAİ.
- Evans, M. (1998). “Behind the Rhetoric: The Institutional Basis of Social Exclusion and Poverty”, *IDS Bulletin*, C. 29, S. 1, ss. 42-49.
- Fidan, F. Z. (2016). *Yoksulluk Kıskaçında Kadın*. İstanbul: Opsiyon Yayınları.
- Gaffar, J. (1998). “Growth, Inequality and Poverty in Selected Caribbean and Latin American Countries, with Emphasis on Guyana”, *Journal of Latin American Studies*, ss. 591-617.
- Garcia, A. B. ve Gruat, J. (2003). “Social Protection”, *ILO*. Genava.
- Gordon, D. (2007). “Poverty and Social Exclusion”, *Social Inclusion Forum National Economic & Social Development Conference*, Dublin.
- Gökçeoğlu-Balcı, Ş. (2010). “Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmayla Mücadelede Fransız Hukukundan Bir Örnek: Tutunma Geliri”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 42, ss. 33-52.
- Gökkaya, B. V. (2014). “Cam Tavan, Kadın ve Ekonomik Şiddet”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, C. 2, S. 26, ss. 371-383.
- Gökmen, E. Ç. (2017). “Toplumsal Cinsiyet ve Zaman Yoksulluğu: Hane İçi Ücretli ve Ücretsiz Emek Sunumu”, *Çalışma ve Toplum*, C. 4, S. 55, ss. 1967-2000.
- Günay, G., Boylu, A. ve Bener, Ö. (2014). “Ev Kadınlarının Sosyal Güvenlik Sistemine İlişkin Görüşleri”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, C. 4, S. 1, ss. 35-58.
- Gündoğan, N. (2008). “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele”, *Ankara Sanayi Odası*, ss. 42-56.
- Gündoğan, N. (2013). “İşsizlik”, *Çalışma Ekonomisi II*, der. N. Gündoğan ve M. K. Biçerli, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Gündoğan, N. (2015). “Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*, der. N. Gündoğan ve V. C. Özgüler, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gündüz, A. Y. ve Kaya, M. (2014). “Küresel Dünya’ da Sivil Yoplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rollerini Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, C. 6, S. 10, ss. 130-169.
- Güneş, M. (2012). “Yoksullukla Mücadelede Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürebilirliği”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C. 12, S. 24, ss. 149-184.
- Gürsel, S. ve öte. (2000). *Türkiye’ de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk*. İstanbul: TÜSİAD.
- Güzel, S. (2011). “Kadın yoksulluğu ile mücadelede Dünya bankası ve mikro kredi uygulaması: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”, *Azerbaycan’ın Vergi Haberleri Dergisi*, S. 8, ss. 79-96.
- Haan, A. (2001). “Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation”, *Social Exclusion Unit, Internet page*, ss. 22-40.
- Hattatoğlu, D. (2002). “Yoksulluk, Kadın Yoksullulu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, der. Y. Özdek, Ankara: TODAİ.
- Hekimler, O. (2012). “Yoksulluk mu Yoksunluk mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tekirdağ S.M.M.M. Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, ss. 1-28.
- Hunt, M. O. (2002). “Religion, Race/Ethnicity, and Beliefs About Poverty”, *Social Science Quarterly*, C. 83, S. 3, ss. 811-831.
- ILO. (2000). “Income Security and Social Protection in a Changing World, World Labour Report 2000”, *International Labour Office*, Genava.
- İşığıçok, Ö. (2017). “İstihdam ve İşsizlik”, *Sosyal Politika*, der. A. Tokol ve Y. Alper, Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.

- İncedal, S. (2013). *Türkiye’ de Yoksulluğun Boyutları: Mücadele Politikaları ve Mücadele Araçları*, Aile ve Sosyal Politikalar Uzmanlık Tezi. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- İnsel, A. (2001). “İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri”, *Toplum ve Bilim Dergisi*, S. 89, ss. 62-72.
- İslamoğlu, E. (2019). “Yoksulluğun Nedenleri ve Mücadele Yöntemleri”, http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/50975/48048/gelir_da%C4%9F%C4%B1%C4%B1m%C4%B1_b%C3%B6l%C3%BCm11.docx, (Erişim: 11.04.2019).
- Kan, A. (2015). “Kırsal Alanda Kadın ve Yoksulluk”, *TURKTOB Dergisi*, Y. 4, S. 16, ss. 52-56.
- Kapar, R. (2004). “Uygun İş Bağlamında Çalışan Yoksullar”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, C. 2, S. 48, ss. 186-204.
- Kapar, R. (2005). *Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi*. İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları.
- Kapar, R. (2006, Kasım). “Sosyal Adalet İçin Daha Fazla Sosyal Koruma”, *II. Ulusal Sosyal Politika Kongresi*. Ankara.
- Karakaş, M. (2010). “Küresel Yoksulluğun Yeni Yüzü: Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 12, S. 2, ss. 1-16.
- Kardam, F. ve Yüksel, İ. (2004). “Kadınların Yoksulluğu Yaşama Biçimleri: Yapabilirlik ve Yapabilirlikten Yoksunluk”, *Nüfusbilim Dergisi*, C. 26, ss. 45-72.
- Kartal, N. ve Demirhan, Y. (2014). “Türkiye’ de Kentsel Yoksulluğun Kırsal Nedenleri ve Çözüm Önerileri Üzerine”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 2., ss. 135-154.
- Kaya, E. (2009). *Yoksullukla Mücadelede Avrupa'nın ve Türkiye'nin Sosyal Yardım Modeli*, Uzmanlık Tezi. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Kilmurray, A. (1995). "Beyond the Stereotypes", *Democratic Dialogue Report*, S. 2, ss. 32-38.
- Kocabacak, S. (2014). "Kadın Yoksulluğu ve Kadın Sağlığı Üzerine Yansımaları", *Sosyal Güvence Dergisi*, C. 3, S. 6, ss. 135-161.
- Koptekin, D. (2017). *Biz Romanlar Siz Gacolar: Çingene/Roman Çocukların Kimlik İnşası*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kurtulmuş, N. (1996). *Sanayi Ötesi Dönüşüm*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Küçük, M. (2015). "Çalışma Hayatında Kadınlar ve Karşılaştıkları Sorunlar: Bir İşverene Bağlı Olarak Çalışan Emekçi Kadınlara İlişkin Bir Araştırma", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C. 7, S. 1, ss. 1-17.
- Küçükşen, K. (2017). "Suriyeli Sığınmacı Kadınlarda Sosyal Dışlanma Algısı Üzerine Nitel Bir Çalışma", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 5, ss. 2399-2413.
- Kümbetoğlu, B. (2002). "Afetler Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, der. Y. Özdek, Ankara: TODAİ.
- Küpeli, Ö. (2014). *Pasif İşgücü Politikaları Uygulanan Kişilerin Aktif İşgücü Politikaları ile İstihdama Yönlendirilmesi*, Uzmanlık Tezi. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara. <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/yayinlar/>.
- Lipton, M. (1997). "Poverty: Are There Holes in the Consensus", *World Development*, C. 25, S. 7, ss. 1003-1007.
- Metin, B. (2012). "Yoksullukla Mücadelede Asgari Gelir Güvencesi: Türkiye'de Sosyal Yardım ve Hizmet Sisteminde Mevcut Durum Asgari Gelir Güvencesi İhtiyacı", *Sosyal Güvenlik Dergisi*, C. 2, S. 1, ss. 117-151.
- Metin, B. (2013). "Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", *Sosyal Politika-I*, der. A. İ. Oral ve Y. Şişman, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Metin, B. (2014). "Yoksullukla Mücadeleye İnsan Hakları Açısından Bakmak: Amartya Sen' in Kapasite (Capability) Yaklaşımı Temelinde

- Bir Değerlendirme”, *E-Journal of Yasar University*, C. 9, S. 36, ss. 6262-6380.
- Metin, B. (2015). “Gelecek Nesillerin Yaşam Fırsatları İçin Ciddi Bir Tehdit: Çocuk Yoksulluğu”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, C. 5, S. 2, ss. 166-188.
- Metin, B. ve Özaydın, M. M. (2016). *Çalışma ve Refah*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Odabaşı, F. (2009). *Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü*, Uzmanlık Tezi. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Özdemir, A. (2015). “Çalışan Yoksulluğuna İlişkin Kavramsal Bir Değerlendirme: Dünya’da ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğunun Boyutları ve Mücadele Politikaları”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 30, ss. 96-126.
- Özdemir, M. (2010). “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, S. 1, ss. 323-343.
- Parlak, Z. (2000). “Yeni Uluslararası İşbölümü Yaklaşımının Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, *Nusret EKİN' E Armağan*. Ankara: Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü Kamu İşverenleri Sendikası Yayını.
- Polat, G. ve Çoban, İ. A. (2015). “21. YY’ da Sağlıkta Eşitsizlikler ve Eşitsizliğin Aşılmasında Sosyal Hizmetin Rolü”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, C. 26, S. 1, ss. 177-189.
- Room, G. (1999). “Social Exclusion, Solidarity and the Change of Globalization”, *International Journal Of Social Welfare* S. 8, ss. 166-174.
- Saith, R. (2001). “Social Exclusion: the Concept and Application to Developing Countries”, S. 72.
- Gül, S. S. (2002). “Türkiye’ de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa”, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, der. Y. Özdek, Ankara: TODAİ.

- Sam, N. (2008). “Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi: Kapasite Yaklaşımı”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 27, S. 1, ss. 59-70.
- Sapançalı, F. (2001). “Yeni Dünya Düzeni ve Yoksulluk”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 2, ss. 115-140.
- Sapançalı, F. (2003). *Sosyal Dışlanma*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.
- Sapançalı, F. (2005). “Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri”, *Çalışma ve Toplum*, C. 3, S.6, ss. 51-106.
- Sapançalı, F. (2006, Mart). “Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk”, *Sosyal Adalet İçin Ekonomi Politikaları*. Ankara.
- Sarıpek, D. B. (2018). “Yoksulluğun Tanımlanmasında Yeni Boyutlar; Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla*, der. G. Cerev ve B. Yenihan, Bursa: Dora Basım Yayın.
- Sayın, A. (2007). *Avrupa Birliği'nde Çalışma Yaşamında Kadın Erkek Eşitliği: Türkiye Açısından Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Ankara. <https://tez.yok.gov.tr/> (Tez No. 208079).
- Sen, A. (1983). “Poor, Relatively Speaking”, *Oxford Economic Papers, New Series*, C. 35, S. 2, ss. 153-169.
- Sevencan, F. ve Çilingiroğlu, N. (2007). “Sağlık Alanındaki Araştırmalarda Kullanılan Niteliksel Veri Toplama Yöntemleri”, *Toplum Hekimliği Bülteni*, C. 26, S. 1, ss. 1-6.
- Seyyar, A. (2004). “Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele”, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=642>, (Erişim: 27.12.2018).
- Silver, H. (1994). “Social Exclusion And Social Solidarity: Three Paradigms. *International Labour Review*, C. 33, S. 5-6, ss. 531-578.
- Sipahi, E. B. (2006). “Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk”,

- Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S. 11, ss. 173-189.
- Sunal, O. (2006). “*Sosyal Dışlanmaya Kuramsal Yaklaşımlar*”, <https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/soysal-dislanmaya-kuramsal-yaklasimlar/>, (Erişim: 25.12.2018).
- Şahin, T. (2009). *Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*, Uzmanlık Tezi. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Şahin, T. (2010). “*Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi*”, *Yardım ve Dayanışma*, ss. 71-80.
- Şahiner, G. ve Akyüz, A. (2010). “*Toplumsal Cinsiyet ve Kadının Üreme Sağlığı*”, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, C. 9, S. 4, ss. 333-342.
- Şener, Ü. (2012). “*Kadın Yoksulluğu*”, *Mülkiye Dergisi*, C. 36, S. 4, ss. 51-67.
- Şengül, S. ve Fisunoğlu, M. (2014). “*Türkiye’ de Kadın Yoksulluğu*”, *International Conference On Eurasian Economies*.
- Şenkal, A. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şenses, F. (2017). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taran, P., ve Geronimi, E. (2002). “*Globalization, Labour and Migration: Protection is Paramount*”. *ILO*. Genava.
- Tartanoğlu, Ş. (2011). “*Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası*”, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S. 42, ss. 1-13.
- Taylan, H. H., ve Barış, İ. (2015). *Romanlar ve Sosyal Dışlanma*. Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları.

- Tekeli, İ. (2000). “Kent Yoksulluğu ve Modernite’ nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”, *Yoksulluk*, der. H. Akder ve M. Güvenç, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Tekin, H. H. (2006). “Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, C. 3, S. 13, ss. 101-116.
- Temiz, H. E. (2008). “Dünya’ da Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri”, *Çalışma ve Toplum*, C. 2, S.17, ss. 61-100.
- Tire, O. (2017). “Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye’de Kadın Yoksulluğu”, *Mavi Atlas*, C. 5, S. 1, ss. 97-112.
- Tireli, M. (2009). *Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler (UNDP) ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz*, Uzmanlık Tezi. T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Tokol, A. (2015). “Ayrımcılık ve Sosyal Dışlanım”, *Sosyal Politika-II*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Tokol, A. (2017). “Çocuklara Yönelik Sosyal Politikalar”, *Sosyal Politika*, der. A. Tokol ve Y. Alper, Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Tokol, A. (2017). “Sosyal Dışlanım”, *Sosyal Politika*, der. A. Tokol ve Y. Alper, Bursa: Dora Basım Yayın ve Dağıtım.
- Topalhan, T. ve Yeşilkaya, F. (2017). “Kadın Yoksulluğunu Belirleyen Faktörlerin Panel Veri Analizi İle Belirlenmesi”, *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, S. 9, ss. 55-82.
- Topgül, S. (2013). “Türkiye’ de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 1, ss. 277-294.
- Topkaya, Ö. ve Benli, A. (2018). “Dünyada ve Türkiye’de Göçmenlere Yönelik Sosyal İçerme Faaliyetleri: Geçici Koruma Statüsündeki Suriyeliler Yeni Bir Toplumsal Tabaka Mı?”, *IX. Uluslararası STK Kongresi (15-17 Kasım 2018) Göç ve Toplum Kitabı*. Çanakkale:

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, ss. 418-429.

TÜİK. (2012). “Analitik Çerçeve, Kapsam, Tanımlar ve Sınıflamalar”, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8642>, (Erişim: 01.12.2018).

Türnüklü, A. (2000). “Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, C. 6, S. 4, ss. 543-559.

Uçar, C. (2011). *Kadın Yoksulluğu ile Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri*, Uzmanlık Tezi. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara. <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/uzmanlik-tezleri>.

Ulutaş, Ç. Ü. (2009). “Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek”, *Çalışma ve Toplum*, C. 2, S. 21, ss. 25-40.

UNDP. (2013). Human Development Report 2013 The Rise of the South: Human Progress in a Diverse World: United Nations Development Programme (UNDP).

Üzümcü, A. ve Korkat, M. (2014). “Türkiye' de Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Gelişimi”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 8, ss. 137-166.

Vatandaş, C. (2007). “Toplumsal Cinsiyet ve Cinsiyet Rollerinin Algılanışı”, *Sosyoloji Konferansları*, C. 0, S. 35, ss. 29-56.

World Bank. (1990). “World Development Report 1990”, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5973>, (Erişim: 01.12.2018).

World Bank. (2018). “Poverty and Shared Prosperity: Piecing Together the Poverty Puzzle”, Washington: World Bank.

- Yalçınkaya, Ö. (2013). “Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımında Gözlenen Kayıt Dışı İstihdam Sorunu”, *İstihdamda ve Sosyal Güvenlikte Cinsiyet Eşitliği*, der. H. Atatanır, Ankara: Aren Tanıtım.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, S. ve Yenihan, B. (2013). “Sosyal Dışlanma ve İşgücü Piyasasında Gençler”, *Mevzuat Dergisi*, S. 184, ss. 1-13.
- Yıldırım, S. (2017). “Sosyal Dışlanma İle Mücadele”, http://content.lms.sabis.sakarya.edu.tr/Uploads/50993/38112/10r._so_syal_d%C4%B1%C5%9Flanma_ile_m%C3%BCcadele.docx, (Erişim: 05.02.2019).
- Yılmaz, T. (2018). “Çalışan Yoksulluğu”, *Yoksulluk Farklı Boyutlarıyla*, der. G. Cerev ve B. Yenihan, Bursa: Dora Basım Yayın.
- Yılmaz, I. U. (2017). “Kadınlara Yönelik Sosyal Politikalar”, *Sosyal Politika*, der. A. Tokol ve Y. Alper, Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.
- Yuncu, D. (2010). “İki Yoksulluk Yaklaşımı: A.Sen’in Yapabilirlikten Yoksunluk Teorisi Ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesinin Karşılaştırması”. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu*. Bebek-İstanbul.

EKLER

EK1: Yarı Yapılandırılmış Mülakat Formu

Soru1: Günlük hayatta Roman bir kadın olmanın zorlukları nelerdir? Örneklerle açıklayabilir misiniz? Örneğin sıradan bir günde Roman bir kadın olduğun için dışlandığınız veya kendinizi kötü hissettiren olaylarla karşılaşılıyor musunuz?

Soru2: Bir Roman olarak ekonomik durumunuzu toplumsal hayatta yeterli buluyor musunuz?

- a) **Evet ise;** Ekonomik durumunuzu yeterli düzeye getirmek için neler yaptınız/yapıyorsunuz?
- b) **Hayır ise;** Ekonomik olarak yeterli hissetmemenizin nedenleri nelerdir? Bunun Roman bir kadın olmakla bir ilgisi olduğunu düşünüyor musunuz?

Soru3: Genel olarak Roman kadınların aile içindeki ekonomiden yeterli miktarda faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? Bu konuda Roman kadınların yoksulluk çekmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Soru4: Daha önce sigortalı bir işte çalıştınız mı?

Soru5: Bir işte çalışmak istediğiniz zaman Roman olmanızın size engel olduğunu düşünüyor musunuz? (Örneğin çalışırken sizi küçük düşürücü ya da sizi aşağılayıcı hareketlere maruz kalıyor musunuz?)

Soru6: Günlük hayatta insanların size olumsuz yaklaştığını düşünüyor musunuz? (Çarşıda, pazarda, çocuğunuzun okulunda, vb.)

Soru7: Roman kadınların toplumda diğer kadınlara göre daha fazla dışlanmaya maruz kaldığı görüşü hakkında neler düşünüyorsunuz?

Soru8: Kız çocuklarının düzenli olarak okula devam etmesinin gelecekte Roman kadınlarının yaşayacağı dışlanmayı ve yoksulluğu azaltması hakkında ne düşünüyorsunuz?

Soru9: Kamu kurumlarında (hastane, nüfus müd., belediye, vb.), Roman kadınların diğer kadınlara göre kötü muameleyle maruz kaldığı düşüncesine katılıyor musunuz? Neden?

Soru10: Roman bir kadın olarak hayatınızdan ne kadar memnunsunuz?
İmkânınız olsa toplumda neleri değiştirmek isterdiniz?

EK2: Mülakat Çözümleme Anahtarı

Soru1.Günlük hayatta Roman bir kadın olmanın zorlukları nelerdir? Örneklerle açıklayabilir misiniz? Örneğin sıradan bir günde Roman bir kadın olduğunu için dışlandığınız veya kendinizi kötü hissettiren olaylarla karşılaşılıyor musunuz?	
Kadın1	“Nelerdir? Ev işi, onu bunu düşünmek, çoluk çocukla uğraşmak bir dünya dert hangisini sayım sana? Yani evin dışında roman bir kadın olarak zorluk yaşıyor musunuz? toplumsal hayatta, dışarda, dışlanma, kötü muamele görme? (H)aliyle. Örnek verebilir misiniz? Mesela ne geliyor başınıza? İlgilenmiyolar işte bir yere gidiyosun ilgilenmiyolar, dışlıyolar, aşağı görüyolar, hastanede olsun, çarşıda olsun bir sıraya giriyosun, mesela bi şeye bekletiyolar. Veya bi sırada kimi sana bakıyolar, sıra benim ama sana bakıyolar bana bakmıyolar.”
Kadın2	“Evet. Nasıl zorluklar yaşıyorsunuz? Zorluk yoksulluk, toplumda. Toplumda dışlanmaya, aşağılanmaya, kötü muameleyle maruz kalıyor musunuz? Kötü muamele görmüyorum, şöyle bi şey işten yana kötü muamele görüyorum. Günlük yaşamda buna dair bir örnek verebilir misiniz? İş yani bulamıyorum, düzgün bir iş. Gitsem de okumam yok diye işe almıyolar. Dışlanmam bu. İş bulmakta mı zorlanıyorsunuz yani? Evet.”
Kadın3	“Gelmez olur mu geliyo tabi. Örnek verebilir misiniz? Mahalle ortamında şey yapıyoz. Maddi durumlar oluyo. Romanlarda böyle.”
Kadın4	“Toplum yapıyo. Mesela her yerde hastaneye gittiğinde, otobüse bindiğinde, ne bileyim bi toplantıya gittiğinde yapıyolar.”
Kadın5	“Hem kolay hem zor.”
Kadın6	“Evet.”

Kadın7	“Yaralandı kızanım ama hiçbir aylık bağlamadılar, bi sene ben yatakta baktım çocuğumu.”
Kadın8	“Oluyo bizi ayırıyolar at arabalarımızla işe gidiyoz hemen kaçın diyolar.”
Kadın9	“Çingene diyolar. Çingene bunlar diyolar aşağılıyolar. Bazı ayırıyolar, verecek şeyi vermiyolar.”
Kadın10	“Çarşıda aşağılıyolar.”
Kadın11	“Genelde okullarda bunlar çok oluyo. Çarşıya pazara pek inmediğim için, çarşıyla pazarla pek ilgim yok. Ama çocuklar okula gidiyo benim orada sıkıntı oluyo. Hani Roman diye ayırım yapıyolar.”
Kadın12	“Hiç öyle bi şeyle karşılaşmadım.”
Kadın13	“İrk ayrımı oluyo tabi. Bi topluma gittin diyelim önce konuşmandan dolayı seni. Bazıları tabi düzgün konuşamıyolar. Biz de düzgün konuşamıyoz. Ayırım çok oluyo.”
Kadın14	“Oluyo tabi. Mesela bak temizliğe gidiyoz. Oraya gittiğim zaman diyolar ki siz farklısınız onlar farklı. Ben de diyorum ki biz hepimiz aynı insanız ve hepimiz aynı yerde oturuyoz. Bir Türk bayrağının altında yaşıyoz ırk ayrımı olmaması gerekiyo. Kendilerini Türk görüyolar siz Türk’sünüz de ben terörist miyim? Öyle söylüyolar.”
Kadın15	“Yok yok yok biz hepimiz bir bayrağın altında yaşıyoz. Kürdü de bir Lazı da bir Çerkezi de bir olur mu öyle şey ablam. Biz hepimiz bir bayrağın altındayız Kürt de askere gidiyo Laz da askere gidiyo Roman da askere gidiyo, Çingenesi de askere gidiyo. Kızım hepimiz bir bayrağın altında yaşıyoz biz. Bayrağı göklerde gördük bir şehit olsun hepimizin yüreği cızlıyo. Ben bir ara televizyon izlemeyi bıraktım. Hepimiz anayız. Bizim de çocuklarımız var.”
Kadın16	“Yoo hiç karşılaşmadım.”

Kadın17	“Yok hayır.”
Kadın18	-

Soru2.Bir Roman olarak ekonomik durumunuzu toplumsal hayatta yeterli buluyor musunuz?

Kadın1	“Ekonomik ne? Parasal yani (Eş). Kendinizi yeterli buluyor musunuz? Yok be kardeşim. Yok be zorluklar içindeyiz işte, buna şükür yine.”
Kadın2	“E eşim aylak ben aylak. Ben bugün gitmeyim işe (çöp toplamaya) çocuğumun günlük sigarası 2 paket 1 pakette babasının 3 paket 30 milyon. Bunun yağı var tuzu var. Eve affedersin et girmicek mi? Söyleyeyim. Haftada en az 4 kere 5 kere eve et girmesi lazım o tencereye dimi? O çocuğun o ailenin yemesi içmesi lazım. Sadece bakliyatla olmuyo dimi? Benim çocuğuma da bakliyat yedirtemiyom ki alışık değil bunları yemiyo.”
Kadın3	“Çok şükür halimize.”
Kadın4	-
Kadın5	-
Kadın6	-
Kadın7	-
Kadın8	-
Kadın9	-
Kadın10	-
Kadın11	-
Kadın12	-
Kadın13	-
Kadın14	-
Kadın15	-
Kadın16	-
Kadın17	-
Kadın18	-

<p>Soru3. Genel olarak Roman kadınların aile içindeki ekonomiden yeterli miktarda faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? Bu konuda Roman kadınların yoksulluk çekmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?</p>	
<p>Kadın1</p>	<p>“O sırada eşi de yanımızda, sıkıntı yok ne lazımsa o kendi söyleyebilir diyor. Alıyo alıyo, evin şeyleri mi mesela? Evet ihtiyaçları (Eş). Aile içerisindeki bir konuda veya eve alınacak bir şeyde söz hakkınız var mı? Şu olsun bu olsun, şunu alalım bunu alalım, bunu yapalım. Geçen dolap istedin aldık ya (Eş). Abi tek başına mı karar veriyor yoksa sizin de fikrinizi alıyor mu? (H)ayır ikimiz, ben istiyim. Normalde o karar veriyoda (Eş). Ben istiyim cebinde varsa alii, yoksa Allah da bilii kul da bilii yok.”</p>
<p>Kadın2</p>	<p>“Evet. Yani çalışan benim. Eşim rahatsız çalışmıyo. Te işte benim işim de günlük hayatım gözünün önünde, yani görüyorsunuz abla de var bi işin gideyim. İş çıkmıyor. Çıkarsa da iş 15 günlük, 6 aylık veya 1 senelik. Biz istiyoz sürekli bi işimiz olsun. Şu an şu bizim başkanımız girdi diyelim, akşama gelecek öncülük yapacak mahallede. O öncülüğü yapması çok güzel bi şey. Benim böyle gezmem mi iyi? Düzgün bi iş vermesi mi iyi? Ben giyip ayağıma pantolonumu eteğimi pardösümü güzel başörtümü hanım gibi çantamı gidip güzel bi işim olsa iyi olmaz mı? Yoksa bu pislikle mi uğraşmam iyi? Benim istediğim bu.”</p>
<p>Kadın3</p>	<p>“Yeri geldi mi oluyo. Geçer sözümüz erkeklerimize.”</p>
<p>Kadın4</p>	<p>“Para ben de durur. Bizim erkeklerimiz çalışır kadınlarına verir.”</p>
<p>Kadın5</p>	<p>“Keseyi her zaman erkek taşır. Ama ihtiyacın olduğu zaman kocandan alıp gidiyorsunuz, evin ihtiyacını görüyorsunuz.”</p>
<p>Kadın6</p>	<p>“O kadar var. Ben de kesemi kendim taşırım. Bak ta şimdi geldim herifle nerden.”</p>
<p>Kadın7</p>	<p>-</p>

Kadın8	-
Kadın9	-
Kadın10	-
Kadın11	“Var tabi ki. Genelde eşimle ikimiz aynı işi yaptığımız için ikimizde de geçerlilik var. Onun yaptığı işi desteklemediğim zaman tabiki beni dinliyo.”
Kadın12	“Geçer tabi. Para bende durur onda durmaz fazla. Onda durmaz para kasası bende ev içinde.”
Kadın13	“Yani. Eşim çalışıyo diye benim sözüm geçmicek mi? Tamam eşim Allah razı olsun getiriyo çalışıp ama her şeyini de bilmek zorundasın. Nereye harcama yapcan nereye yapmıcan. Bana da sormadan olmaz.”
Kadın14	“E yani takip etmek zorundasın.”
Kadın15	“Evet. Ben sana söyleyim. Eğer bir kadın çalışırsa evde söz hakkı var. Eğer çalışmazsa kocasının eline bakarsa o evde söz hakkı yok. Çünkü parayı getiren erkek erkeğin dediği olur. Ama kadın çalışırsa eğer evde söz hakkı değil her şeye karşı hakkı olabiliyo.”
Kadın16	“ Parayı yönetmede evde kimin sözü geçiyor? Şeklinde sorularak görüşmecinin soruyu anlaması sağlanmıştır Sadece benim sözüm geçiyo evde. Neden peki? Ben daha akıllıca davranıyorum o yüzden. Daha tutumlu olduğum için.”
Kadın17	“Her konuda. Büyük veya küçük her konuda eşim her şeyi sorar. Sormadan yapmaz ve ben de öyle yapmam.”
Kadın18	“Annem daha çok sahip. Ben bekar olduğum için. Yok.”

Soru4. Daha önce sigortalı bir işte çalıştınız mı?	
Kadın1	“Yok be kardeşim, çöpe gidiyoz at arabasıyla kaynanam da gidiyo. Sigortasız bir işte çalıştınız mı? Hiç hiç hiç çalışmadım, hiç girmedim. Kız oldum evlendim hiç girmedim. Neden girmediniz mesela? E okumamız

	<p>yazmamız yok diye. Hiç başvuruda bulunmadınız mı? Öyle bir tercihiniz olmadı mı? Vurdum, gittim. Kızılıkdere de vardı, gittim. Delikanlılığında fabrikaya başvurmuştu. (Eş). Bi pusula verdiler, kağıtlar, hatta yaşımı bile büyüttük. Uğraştık 6-7 ay sonra almadılar beni. Neler çektik gittik, kaç kere gittik. Neden almadılar? Okuman yazman yok, neyden anlisin, yok öyledir böyledir. Yok makinacı lazım odur budur lazım bir dünya şey. Biz haber vercez sana, bekle vercek bakalım haber. Öyle.”</p>
Kadın2	“Çalıştım bıraktım.”
Kadın3	“Şu an hiç çalışmadım. Sigortasız işlerde çalıştınız ama değil mi? Evet evet. Temizliklere gittik.
Kadın4	“Benim zaten sigortam var. Tabi 18 yaşımdan beri.”
Kadın5	-
Kadın6	“Çalışmadım. Neden çalışmadınız? E beğenmediler. Okumam yok deye.”
Kadın7	-
Kadın8	“Çalışmadım. Neden çalışmadınız? Uygun bulmadılar. Hangi açıdan uygun bulmadılar? Okuma bilmezsin yazma bilmezsin ne diye alalım dediler.”
Kadın9	“Çalışmadım. Peki hiç sigortalı bir işe başvurduunuz mu? Başvurdum başvurduğum ama olmadı. Neden belirttiler mi? Yani şu nedenle seni almıyoruz dediler mi? Yani okumam yok diye herhalde. ”
Kadın10	“Çalıştım.”
Kadın11	“Çalıştım.”
Kadın12	“Çalıştım.”
Kadın13	“Şimdi Romansın hiçbi işe giremiyosun. İş konusu da sıkıntı. Ben çalıştım ama çok eziliyosun. Ben bulaşıkçı olarak yurda girdim. Kız yurdu var burada Kayalı’ da. E girdik ama bulaşıkçı olarak aldın beni sen beni her yerde

	kullanıyosun. Bulaşıkçı gel buraya, ince bulaşıkçı temizliği yapçak, ekmeğine kadar kesçek, paspasını çekçek, ızgaralarını temizlice. Öyle bi dünya var mı? Bi kişinin işini. Onca insan içinde (h)ususi geliyo seni seçiyö. Sen buraya sen buraya her yere seni istiyo anladın mı? Öbür kişilere hiçbi şey söylemiyo. Eziyo.”
Kadın14	“Ben çalışmadım.”
Kadın15	“Çalıştım ablam.”
Kadın16	“Çalıştım.”
Kadın17	“Çalışmadım. Eşimden dolayı sigortalıyım. Sigortalı veya sigortasız daha önce hiç çalışmadım. İş aradınız mı? Aradım. ”
Kadın18	“Çalışmadım. Babadan sigortalıyım. Daha önce herhangi bir işte çalıştınız mı sigortalı veya sigortasız? Esnaf düğün salonunda çalıştım. ”

Soru5. Bir işte çalışmak istediğiniz zaman Roman olmanızın size engel olduğunu düşünüyor musunuz? (Örneğin çalışırken sizi küçük düşürücü ya da sizi aşağılayıcı hareketlere maruz kalıyor musunuz?)	
Kadın1	“(H)aliyle. Yani sırf bu yüzden, ya ben Romanım o yüzden beni almıyolar işe. Sizi değil de bir başkasını aldıklarını mı düşünüyorsunuz? Evet evet düşünüyom.”
Kadın2	“Evet. Daha önce böyle bir şey yaşadınız mı örnek verebilir misiniz? Yaşadım. Misal, yapamazsın dediler. Gittim sigortalı iş vardı. İki gün yaptım, çok çok şahane çok çok üstün oldu. Fakat baktım patrondan hayır yok zaten. Kafamı kurcaladı ben de dedim seninle işim olmaz. Bıraktım onun işini.”
Kadın3	“He hissediyor tabi insan hissetmez olur mu, yanına bile sokulmuyolar gelmiyolar, Romanız diye.”
Kadın4	“Ya ilk zamanlar tabi. Roman olduğumuzu biliyolar, mahallemizden biliyolar adres verirken ama sonra da

	alıştılar yani. Eşim 7 senedir aynı işinde, ben yeni çıktım, öyle çalışıyoz.”
Kadın5	“Onu yapıyorlar.”
Kadın6	“Evet yapıyorlar.”
Kadın7	-
Kadın8	“Almıyorlar ablacım almıyorlar. Sırf Roman olduğumuz için almıyorlar. Aşağılıyorlar. Aynı bayrak altında yaşamıyomuyuz? Biz de insanız.”
Kadın9	“Baksana ne alaka? Kadın beyaz diye bunlar esmer diye ayırıyorlar. Bu iş mi bu iş mi?”
Kadın10	“Ben yemekhanede çalıştım Deba’da 7 ay durdum orada Romanları ayırıyorlar. Esmerleri gene hiç çalıştırmıyorlar. Bana dediler senin benzini açık diye 7 ay oldu çalıştırıyor. 7 ay Deba’da çalıştım ablam organize sanayide.”
Kadın11	“Fabrikaya girdim ben daha önceden, evlenmeden önce. Orada görmedim.”
Kadın12	“Yok. Ben daha delikanlıydım işe gittim. İşten çıkarken ağladık müdürlerimizle. Ayrım olmadı.”
Kadın13	“Bazıları çıkartıyo (zorluk) bazıları anlayışlı oluyo ama bazıları hiç olmuyo. Dışlayanlar çok var yani. Konuşman da düzgün olsa yine bi şey oluyo yani.”
Kadın14	“Yok. Bak şimdi nasıl yalan söyleyim. Fabrikada çalıştım hiç dışlamadılar. Bilmiyom herhalde kendileri gibi gördüler. Ya da ne bileyim tatlı dil güler yüz diye.”
Kadın15	“5.Soru sence kadınların sigortalı bir işte çalışması erkeklere göre daha mı zor? şeklinde soruluyor. Yoo daha kolay. İşini bildiğin zaman çalışma isteği olduğu zaman içinde daha kolay. Yalnız çalışıcan evde engelin olmıcak, küçük çocuğun olmıcak. Evde ihtiyacını karşılayacak insanlar da oldu mu çalışmak çok güzel bi şey.”

Kadın16	<p>“5.Soru kadın olmanın size engel olduğunu düşünüyor musunuz? şeklinde soruluyor. Yoo hiç engel değil. Kadınlarda erkekler gibi her işte çalışır. Herhangi bir şekilde toplumdaki baskı yaşayacağınızı düşünüyor musunuz? Ha şu an ben düşünüyom, eşimden baskı yaşıyom, cezaevinde kendisi fabrikaya girmek istiyom engel oluyo istemiyo. Onun istemesine bağlı değil aslında zorlasam, huzursuz olmayım diye girmiyom. Onu dinlemem ben girerim ama, neyse boşanınca gircem. Bir işe girerken zorluk yaşadınız mı? Hiç zorlanmadım. İŞKUR’dan girdim. İŞKUR buldu.</p>
Kadın17	<p>“Daha çok mesleki anlamda (Eğitimsizlikten dolayı olduğunu söylemek istiyor). Elinde güzel bir mesleğin olmadığı için ha deyince hemen bi işe giremiyoruz.”</p>
Kadın18	<p>“Yaşadım. Daha da yaşıyom. 15 senedir 16 senedir iş bulamıyorum. Her şeyi yaşıyosun. İş olmuyo yani hep kesiliyo kesintiler yaşıyom.”</p>

Soru 6. Günlük hayatta insanların size olumsuz yaklaştığını düşünüyor musunuz? (Çarşıda, pazarda, çocuğunuzun okulunda, vb.)	
Kadın1	<p>Mesela şimdi Romandan pazarcılar var Burgazdan onlar daha bir başka davranıyo bize ötekiler daha başka davranıyo bize, pazarda mesela. Şimdi Roman pazarcılar oluyo e onlarla da ilgileniyolar ama bizimle daha bir başka ilgileniyolar. Yani sıra varken veriyolar. Ama ötekilerinde diyorum ya sıra benimken o alıyo sıramı benim sıramı. Başkası alıyo sıramı. Yani bekletiyolar, aşağı görüyolar. Her yerde öyle.”</p>
Kadın2	-
Kadın3	“Aynı işte dediğim gibi.”
Kadın4	-
Kadın5	-
Kadın6	“Valla bu konuda ayırıyolar, ayırım yapıyolar.”

Kadın7	-
Kadın8	-
Kadın9	-
Kadın10	-
Kadın11	-
Kadın12	-
Kadın13	-
Kadın14	-
Kadın15	“Yok hiç hissetmedim. Hiçbi yerde de ters karşılanmadım.”
Kadın16	-
Kadın17	“Yok öyle bi şey hiç yaşamadım.”
Kadın18	“Ben o seviyeye getirmemeye bakıyorum. İletişimim güzel. Ama bazı ırk ayrımları oluyo. İster istemez oluyo.”

Soru7. Roman kadınların toplumda diğer kadınlara göre daha fazla dışlanmaya maruz kaldığı görüşü hakkında neler düşünüyorsunuz?	
Kadın1	-
Kadın2	-
Kadın3	-
Kadın4	“Evet.”
Kadın5	-
Kadın6	-
Kadın7	-
Kadın8	-
Kadın9	-
Kadın10	-
Kadın11	“Yani.”
Kadın12	-
Kadın13	-

Kadın14	-
Kadın15	“Yok. Kendine güvenen bi kadın çalışan bi kadın, eli ekmek tutan bi kadın her yerde her şeye karşı çıkar. Her şeyin karşısında da dikilir. Ayrımcılığa maruz kaldığını ya da dışlandığını düşünüyor musun? Yok düşünmem. Hiç de olmadı zaten. Şu ana kadar hiç olmadı.”
Kadın16	“Düşünmüyom. Çünkü hiç kimseyle bi muhatap olduğum yok, herkesten uzağım. Kimseyle ilgim alakam yok.”
Kadın17	-
Kadın18	-

Soru8. Kız çocuklarının düzenli olarak okula devam etmesinin gelecekte Roman kadınlarının yaşayacağı dışlanmayı ve yoksulluğu azaltması hakkında ne düşünüyorsunuz?	
Kadın1	“Benim için önemli ama bazileri benim gibi düşünmez. Mesela bak bizi okutmadı annemiz babamız. Kız çocuklarının okumasının gelecekte sizin yaşadığınız sorunların çözümünde bir etkisinin olabileceğini düşünüyor musunuz? Kız çocukları okusa sizin de durumunuzu düzeltebilir mi? Genel olarak Romanlar üzerinde bir etkisinin olabileceğini düşünüyor musunuz? (H)aliyle (h)aliyle. Biz okumadık cahil kaldık işte.”
Kadın2	“Kız çocuklarının en önemli okumasıdır. Bunun ne gibi bir faydası vardır sizce? Devlete, Romana bütün millete. Ben ne isterim misal, okusun bir hâkim, bir memur bir savcı bir güzel bir iş bir mevkide olsun isterim. Sadece affedersiniz Türk’ü, Laz’ı, Kürt’ü değil hepsi bir olsun istiyom anlıyo musunuz? Okul değil orası, bunlar gitmiyor okulu görmüyor, yanlış anlama orası bir çaylak okulu. Yeğenin okuyor ama nasıl okuyor. Gerçekten de düşkünüz biz okula gittiği zaman her şeyin en üstününü alırız aşağı

	düşürmeyiz çocuğumuzu. Bir bayrak altında yaşadığımız zaman genellikle bir olması lazım.”
Kadın3	“Önemlidir. Çok önemlidir. Okumak gibi var mı? Kız çocukları okumazsa ne olur mesela? Okumazsa mesela hiçbi şeyden bilmiyolar. Mesela ben okula gittim ama okumadım. Kendimden pay biçeyim. Bir yere gittiğim zaman bi şeyi okuyamıyom. Cahillik işte. Hani çok istiyom okusunlar kız çocukları olsun oğlan çocukları olsun. Bir yere gittikleri zaman kendileri öğrensinler sormasınlar.”
Kadın4	“Evet okuyolar. Her türlü. Yani şimdi herkesin evi kendinden sorumlu burada. Ben okudum ben ortaokul mezunuyum, benim kardeşlerim de öyle. Benim erkek kardeşim var lisede Emre. Oğlum öyle okuyo lise 3’te. Okuyan var. Herkes kendinden sorumlu benim kızım da okuyo. Toplum açısından ne gibi önemi vardır? Önemli tabi. İş konusunda, yani gitceği yeri bilir, kalacağı şeyi bilir, her şeyi bilir. Kız çocukları okusa iyi bir mevki sahibi olsa bu senin yaşadığın sıkıntıları daha mı az yaşar? Hiç yaşamaz. İlgilenmiyolar. Çocuklar öğrenemiyö. Çöpe gidiyöz çocuklarımız okusun diye. En lüks insanda yoktur aldığımız kalemler defterler. En marka, en kalite olanını alırız. Benim diğer insanlardan ne farkım var sen de pantolon giyiyosun ben de, sen de günlük kuaförüne gidiyosun ben de. Senin de eşin askerlik yaptı benim de eşim yaptı e daha ne var yani. Bir başkası gazi olsa yapmıcakları yoktu.”
Kadın5	“Okusun yarın öbür gün yaşlanınca bize de faydası olur.”
Kadın6	“Evet çok istiyom kızım okusun. Aman bana faydası olmasın kendisine olsun kendisini kurtarsın ona yeter. Ben kızıma her zaman söylüyom. Annem oku bi şeyler ol. Onun artık sütüne kalmış. Şimdikleri bakmıyo.”
Kadın7	-

Kadın8	“Okutuyoz ablacım okutuyoz. Temizliğine gene geldi mi Romanlar gidiyor temizlemeye. Evlerine de Romanlar gidiyo.”
Kadın9	“Okulda bile ayırıyolar. Bu diyorlar çingene, buna diyolar yapma. Öyle diyolar okullarda bile. Bize galiba yapmadılar, yapıyolardı bize de yapıyolardı.”
Kadın10	“Okutuyoz ama okuldan bile bazı çocuklarımız ağlayarak geliyo. Okulumuzu ayırdılar. Evet sadece Romanlar, camiimizi ayırdılar. Camiye de sadece Romanlar gidiyo.”
Kadın11	“Yani. Sabah kalkıyo 3-3 buçuğa kadar mesela okulda. Daha iyi bir yerde olmasını isterim tabi ki de. Kız çocuklarının okumaması durumunda nasıl bir son bekliyorsunuz? Bence her çocuk okumalı sadece kızları erkeği değil her çocuk okumalı hayatı öğrenmeli.”
Kadın12	“İsterim tabi okula gitsin hayatını kurtarsın bi meslek sahibi olsun. Evet kendi hayatını kurtarsın ben mesela hiç okula gitmedim. Ama bi yere gideyim sıkıntı çekiyorum. Soruyom mesela bu nereye gidiyo? Burada ne yazıyo? Okumak gibi güzel bi şey yok.”
Kadın13	“Önemli. Bence kurtarsın. Kapıcı olmasın. Temizlikçi olmasın, belirli bi işi olsun. Biz niye çocuklarımız için bu dünyada mücadele ediyoz. Siz nasılsa biz de öyleyiz. Evlatlarımız için varız burada. Ben de isterim çocuğumun düzgün bi yerde olmasını, güzel çalışsın parasını aylığını alsın. Kapıcı olmasın çöplere gitmesin. Temizliklerle uğraşmasınlar, ezilmesinler.”
Kadın14	“Tabi ki de önemli. İşte okullarda bu yüzden dışlamasınlar ki okusun bi şeyler olsun.”
	“Düşünim tabi. Okuyan kadın, çalışan kadın, kendi ayaklarının üzerinde duran kadın, kendine bakan, kendine güveni olan bi kadındır. Çalışmak gibi var mı? Kadın erkek yok şimdi. Senin yaptığın işi ben de yaparım benim

Kadın15	yaptığım işi sen de yaparsın. Ama ne var kadın okumalı. Kadın çalışmalı kadın kendi ayaklarının üstünde durabilmeli. Gerekliği zaman kocasına bile ihtiyacı olmamalı bence. Kız çocukları okusun gelecekte kendi ayakları üstünde dursun gerekirse kendi kocasına değil çoluğuna çocuğuna bile ihtiyaç duymasın. Bence öyle yani.”
Kadın16	“Herhalde. Evlenmezlerse olur. Okurlarsa. Hem okula gitseler hem evlenseler olmaz mı? Olmaz. Açıköğretim okuyodum dedim evlenince devam etcem, dışardan sınavlara gircem. Bir evlendim ne açıköğretim kaldı ne bi şey. Gidemedim okuyamadım. İkisi zor olur. Bi çalışmak, bi okumak.”
Kadın17	“Çok güzel bi şey kendi hayatlarını kurtarırlar. Ya bi kere kendine faydası olur, daha mantıklı, daha güzel, daha ekonomik, daha sosyal olur. Evlendiği zaman kendini evlatlarına, çocuklarına daha düzenli bi hayat olur. Bence öyle yani.”
Kadın18	“Evet çok önemli. Topluma yararlı olmasını çok isterim. Çok faydası olur çok yükselirler. Her şeye faydası olur. Kadınlar yükselir bence.”

Soru9. Kamu kurumlarında (hastane, nüfus müd., belediye, vb.), Roman kadınların diğer kadınlara göre kötü muameleye maruz kaldığı düşüncesine katılıyor musunuz? Neden?	
Kadın1	“Hiç ilgilenmiyolar kardeşim. Hiç ilgilenmeyip düşkün görüyolar. Bağarcan böyle çağarcan öyle anca, kafa tutcan.”
Kadın2	“Roman milletini aşağılıyolar kardeşim, yüzümüze karşı olmasa da aşağılıyolar. Böyle bir şey oldu mu ablacım? Ya bana yüzüme söylemezler de arkadan belki. Yüzüme karşı yani konuşamaz kesinlikle. Hissettin mi mesela bir

	işin var, sana öncelik vermediklerini düşündün mü? Evet evet.”
Kadın3	“Yapıyolar yapıyolar. Romanlar işte geldi diyolar. İşte ayrımcılık oluyor. Hissediyo insan. İş kura gidelim mesela yazılmaya. A romanlar geldi size iş yok diyorlar. Ama bazı kişilere iş var. Ayrımcılık yapıyolar. Hastanede olsun, her yerde, toplu yerlerde. Ayrımcılık oluyo yani.
Kadın4	“Sıra sende de olsa bakmıyolar, çingene deyip ayırıyolar. Yani bu bir gerçek.”
Kadın5	“Öyle yapmıyolar da ayırım yapıyolar biraz.”
Kadın6	-
Kadın7	-
Kadın8	“Evet istemiyoz, yaşıyoz. Hastanelerde ilgilenmiyolar. Çocuğum akşam kaza geçirdi ilgilenmediler başkası olsa ilgilenirlerdi.”
Kadın9	“Hastanede bak Romanız diye ilgilenmiyolar. Hemşireye bıraktılar. Hemşire ne anlar. İlgilenmediler.”
Kadın10	“Müşade altında kalması gerekmiyo muydu?”
Kadın11	“Valla ben kendim şahsen gelmedim ama. Çevremdekiler geldi gördüm. Mesela şimdi adam hasta geliyo, sırası gelmiş, yok diyo içerdekine bakıyom daha diyo muayne devam ediyo diyo, içerdekine daha iyi bakıyo bu sefer o hasta bekliyo öbürü sinirleniyo tabi dışarda.”
Kadın12	“Karşılaştık. Bir kere gittim. Mesela benim çocuğum astım hastası bir yardım talebinde bulundum. Dediler elin ayağın tutuyo ne yapmaya geldin gençsin dediler. E benden daha küçük daha zenginler gidiyo istiyolar onlara veriyo bizimkilerine gittik vermedi alamadık.”
	“İlgilenmiyolar ablacım. Bizimle ilgilenmiyolar. Sistemler kapalı. Sen sosyal dayanışmayı niye koymuşsun oraya? Fakirin ihtiyacını görmek için. Öyle değil mi ablacım? Bak benim oğlum askere gitti vatanı koruyo dimi doğu da

Kadın13	<p>yapıyo. Ben çocuğumun parasını alamıyorum. Eşim sigortalı diye vermiyolar. Çoğu şeyden mahrum kalıyosun. Romansın diye ilgilenmiyolar. Sanki alnımızda yazıyo. Sistemler kapalı öyleydi böyleydi şöyleydi. Başından atıyo seni başka gün gel diyo. Okullarda bile var. Çocuklarımıza şopar diye konuşuyomuş öğretmenler. He şopar ne demek ya? Şopar! ayıp bunlar. Bi öğretmen böyle konuşması çok ters. Bak ben dedim benin üçüncü oğlum var son yani o. Şu an orta sonda Tefik Fikret'te okuyo. İyi ama çocuğa geçen sene öğretmen kulağını çekmiş e bi de konuşmuş tabi. Hangi öğretmen o dedim. Ben oğlumu niye gönderiyom. Bi şeyler öğrenmesi için. Dayak yemesi için değil. Dışlanması için değil. Ben onu o yüzden göndermiyom okula. Çocuk bu sene gitmedi. Bu sene çocuğu gönderemedim. O kadar çalışkan ve başarılı bir öğrenci ki. Gitmedi. Öyle düzenli, giyiminden yana olsun, konuşmasından yana olsun. Yani bir iki kişi düzensizse seni de eliyolar. Sen de aynısın diyolar. Her yerde oluyo. Roman oldun mu bitiyo.”</p>
Kadın14	<p>“Mesela onların çocuklarına öyle davranılsa napaılar? Ya mahkemeye verir ya bi şey yapar. Mesela benim kızım 7'ye gidiyo hocası kalkıyo terbiyesiz kelime konuşuyo ona e kızım da diyo ki daha benim annem konuşmadı diyo sen nasıl konuşursun diyo. Sonra hocası bi de beni arıyo sizinle görüşelim diyo. Sonra tabi kameralar var orada görüyolar nolduğunu sonra ona kızıyolar. Çocuk sana hiçbi şey dememiş sen diyosun. Kamera olmasa doğrulayamaz kendini. İşte dışlıyolar anladın mı? Dışladıkları için. Şimdi noldu soğudu okuldan.”</p>
Kadın15	-
Kadın16	<p>“Yoo yaşamıyoz. İŞKUR' a başvurdum. İŞKUR'dan her yere girdim. Herkes çok yardımcı oldular. Çok destek oldular. Hiçbi sıkıntı yaşamıyom.”</p>

Kadın17	“Ya öyle şeyler olduğunu değil de haksızlık olduğunu düşündüm. Çünkü benim eşim 5 senedir belediyede çalıştı ve işinden edildi. Bu yüzden çok büyük haksızlığa uğradığımızı düşünüyorum. Haksızlık sadece.”
Kadın18	“Bazen oluyo yani. Biraz düşük olduğunu fark ediyolar. Irk ayrımı oluyo, seviye düşüklüğü oluyo.”

Soru10. Roman bir kadın olarak hayatınızdan ne kadar memnunsunuz? İmkânınız olsa toplumda neleri değiştirmek isterdiniz?	
Kadın1	“Yok be kardeşim. Neyi mi değiştirdim? Güzel evim olmasını isterdim, çocuklarım güzel yaşasın, ben güzel yaşayım, arabamız olsun isterdim. Kocamın bir işi olmasını isterdim.”
Kadın2	“Hiç memnun değilim. Neden değilim? Baştan gene söyleyeyim. Çarşı içinde çöp fıçısı var 1 tane 2 tane orada. Burada çöp istemiyosun hastane yanında niye fıçılar olmuyo? Madem bu milletin at arabalarını istemiyosun, bizim çöp arabalarıyla gezmemizi istemiyosun neden bi mevki bi iş sahibi etmiyosun? İstiyosun mahallenin yıkılmasını, yıkılsın tamam, düzgün mevkili bi yer. Herkesin düzgün bi evi olsun, düzenli bi işi olsun. Hırsızlık yapıyolar, yapıyolar aç kalıyolar yapıyolar. Adam gibi adam iş verin, adam gibi adam çalışsın. Görümcemin çocuğu okul okudu üniversiteyi bıraktı hani iş? Var mı yok? İş yok. Benim bir oğlum var 18 yaşında sadece o çarşıda, 3 aydır tesisatçıda çalışıyo. Daha sigortasını başlattıramadım. Ayırcam onu yanımdan, ayrı bir ev tutçam ondan sonra 1 ay sonra sigortası başlıcak. Tek bir tane oğlum var bari diyom onun geleceği olsun.”
Kadın3	Gayet memnunum hayatımdan. Valla ben hayatımdan memnunum Roman olmaktan. Gerçekten memnunum yani. İmkânınız olsa toplumda bir şey değiştirmez

	miydiniz? Çok şeyleri değiştirdim. Yardım yapardım. Benden düşkünlere, fakirlere yardım yapardım.
Kadın4	“Ya ben kendimden memnunum, pek şey değilimdir bu mahalleye bakarak. Ben giyimimi, süsümü her şeyimi severim ve eşim hiç karışmaz. Hiçbir şeyi değiştirmek istemem. Sadece burada oturmamak isterim. Evimden de memnunum. Toplumda ne değiştirdiğin? Toplumda burada mı? Şu mahalleyi yok ederim mesela. Burasını komple yok ederim mesela. Hiç ayırmadan. Neden çünkü bi kişinin yanında hepimiz aynı oluyoz. Bak az önce de söyledim mesela bu beyfendiyi kendisini istediğiniz yere giydir götür yemin ederim çingene diyemezsin. Ne konuşmasını ne şeyini. Ama evet bazıları var altın kafese sok yanında götür seni rezil eder. Var yani. Bizim ırkımızda bu var. Evet var. Var yani, bu ayırım değil bu gerçek. Biz de aynıyız çünkü. Beni nereye götürürsen götür ben belliyimdir. Olmuyor yani. Burası yıkılsın.”
Kadın5	“Mahallemizi, bozukları atardım. Toplumda ne değiştirmek isterdiniz? İnsanlarımızı değiştirdik. İnsan içine girmemizi sağladık. Dışlanmayı ortadan kaldırırdık. Okul öğretmenlerimiz biraz, öğretmenlerimiz çok güzel mahallemiz yaramaz, hakaret oluyo. Onlara tam güzel ders vermiyo. Kızanlarımız tam dürüst okuyamıyo okullarda. Daha disiplin olsun isteriz. Onların devleti onların milleti.”
Kadın6	“Allah’ıma şükürler olsun gene iyiyiz. Allah’ a şükredelim. Mahallemizden bir kurtulsak yani şükretçez. Toplumda ne değiştirmek isterdiniz? İnsanlarımızı insan içine sokmayı isterdim. Ayrımcılığı kaldırırdık.”
Kadın7	-
Kadın8	“Memnun değiliz.”
Kadın9	“Memnun değiliz.”
Kadın10	“Memnun değiliz.”

<p>Kadın11</p>	<p>“Valla ben eşimden memnun olduğum için hayatımdan da memnunum. Belki eşimden memnun olmasaydım hayatımdan da memnun olmazdım. Elinizde sihirli bir değnek olsa neyi değiştirirdiniz? Neyi değiştirdim? Buradaki düzeni değiştirdim. Mahalledeki. Mesela içen çok mesela arabalar hızlı geçen çok çocuklar rahatla dışarıya çıkamıyolar. Mesela düğün dernek bir bayram oluyo rahatla gezemiyosun. Toplumda neyi değiştirirdiniz? Ne bileyim. O güç gelsin o zaman düşünürüm.”</p>
<p>Kadın12</p>	<p>“Çok memnunuz Roman olduğumuz için. Çok güzel yaşantımız var. Paramız yok ama yaşantımız var. Bugün buluyoz bugün yiyoz. Düşünmüyoz yarını. Elinde güç olsa neyi değiştirirdin? Neyi değiştirdim? Benden düşüklere yardım yaparım başka hiçbi şey yapmam. Mesela bizden düşüklere de var. İsterim tabi güzel bi hayatım olsun. Buradan çıkarım. Mahalleden çıkarım. Çoluk çocuğumu kurtarmak isterim. Hepimiz aynıyız bir bayrak altında yaşıyoz. Ayrımcılığı ortadan kaldırmak isterim.”</p>
<p>Kadın13</p>	<p>“Şükürler olsun memnunuz da. Her şeyi değiştiririm. Güzel bir yaşam çocuklarıma, sıkıntı olmıcak. Hiçbi şeyi kafama takmıcam. Her şeyi. Romanlar ezilmesin. Güzel yerlerde yaşasınlar. Çöplere gitmesinler. Düzgün bir yaşam olmasını isterim Romanların da her şeyi düzgün olsun.”</p>
<p>Kadın14</p>	<p>“Memnunuz. Geleceğini (çocukların) her şeyini.”</p>
<p>Kadın15</p>	<p>“Neyi değiştirdim biliyo musun? Çocuklarımızın hiçbiri okula gitmi. 15 yaşında oldu mu çoğu evleni. 14 yaşında oldu mu herkes okuldan çiki, başına buyruk yaşı. İsterdim ki 13 yaşında 15 yaşında kızlarımız evlenmesin. Benim kendi kızım da dahil olmak üzere en büyük okula kadar</p>

	<p>okusun isterim. Çünkü kızlarımıza çok büyük yardım var devlet tarafından. Okusun isterim polis olsun, öğretmen olsun, bir memur olsun eli ekmek tutsun. Onu değiştirmek isterdim. Çünkü kadınlarımız bu yüzden çok dışlanı, çok aşağılanı, kocaları tarafından çevre tarafından ne bileyim yani başkaları tarafından üzerlerinde baskı var ama çalışan bi kadın okumuş olan bi kadın, onlara da oluyo bazen televizyonda seyrediyom ama çalışmayan bi kadın kadar değil. Çalışan kendine güvenin olacak kimseye muhtaç olmıcan. Herkes için bu.”</p>
Kadın16	<p>“Evlenmezdim. Yani. Okumamızı isterdim. Ben okumadığıma çok pişmanım. Herkes fakir, fakir mahallede yaşıyoruz mahallenin değişmesini isterdim.”</p>
Kadın17	<p>“Şu an bu mahallede sorarsanız neyi değiştirirsiniz dersiniz, nasıl ifade edeyim? Çok içiciler var onların yok olmasını isterdim. Gerçekten de topluma çok büyük bi yanlış gösteriyo. Okusaydım güzel olurdu. Küçük de olsa bi öğretmen dahil olsan bir anasınıfı öğretmeni de olsan daha iyi olurdu. Kendi ayakların üzerinde durabilirdin, yani her şeyini kendin yapabilirdin, daha mantıklı olabilirdin, her şey öyle yani. Ama en büyük sorun bu içicilerin kalması bence. Kötü madde bağımlısı olanlar, kullanmaması bence daha iyi çünkü zarar onlardan geliyo. Küçük yaşta evlenmekten de kötü bence uyuşturucu kullanmak bence o daha kötü. Çünkü bir insan ailede ne görürse onu yapar. Anneden babadan ne görürse onu yapar. Bir baba kötü alışkanlığı varsa o evlatta onu yapar.”</p>
Kadın18	-